

T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TURİZM İŞLETMECİLİĞİ ANA BİLİM DALI
İNANÇ TURİZMİ BİLİM DALI

**UNESCO’NUN ANMA VE KUTLAMA FAALİYETLERİNİN
KÜLTÜR VE İNANÇ TURİZMİNİN GELİŞTİRİLMESİNE
ETKİSİ: 2021 HACI BEKTAŞ-I VELİ, AHİ EVRAN-I VELİ VE
YUNUS EMRE ANMA YILI ÖRNEĞİ**

YAVUZ SELİM DENİZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DR. ÖĞR. ÜYESİ MUHARREM AVCI

OCAK - 2023
KASTAMONU

TAAHHÜTNAME

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu; ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını, bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini bildirir ve taahhüt ederim.

YAVUZ SELİM DENİZ

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

UNESCO'NUN ANMA VE KUTLAMA FAALİYETLERİNİN KÜLTÜR VE İNANÇ TURİZMİNİN GELİŞTİRİLMESİNE ETKİSİ: 2021 HACI BEKTAŞ-I VELİ, AHI EVRAN-I VELİ VE YUNUS EMRE ANMA YILI ÖRNEĞİ

YAVUZ SELİM DENİZ

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TURİZM İŞLETMECİLİĞİ ANA BİLİM DALI

İNANÇ TURİZMİ BİLİM DALI

DANIŞMAN:DR. ÖĞR. ÜYESİ MUHARREM AVCI

Kültür, uygarlıkların yaşayış biçimini, asgari gelişme anlayışını, öz saygı, öz sevgi gibi yaşam dürtülerini var eden, işleyen, gelecek kuşaklara aktaran ve kalıcı bir etki bırakan kurallar bütünüdür. Kültür yaşandıkça ve yaşatıldıkça var olmaya devam ettiği için bu sürecin sağlıklı ve olumlu ilerlemesi dostluk, anlayış ve farkındalık ile olmaktadır. Farklı kültürlerle yetişmiş, farklı dini inanışlara sahip insanlar turizm hareketi ile bir araya gelip, hem kültür alışverişinde bulunup farkındalık kazanmaktadırlar hem de ülkenin inanç turizmi sektörüne ekonomik katkıda bulunmaktadır. Kültür ve inanç turizmi yüzyıllardan beri süre gelmiş en eski turizm hareketlerinden olmasına karşın dünyada en popüler olan ancak alanında oldukça az çalışmalar yapılan alternatif turizm çeşitlerindendir. Günümüzde her iki turizm çeşidi UNESCO tarafından Somut ve Somut Olmayan Kültürel Miraslar aracılığıyla yaşatılmaya çalışılmaktadır. UNESCO, sosyal, beşerî ve doğa bilimlerinde çığır açan kişileri Anma ve Kutlama Faaliyetleri adı altında anmakta ve bir yıl boyunca etkinlikler düzenlemektedir. Hacı Bektaş-ı Veli'nin 750.ci, Yunus Emre'nin 700.cü ölüm yıldönümü, Ahi Evran-ı Veli'nin 850.ci ölüm yıl dönümü münasebetiyle UNESCO Türkiye Milli Komisyonu önerisiyle 2021 yılında Anma ve Kutlama Faaliyetlerine dahil edilmiştir. Buna paralel olarak ilgili kişilerin yaşadığı ve türbelerinin bulunduğu Nevşehir, Kırşehir ve Eskişehir illerinde yaşayan halkın 2021 Yılı Anma ve Kutlama Faaliyetlerine olan farkındalığını tespit etmek bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Nitel araştırma yöntemlerinden görüşme tekniği kullanılarak UNESCO Anma ve Kutlama Faaliyetlerinin kültür ve inanç turizmi, kültürlerarası ilişkilerin geliştirilmesi potansiyeline ilişkin söz konusu her il için 15 kişi olmak üzere toplam 45 katılımcının düşünceleri alınmıştır. Araştırmanın sonucuna göre 2021 yılında UNESCO Anma ve Kutlama Programlarına dahil edilen ilgili kişilerin yaşam felsefelerinin, yöre halkı nezdinde yeterli derecede anlaşılmadığı ancak bu kişilerin kültür ve inanç turizmi açısından çekici birer değer olduğu tespit edilmiştir.

ANAHTAR KELİMELER: İnanç Turizmi, Kültür Turizmi, Anma ve Kutlama, UNESCO.

Ocak 2023, 188 Sayfa

ABSTRACT

MSC THESIS

UNESCO'S COMMEMORATIVE AND CELEBRATORY ACTIVITIES INFLUENCE THE DEVELOPMENT OF CULTUR AND RELIGIOUS TOURISM: 2021 EXAMPLE OF HAJI BEKTASH VELI, AHI EVRAN VELİ AND YUNUS EMRE ANNIVERSARY YEAR

YAVUZ SELİM DENİZ

KASTAMONU UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCE

DEPARTMENT OF TOURISM MANAGEMENT
RELIGIOUS TOURISM

SUPERVISOR:ASST. PROF. DR. MUHARREM AVCI

Culture is a set of rules that create, function and transmit to future generations the lifestyle of civilizations, the understanding of minimal development, life impulses such as self-respect, self-love and leave a lasting impression. Since culture continues to exist as it is experienced and kept alive, the healthy and positive progress of this process is made through friendship, understanding and awareness. People of different cultures, people of different religious beliefs, have come together with the tourist movement, exchange culture and raise awareness, and are contributing economically to the country's religious tourism industry. Cultur and religious tourism is one of the oldest tourist attractions in decades, but the most popular in the world, with only relatively little work. Both forms of tourism are now being developed by UNESCO through Tangible and Intangible Cultural Heritage. UNESCO commemorates the social, humanistic and natural sciences ground-breaking people under the name Commemoration and Celebration and organizes events for one year. The 750th anniversary of Haji Bektash Veli, the 700th anniversary of Yunus Emre's death, was incorporated into Commemoration and Celebration activities in 2021 by UNESCO Turkey National Commission proposal on the 850th anniversary of the death of Ahi EvranVeli. In parallel, the purpose of this study is to determine the awareness of the people living in Nevsehir, Kırsehir and Eskisehir provinces, where the relevant people live and where their shrines are located, about the Commemoration and Celebration Activities of the Year 2021. The opinions of a total of 45 participants, 15 people for each province in question, on the potential of UNESCO Commemoration and Celebration Activities for cultural and religious tourism and the development of intercultural relations were taken using the interview technique from qualitative research methods. According to the results of the research, it has been determined that the life philosophies of the relevant people included in the UNESCO Commemoration and Celebration Programs in 2021 are not sufficiently understood by the local people, but these people are attractive values in terms of cultural and religious tourism.

KEYWORDS: Religious Tourism, Cultural Tourism, Commemoration and Anniversaries, UNESCO.

January 2023, 188 Page

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans süresi boyunca gerek ders dönemi gerekse tez sürecinde deneyim ve bilgilerini hiçbir zaman esirgemeyen, her çalışmamda bana destek veren danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Muharrem AVCI'ya sonsuz teşekkürü bir borç bilirim. Bu süreçte deneyimlerinden ve fikirlerinden oldukça faydalandığım Doç. Dr. İrfan MISIRLI, Dr. Öğr. Üyesi Hakkı ÇILGINOĞLU, Dr. Öğr. Üyesi Birol YILDIRIM, Prof. Dr. Mehmet Nadir ÖZDEMİR hocalarıma da teşekkür eder, saygılarımı sunarım.

Yüksek lisans hayatım boyunca karşılaştığım bütün zorluklara rağmen beni her zaman maddi ve manevi olarak destekleyen babam Dede DENİZ, annem Beyhan DENİZ, ağabeylerim Yasin DENİZ ve Çapan DENİZ'e teşekkür ederim. Yüksek lisansa başlamam için teşvik eden ancak tez bitiminden kısa süre önce vefat eden amcam Prof. Dr. Bekir DENİZ'i saygı ve özlem ile yâd ediyorum.

Araştırmanın veri toplama aşamasında büyük destek veren Kırşehir Kültür ve Turizm Müdürlüğü Müdür Yardımcısı sayın Eyüp TEMUR'a, Nevşehir Hacıbektaş Kaymakamlığı'na, Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhı dedesi Veli Baba'ya, Ercan Baba'ya, Aksaray Saratlı Belediye Başkanı sayın Zeki TÜRKER'e, Saratlı Kasabasının önde gelenlerinden Derman Baba'ya ve Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesinden Dr. Emre SÖNMEZ'e teşekkür ederim.

YAVUZ SELİM DENİZ

Kastamonu, 2023

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
TEZ ONAYI	ii
TAAHHÜTNAME	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ŞEKİLLER DİZİNİ	x
GÖRSELLER DİZİNİ.....	xii
TABLolar DİZİNİ	xiii
GRAFİKLER DİZİNİ	xiiiiv
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	xvi
1. GİRİŞ.....	17
1.1. Araştırmanın Amacı	19
1.2. Araştırmanın Sınırlılıkları	20
1.3. Araştırmanın Önemi	21
2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	23
2.1. Din, Seyahat ve Turizm.....	23
2.1.1. Alternatif Turizm Kavramı	24
2.1.2. İnanç Turizmi.....	25
2.1.2.1. İnanç Turizmi ve Ekonomi İlişkisi.....	27
2.1.2.2. İnanç Turizmi Tipleri	28
2.1.3. Türkiye’de İnanç Turizmi Destinasyonları.....	29
2.1.3.1. Camii ve Külliyelele	30
2.1.3.2. Türbe ve Kumbetlele	32
2.1.3.3. Kilise ve Manastırlar	34
2.1.3.4. Sinagoglar	36
2.2. Kültür Kavramı.....	37
2.2.1. Kültürlelelelele İlişklele Kavramı.....	38
2.2.2. Kültür Turizmi	38
2.2.2.1. Müzelele	38
2.3. Hacı Bektaş-ı Veli’nin Hayatı	42
2.3.1. Rum (Anadolu) Diyarına Gitmesi	44
2.3.2. Alevilik Bektaşilik	45
2.3.3. Alevi Geleneklelele ve Terimlelele	47
2.3.4. Hacı Bektaş-ı Veli ve Tacu-l Arifin Ebul Vefa El Bağdadı İlişkisi.....	49
2.3.5. Babai (Baba İlyas ya da Baba İshak) İsyanı	50
2.3.6. Baba İlyas ve Hacı Bektaş-ı Veli’nin Bağlantısı	52
2.3.7. Hünkâr Hacı Bektaş’ın Babailer İsyanına Karşı Tavrı	55
2.3.8. Hünkâr’ın Kişileğine İlişkin Bilgilele	56
2.3.9. Hacı Bektaş-ı Veli’nin Eserlelele	57
2.4. Ahi Evran-ı Veli’nin Hayatı: Doğumundan Önce İran Toprakların Durumu	58
2.4.1. Ahi Evran-ı Veli’nin Doğumu ve Yaşamı	59

2.4.2. Evran Adının Kaynağı	60
2.4.3. Fütüvvet Nedir?	61
2.4.4. Fütüvvet Oluşumu	62
2.4.5. Ahi Teşkilatının Kuruluşu	64
2.4.6. Ahi ve Mevlevi Tarikatları Arasındaki İlişki.....	65
2.4.7. Bacıyan-ı Rum: Bir Kadın Dayanışma Örgütü.....	67
2.4.8. Ahi Loncalarının Teşkilat Yapısı.....	68
2.4.9. Ahi Evran'ın Eserleri	69
2.5. Yunus Emre'nin Hayatı	71
2.5.1. Hünkâr Hacı Bektaş ve Yunus Emre İlişkisi	74
2.5.2. Yunus Emre ve Mevlâna İlişkisi.....	74
2.5.3. Tasavvufta Yunus Emre Ekolü	76
2.5.4. Yunus Emre'nin Eserleri	77
2.6. UNESCO	77
2.6.1. UNESCO'nun Amacı ve Görevleri	78
2.6.2. UNESCO'ya Göre Kültürel Miras Nedir?.....	79
2.6.3. Kültürel Miras Neden Önemlidir?	80
2.6.4. UNESCO ve Kültürel Miraslar	80
2.6.4.1. Türkiye'nin UNESCO'da Kayıtlı Somut ve Somut Olmayan Kültürel Mirasları	81
2.7. UNESCO Anma ve Kutlama Faaliyetleri	82
2.7.1. UNESCO Tarafından Dünyada Geneline İlan Edilen Anma ve Kutlama Yıldönümlerine İlişkin Bilgilendirme	84
2.7.2. Türkiye'de Günümüze Kadar İlan Edilen Anma ve Kutlama Programları	87
2.7.3. Tez Kapsamında İncelenen Anma Etkinlikleri.....	89
2.7.3.1. Hacı Bektaş-ı Veli Anma Yılında Düzenlenen Sempozyum ve Konferanslar	89
2.7.3.2. Hacı Bektaş-ı Veli Yılında Düzenlenen Sanatsal Faaliyetler ...	90
2.7.3.3. Hacı Bektaş-ı Veli Yılı Çerçevesinde Düzenlenen Diğer Etkinlikler.....	90
2.7.3.4. Ahi Evran-ı Veli Anma Yılında Düzenlenen Sempozyum ve Kongreler.....	91
2.7.3.5. Ahi Evran-ı Veli Yılında Düzenlenen Sanatsal Faaliyetler	92
2.7.3.6. Ahi Evran-ı Veli Yılında Düzenlenen Diğer Etkinlikler.....	92
2.7.3.7. Yunus Emre Yılında Düzenlenen Bilimsel Etkinlikler.....	94
2.7.3.8. Yunus Emre Yılında Düzenlenen Sanatsal Faaliyetler	94
2.7.3.9. Yunus Emre Yılı Çerçevesinde Düzenlenen Diğer Etkinlikler.....	95
3. YÖNTEM.....	96
3.1. Araştırmanın Modeli	96
3.2. Araştırma Evreni ve Örneklemi	96
3.3. Veri Toplama Aracı.....	97
3.4. Verilerin Toplanması.....	97
3.5. Veri Analizi	97
4. BULGULAR	99
4.1. Nevşehir İli Kültür ve İnanç Turizmi Çekicilikleri	99
4.1.1. Hristiyanlık Açısından Önemli Kültür ve İnanç Turizmi Çekicilikleri.....	99

4.1.2. Müslümanlık Açısından Önemli Kültür ve İnanç Turizmi Çekicilikleri.....	104
4.2. Kırşehir İli İnanç ve Kültür Turizmi Çekicilikleri	107
4.2.1. Hristiyanlık Açısından Önemli Kültür ve İnanç Turizmi Çekicilikleri.....	107
4.2.2. Müslümanlık Açısından Önemli Kültür ve İnanç Turizmi Çekicilikleri.....	108
4.3. Eskişehir İlinin Kültür ve İnanç Turizmi Çekicilikleri	109
4.3.1. Hristiyanlık Açısından Önemli Kültür ve İnanç Çekicilikleri.....	110
4.3.2. Müslümanlık Açısından Önemli Kültür ve İnanç Turizmi Çekicilikleri.....	111
4.4. Nevşehir İli Katılımcılarının Sosyo-Demografik Verileri.....	114
4.5. Nevşehir İli Katılımcılarıyla Yapılan Görüşmeden Elde Edilen Bulgular	115
4.6. Kırşehir İli Katılımcılarının Sosyo-Demografik Verileri.....	128
4.7. Kırşehir İli Katılımcılarıyla Yapılan Görüşmeden Elde Edilen Bulgular ve Yorum	129
4.8. Eskişehir İli Katılımcılarının Sosyo-Demografik Verileri	143
4.9. Eskişehir Katılımcılarıyla Yapılan Görüşmeden Elde Edilen Bulgular ve Yorum	144
5. SONUÇ VE ÖNERİLER	156
KAYNAKLAR	168
EK A 186	

ŞEKİLLER DİZİNİ

Sayfa

Şekil 1. Nevşehir Katılımcılarının Kültür ve İnanç Turizmine Yönelik Algılarının Kelime Bulutu.....	117
Şekil 2. Nevşehir Katılımcılarının Kültür ve İnanç Turizmine Yönelik Algılarının Kelime Bulutu.....	117
Şekil 3. Katılımcılara Göre Nevşehir'in Turizm Potansiyeline Dair Algı Kodları.....	119
Şekil 4. Katılımcıların Nevşehir'in Turizm Potansiyeline Dair Algıların Kelime Bulutu	119
Şekil 5. Katılımcıların 2021 Hacı Bektaş-ı Veli Yılına Dair Farkındalıkların Kodları.....	123
Şekil 6. Katılımcıların 2021 Hacı Bektaş-ı Veli Yılına Dair Farkındalıkların Kelime Bulutu	124
Şekil 7. Katılımcıların Hacı Bektaş-ı Veli, Ahi Evran-ı Veli ve Yunus Emre'nin Kişiliğine Dair Algıları	126
Şekil 8. Katılımcıların Hacı Bektaş-ı Veli, Ahi Evran-ı Veli ve Yunus Emre'nin Kişiliğine Dair Algıların Kelime Bulutu.....	127
Şekil 9. Kırşehir Katılımcılarının Kültür ve İnanç Turizmine Yönelik Algılarının Kodları	131
Şekil 10. Kırşehir Katılımcılarının Kültür ve İnanç Turizmine Yönelik Algıların Kelime Bulutu.....	131
Şekil 11. Katılımcıların Kırşehir'in Turizm Potansiyeline Yönelik Farkındalıkları	133
Şekil 12. Katılımcıların Kırşehir'in Turizm Potansiyeline Dair Algılarının Kelime Bulutu	133
Şekil 13. Katılımcıların 2021 Ahi Evran-ı Veli Yılına Dair Farkındalıkların Kodları.....	137
Şekil 14. Katılımcıların 2021 Ahi Evran-ı Veli Yılına Dair Farkındalıkların Kelime Bulutu	138
Şekil 15. Katılımcıların Hacı Bektaş-ı Veli, Ahi Evran-ı Veli ve Yunus Emre'nin Kişiliğine Dair Algıları	140
Şekil 16. Katılımcıların Hacı Bektaş-ı Veli, Ahi Evran-ı Veli ve Yunus Emre'nin Kişiliğine Dair Algıların Kelime Bulutu.....	140
Şekil 17. Katılımcıların Mevlâna Celaleddin-i Rumi'ye Yönelik Algıları	142
Şekil 18. Eskişehir Katılımcılarının Kültür ve İnanç Turizmine Yönelik Algıların	145
Şekil 19. Eskişehir Katılımcılarının Kültür ve İnanç Turizmine Yönelik Algıların Kelime Bulutu.....	146
Şekil 20. Katılımcıların Eskişehir'in Turizm Potansiyeline Dair Algılarının Kodları.....	147
Şekil 21. Katılımcıların Eskişehir'in Turizm Potansiyeline Dair Algılarının Kelime Bulutu	148
Şekil 23. Katılımcıların 2021 Ahi Evran-ı Veli Yılına Dair Farkındalıkların Kodları.....	152

Şekil 24. Katılımcıların 2021 Yunus Emre Yılına Dair Farkındalıkların Kelime Bulutu	152
Şekil 25. Katılımcıların Hacı Bektaş-ı Veli, Ahi Evran-ı Veli ve Yunus Emre'nin Kişiliğine Dair Algıları	154
Şekil 26. Katılımcıların Hacı Bektaş-ı Veli, Ahi Evran-ı Veli ve Yunus Emre'nin Kişiliğine Dair Algıların Kelime Bulutu	155

GÖRSELLER DİZİNİ

Sayfa

Görsel 1. Tasavvufta Fütüvveti Konu Alan Anonim El Yazısı	62
Görsel 2. Uçhisar Kalesinin Dışarıdan Bir Görünüşü.	100
Görsel 3. Karanlık Kilisenin Süslemelerinden Bir Görünüş.	101
Görsel 4. Elmalı Kilisesinden Duvarlarına İşlenen İsa'nın Çarmıha Gerilmesi Sahnesi.	101
Görsel 5. Kırk Şehitler Kilisesinin Duvarına İşlenen İsa, Havarileri ve 40 Şehit Tasviri.	102
Görsel 6. Derinkuyu Yer altı Şehrinin İçerisinden Bir Görünüşü.	103
Görsel 7. Aziz Barbara Şapelinin İçerisinden Bir Görünüş.	103
Görsel 8. Hasan Dede Türbesinin Dışarıdan Bir Görünüşü.	105
Görsel 9. Balım Sultan Türbesinin Dışarıdan Bir Görünüşü.	106
Görsel 10. Dulkadirli Yer altı Şehrinin İçerisinden Bir Görüşünü	108
Görsel 11. Cacabey Medresesinin Dışarıdan Bir Görünüşü.	109
Görsel 12. Gerdekkaya Mezar Anıtından Bir Görünüş.	110
Görsel 13. Frig Vadisi Arslantaş Anıt Mezarından Bir Görünüş.	111
Görsel 14. Kurşunlu Camiinin Kuş Bakışı Görüntüsü.	112
Görsel 15. Aziz Mahmud Hüdayi Camiinden Görünüşler.	113

TABLOLAR DİZİNİ

Sayfa

Tablo 1. Türkiye’deki Antik Kent ve Örenyerleri	29
Tablo 2. Türkiye’deki Camii ve Külliyyeler.....	30
Tablo 3. Türkiye’deki Türbe ve Kümbetler	32
Tablo 4. Türkiye’deki Kiliseler.....	34
Tablo 5. Türkiye’deki Sinagoglar	36
Tablo 6. Türkiye’deki Çeşitli Müzeler.....	39
Tablo 7. Türkiye’nin UNESCO’da Kayıtlı Somut Kültürel Mirasları.....	81
Tablo 8. Türkiye’nin Somut Olmayan Kültürel Mirasları	82
Tablo 9. UNESCO’ya Üye Ülkelerde İlan Edilen Anma ve Kutlama Programları.....	84
Tablo 10. 2020 Yılında İlan Edilen Anma ve Kutlama Programları	86
Tablo 11. UNESCO Tarafından Türkiye’de İlan Anma ve Kutlama Faaliyetleri.....	87
Tablo 12. 2021 Hacı Bektaş-ı Veli Anma Yılında Türkiye’de Gerçekleştirilen Bilimsel Etkinlikler	89
Tablo 13. Hacı Bektaş-ı Veli Yılında Düzenlenen Sanatsal Faaliyetler	90
Tablo 14. Hacı Bektaş-ı Veli Yılında Türkiye’de Düzenlenen Diğer Etkinlikler.....	91
Tablo 15. 2021 Ahi Evran-ı Veli Yılında Türkiye’de Düzenlenen Bilimsel Etkinlikler.....	91
Tablo 16. Ahi Evran-ı Veli Yılında Türkiye’de Düzenlenen Sanatsal Etkinlikler.....	92
Tablo 17. Ahi Evran-ı Veli Yılında Türkiye’de Düzenlenen Diğer Etkinlikler.....	93
Tablo 18. 2021 Yunus Emre Anma Yılında Düzenlenen Bilimsel Etkinlikler.....	94
Tablo 19. 2021 Yunus Emre Yılında Türkiye’de Düzenlenen Sanatsal Etkinlikler.....	94
Tablo 20. Yunus Emre Yılında Türkiye’de Düzenlenen Diğer Etkinlikler	95
Tablo 21. Nevşehir’in Katılımcılarının Sosyo-Demografik Verileri	115
Tablo 22. Nevşehir Katılımcılarının İkamet Süresi	115
Tablo 23. Katılımcıların Kültür ve İnanç Turizmine Dair Algıları.....	116
Tablo 24. Katılımcıların Nevşehir’in Turizm Potansiyellerine Dair Algıları	118
Tablo 25. Katılımcıların 2021 Hacı Bektaş-ı Veli Yılı İlanına Dair Algıları	122
Tablo 26. Katılımcıların Hacı Bektaş-ı Veli, Ahi Evran-ı Veli ve Yunus Emre’nin Kişiliğine Dair Algıları	125
Tablo 27. Kırşehir Katılımcılarının Demografik Verileri.....	128
Tablo 28. Kırşehir Katılımcılarının Kültür ve İnanç Turizmine Yönelik Algıları	130
Tablo 29. Katılımcıların Kırşehir’in Turizm Potansiyeline Yönelik Algı ve Farkındalıkları	132

Tablo 30. Katılımcıların 2021 Ahi Evran-ı Veli Yılına Dair Farkındalıkları	136
Tablo 31. Kırşehir Katılımcılarının Hacı Bektaş-ı Veli, Ahi Evran-ı Veli ve Yunus Emre'nin Kişiliğine Dair Algıları.....	139
Tablo 32. Kırşehir Katılımcılarının Mevlâna Celaleddin-i Rumi'ye Yönelik Algıları	141
Tablo 33. Eskişehir Katılımcılarının Demografik Verileri	143
Tablo 34. Eskişehir Katılımcılarının İkamet Süresi	144
Tablo 35. Eskişehir Katılımcılarının Kültür ve İnanç Turizmine Yönelik Algıları	145
Tablo 36. Katılımcıların Eskişehir'in Turizm Potansiyeline Dair Algıları.....	146
Tablo 37. Katılımcıların 2021 Yunus Emre Yılına Dair Farkındalıkları	151
Tablo 38. Eskişehir Katılımcılarının Hacı Bektaş-ı Veli, Ahi Evran-ı Veli ve Yunus Emre'nin Kişiliğine Dair Algıları.....	154

GRAFİKLER DİZİNİ

Sayfa

Grafik 1. Nevşehir Katılımcılarının Anma ve Kutlama Faaliyetlerine Dair Farkındalıkları	120
Grafik 2. Katılımcılara Göre Anma ve Kutlama Faaliyetlerinin Kültür ve İnanç Turizmine Faydası	120
Grafik 3. Katılımcıların 2021 Hacı Bektaş-ı Veli Yılına Dair Farkındalıkları	121
Grafik 4. Katılımcıların Hacı Bektaş-ı Veli Yılına Duyduğu Kaynaklar	122
Grafik 5. Hacı Bektaş-ı Veli Yılında Düzenlenen Etkinliklerin Yeterlik Düzeyi	125
Grafik 6. Anma ve Kutlama Etkinliklerinin Birlik ve Beraberliğe Olan Etkisine Dair Katılımcıların Tutumu	128
Grafik 7. Kırşehir Katılımcılarının Anma ve Kutlama Faaliyetlerine Dair Farkındalıkları	134
Grafik 8. Katılımcılara Göre Anma ve Kutlama Faaliyetlerinin Kültür ve İnanç Turizmine Faydası	134
Grafik 9. Katılımcıların 2021 Ahi Evran-ı Veli Yılına Dair Farkındalıkları ..	135
Grafik 10. Katılımcıların Ahi Evran-ı Veli Yılına Duyduğu Kaynaklar	136
Grafik 11. Ahi Evran-ı Veli Yılında Düzenlenen Etkinliklerin Yeterlik Düzeyi	139
Grafik 12. Anma ve Kutlama Faaliyetlerinin Birlik ve Beraberliğe Olan Etkisi	143
Grafik 13. Eskişehir Katılımcılarının Anma ve Kutlama Faaliyetlerine Dair Farkındalıkları	148
Grafik 14. Katılımcılara Göre Anma ve Kutlama Faaliyetlerinin Kültür ve İnanç Turizmine Faydası	149
Grafik 15. Katılımcıların 2021 Yunus Emre Yılına Dair Farkındalıkları	150
Grafik 16. Katılımcıların Yunus Emre Yılına Duyduğu Kaynaklar	150
Grafik 17. Yunus Emre Yılında Düzenlenen Etkinliklerin Yeterlik Düzeyi	153
Grafik 18. Anma ve Kutlama Faaliyetlerinin Birlik ve Beraberliğe Olan Etkisi	155

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltmalar

BBC	: British Broadcasting Corporation (Britanya Yayın Kuruluşu)
BM	: Birleşmiş Milletler
CEO	: Chief Executive Officer (Genel Müdür)
COVID	: Yeni Koronavirüs Hastalığı
DHA	: Demirören Haber Ajansı
h.	: Hicrî Takvime Göre
HZ.	: Hazreti
K.K.T.C	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
K.T.B	: Kültür ve Turizm Bakanlığı
m.	: Miladî Takvime Göre
MÖ	: Milattan Önce
MS	: Milattan Sonra
SOKÜM	: Somut Olmayan Kültürel Miras
T.C	: Türkiye Cumhuriyeti
TDK	: Türk Dil Kurumu
TL	: Türk Lirası
UNESCO	: United Nations Educational Scientific and Cultural Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü)
UNWTO	: United Nations World Tourism Organization (Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü)
yy	: Yüzyıl

1. GİRİŞ

İnsanoğlu yaratılışı gereği merak etme, öğrenme gibi dürtülerini tatmin etmenin yollarını aramıştır. Bunun yanında insanlık tarihi kadar eskiye dayanan din faktörünün gerekli kıldığı kutsal beldeleri ziyaret etme kuralı sebebiyle seyahat etme eylemi ortaya çıkmıştır. Bu nedenler günümüzde “seyahat motivasyonu” olarak adlandırılan seyahat etme nedenlerini oluşturmıştır. Geçmişte bunlar gibi amaçlar gözetilerek yapılan seyahatler günümüzdeki turizm kavramının temellerini atmıştır (Kaynak ve Sezgin, 350: 2008).

Turizmin tanımı teknik olarak ele alındığında, kendi eksenini etrafında dönerek turu tamamlayan anlamına gelen Latince “Tournus” kelimesinden gelmektedir. Zaman içerisinde gelişerek çeşitli dünya dillerine “tour”, “tur” olarak geçmiş ve günümüzde kullanılan anlamıyla “tourism” “turizm” kelimesine dönüşmüştür. Bu açıklamalardan yola çıkılarak turizm ile ilgili genel bir tanım yapılırsa; “İnsanların gezmek, görmek, eğlenmek ve boş vakit geçirmek gibi amaçlarla para harcama, konaklama, yeme-içme gibi faaliyetlere katılmalarıyla birlikte yaşadıkları yerden en az 24 saat süre ile ayrılmaları” olarak tanımlanabilir (Yıldız, 2009: 79).

Turizmin birçok tanımı yapılmıştır. Ancak bu tanımların çok azı turizmin somut ve soyut amacına karşılık gelmektedir. Çünkü turizm canlı bir sektördür ve her geçen gün kendini tazelemekte ve yenilemektedir. Örneğin Amazon.com adlı e-ticaret şirketinin kurucusu ve eski CEO’su Jeff Bezos tarafından kurulan ve ilk yolcuların arasında kendisinin ve birkaç kişinin daha olduğu ekip, kurucusu olduğu Blue Origin isimli teknoloji şirketinin uzay aracı ile kısa süreli dünya dışına çıkmıştı. Bu da “uzay turizmi” denilen dünya dışına yapılacak olan kısa veya uzun seyahatleri içeren yeni bir turizm çeşidinin başlamasının önünü açmıştır¹ (Britanya Yayın Kuruluşu [BBC] 2021).

¹ Amazon Şirketinin kurucusu Jeff Bezos, beraberinde 3 kişi ile birlikte yaklaşık 110 km mesafe yüksekliğe çıkmıştır. Bu uçuşla birlikte dünyanın en genç ve en yaşlı kişileri uzay yolculuğuna çıkmıştır.

Bu açıklamalar üzerine, turizmin teknik bir tanımı yapılırsa; “Hava değişimine ihtiyaç duyulduğu ve bunun yol açtığı yeni yerler görme ihtiyacından doğan dinlenme, tatil yapma, doğada vakit geçirmek amacıyla, ticari işletmeler aracılığıyla ya da onlardan bağımsız olarak çeşitli ulaşım araçlarıyla yapılan modern seyahat türüdür (Kozak vd., 2012: 1).

Turizmin çevre, tarih ve sanat gibi alanlarla etkileşimi vardır ancak turizmin sosyalleşmeye olan etkisi göz ardı edilmemelidir. Fakat bununla birlikte turizmi asıl öne çıkaran ekonomik getirisiidir. Birçok ülke istihdam sağlama, iktisadi bakımdan büyüme ve gelişme hedeflerini gerçekleştirmek için turizm sektörüne ciddi yatırımlar yapmaktadırlar. Bölge ekonomisine sağladığı katkı dışında ticaret politikaları, ticaret hukuku gibi ulusal ve uluslararası ilişkileri de düzenlemede önemli bir belirleyicidir (Tonbil,2019:8). Buna göre yapılan turizmin bir başka tanımı ise şöyledir; “Turizm, ülkenin döviz girdisine olan katkısı ve istihdamı körükleyen ekonomik ağırlıklı bir sektördür.” (Kozak vd., a.g.e, s. 2).

Türkiye’de turizmin resmileşmeye başlaması Cumhuriyet Dönemi’ne dayanmaktadır. 1920’lerin sonlarına kadar Ekonomi Bakanlığı’na bağlı olarak faaliyetini devam ettirmiş, 1960’larda ise devlet organları içerisinde ayrı bir kurum haline gelmiştir (Duman ve Kozak, 110: 2013). Türkiye’de 1960 yılı itibariyle 5’er yılı kapsayacak şekilde planlamalar yapılmıştır. Turizme yönelik ileriye dönük birçok politika da bu yönde düzenlenmiştir. Bu politikaların etkenini tüketici talepleri belirlemektedir. Bu bağlamda turizm genel hatlarıyla ele alındığında deniz, kum, güneş üçlemesi denilen tatil turizminden ibaret olduğu sanılmaktadır. Bu algı özellikle Türkiye’de turist çekmek amacıyla kullanılmaktadır. Bu anlayışı kırmak, turizmin talepler yönünde tekrar şekillenmesi için 1990-1994 yılları arasında sunulan 6.ncı 5 yıllık turizm politikası dahilinde yaz mevsiminde sıkışan turizmi, yılın 12 ayına yaymak amacıyla alternatif turizm adı verilen zaman ve uygulama bakımından esnek turizm çeşitlerinin geliştirilmesinin önü açılmıştır (Akça, 2016: 73). Kültür turizmi, inanç turizmi başta olmak üzere yayla turizmi, kış turizmi, doğa turizmi gibi Türkiye’nin alt ve üst yapısına uygun olan turizm faaliyetlerinin geliştirilmesi hız kazanmıştır (Kültür ve Turizm Bakanlığı [KTB], 2021).

Sertkan vd. (2019) göre turizm seyahat etme, eğlenme, öğrenme, farklı kültürleri tanıma, sosyalleşme amaçları ile kitlesel veya bağımsız olarak yapılan seyahatler bütünüdür. Turizm faaliyetlerine katılımda yukarıdaki amaçlar göz önünde bulundurulduğunda kültürel etkileşim yaşanmaması mümkün değildir.

1.1. Araştırmanın Amacı

Lycett'e (2010) kültür uzun süreçler boyunca kuşaktan kuşağa öğrenilen davranışlar bütünüdür. İnsanlar arasında sosyal etkileşimler sonucunda meydana gelen bir etkidir. Dünyada göçler, savaşlar, ekonomik kaygılar nedeniyle bir arada yaşayan birçok kültür vardır.

Türkiye farklı kültürlerin kesiştiği bir noktadır. Tarih boyunca birçok medeniyetin kuruluşuna ve yıkılışına şahit olmuştur. Bununla beraber düşünceleri dünya genelinde kabul görmüş, fikirleri ile insanları etkileyebilen inanç önderlerini de ağırlamıştır. Yunus Emre, Mevlâna Celaleddin-i Rumi, Ahi Evren, Niyazi Mısri örnek verilebilir. Bu insanlar kendi kültürlerini yaşamışlardır. Ancak takipçilerini kültür değiştirmeye zorlamamışlardır. Bu yüzden dünya ve Türkiye üzerinde hala saygı ile anılmaktadırlar. Bu inanç önderlerinden biri Hacı Bektaş-ı Veli'dir. Hacı Bektaş-ı Veli Anadolu'ya yerleşip irşad faaliyetlerine başlamasıyla beraber hiç kimseyi din, dil, ırk, kültür farklılıklarıyla yargılamamış ve takipçilerinden de bu öğretiyi öğrenip uygulamalarını istemiştir.

UNESCO Hacı Bektaş-ı Veli'nin vefatının 750.ci, Yunus Emre'nin 700.cü, Ahi Evran'ın 850.nci vefat yıl dönümü olması sebebiyle Kuzey Makedonya, İran, Azerbaycan, Bosna Hersek, Özbekistan ve Romanya'nın desteğiyle Türkiye'de ve dünyada 2021 yılını Hacı Bektaş-ı Veli yılı ilan etmiştir.

Anma ve kutlama günleri geniş çaplı bir alana yayılmakla birlikte, inanç önderlerinin farklı kültürler üzerinde ne denli güçlü bir iz bıraktığını da gözler önüne sermektedir. Bu tezin amacı UNESCO tarafından yapılan anma ve kutlama programlarının kültürlerarası ilişkiler üzerindeki etkilerini araştırmak ve ortaya koymaktır.

Bu bilgiler ışığında cevap aranan sorular aşağıdaki gibidir:

- UNESCO'nun anma ve kutlama faaliyetlerinin kültürlerarası ilişkileri geliştirmedeki rolü nedir
- UNESCO'nun 2021 yılında anma ve kutlama etkinlerine konu olan inanç önderleri kimdir?
- Hacı Bektaş-ı Veli'ye karşı Nevşehir halkının ve farklı kültürlerin bakış açısı nasıldır?
- Ahi Evran'a karşı Kırşehir halkının ve farklı kültürlerin bakış açısı nasıldır?
- Yunus Emre'ye karşı Eskişehir halkının ve farklı kültürlerin bakış açısı nasıldır?
- 2021 yılında anma programına dahil edilen inanç önderlerinin düşünceleri ve felsefeleri halk tarafından nasıl algılanmaktadır?
- UNESCO'nun faaliyetlerinin kültür ve inanç turizminin gelişmesine etkisi nedir?
- UNESCO'nun anma ve kutlama günlerini düzenleme nedeni nedir?
- 2021 yılının Hacı Bektaş-ı Veli, Ahi Evran ve Yunus Emre yılı ilan edilmesinin gerekçesi nedir?
- Kırşehir, Nevşehir ve Eskişehir halkı bu değerlerle ilgili ne derecede bilgiye sahiptir?

1.2. Araştırmanın Sınırlılıkları

Tez araştırmasının sınırlılıkları aşağıda verilmiştir:

- Araştırma UNESCO’nun 2021 yılında anma ve kutlama faaliyetleri çerçevesinde belirlenen günlerle sınırlı tutulacaktır.
- Araştırmanın evreni Nevşehir, Kırşehir ve Eskişehir illeri ile sınırlandırılmıştır.
- Araştırmanın verileri literatür taraması ve görüşme yöntemi ile elde edilecek bilgilerle sınırlıdır.
- Araştırma belirli bir zaman aralığında yapıldığı için, çalışmaya katılan insanların düşüncelerinin değişme ihtimalinden dolayı, araştırmanın yapıldığı zamanla sınırlı tutulmuştur.

1.3. Araştırmanın Önemi

UNESCO’nun kurulmasında ana amaç II. Dünya Savaşı sonrası zarar görmüş kültürel değerleri korumak, kayıt altına almak ve zarar görmüş eğitim sistemini yeniden inşa etmektir. 1948 yılında Meksika’da Jaime Torres Bodet direktörlüğünde düzenlenen konferansta birbirine düşman iki devlet olan Almanya ve Japonya’nın düşmanlıklarının sona ermesi için UNESCO’nun iki ülkedeki faaliyetlere başlaması üzerine karar alındı. Aynı yıl içerisinde özellikle Almanya üzerinde yoğunlaşıldı. Elfet’in (2013) de bahsettiği üzere Almanya üzerinde izlenen bu politika “Büyük Politika” olarak adlandırıldı. 2003 yılında ilan edilen Dünya Diyalog ve Kalkınma için Kültürel Çeşitlilik Günü kültürlerarası ilişkilerin geliştirilmesi adına geniş çaplı bir kültürel kalkınma hareketidir. İçerisinde bulunduğumuz 2021 yılı Anadolu’da yaşamış inanç önderleri Hacı Bektaş-ı Veli ve Ahi Evran yılı ilan edilmiştir. Korucu’ya (2018) göre bu faaliyetin amacı kültürlerin birbirini tanıması, toplumların birbirine yaklaşması, seçkin kişilerin yaşantılarının, düşüncelerinin dünyaya tanıtılması ve dünya barışına katkı sağlamasıdır. Bu bilgilerde yola çıkarak bu tezin önemi şöyle sıralanabilir:

- Kültürlerarası ilişkiler üzerine yapılan araştırmalar ve geniş çaplı denemeler sürekli güncellenmektedir.

- UNESCO tarafından ilan edilen anma ve kutlama günlerinin farklı kültürlerin kültürlerarası hoşgörüye karşı bakış açısının ölçülmesinde ve bu tür araştırmaların artmasına katkı sağlayabilir.
- Hacı Bektaş-ı Veli, Yunus Emre ve Ahi Evran'ın düşüncelerinin farklı kültürler üzerindeki etkilerinin ölçülmesini, böylelikle tasavvufun ve ayrılmaz bütünü hoşgörünün etkisini ortaya çıkarabilir.
- Bu araştırma turizm, inanç turizmi, sosyoloji, psikoloji, ilahiyat gibi ana sanat dallarında yapılan akademik literatüre katkı sağlayabilir.
- Bu araştırma UNESCO ve uluslararası çapta düzenlediği programların etkilerinin araştırılması üzerine katkı sağlayabilir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

İnsan yaratılışından dolayı kendinden yüce bir varlığın farkındalığına erişmeye çalışmış, O’nu arama çabasına girip çeşitli inanış, ritüel ve öğretiler çıkarmıştır. Bu da günümüze din olgusunu ortaya çıkarmıştır. Dinler, başlarda bireye özgü, içsel bir durum söz konusu iken daha sonra toplumun geneline yayılan bir sisteme dönüşmüştür (Bilgin, 1996: 27).

İnanç kelimesinin kökeni Çağatay dilinden gelmekte olup “itimat, itikat” gibi kelimelere karşılık gelmektedir (Etimoloji Türkçe Sözlük, 2021). Kelime genel anlam itibarıyla “bir şeye gönülden bağlanma, inanma, öğreti, ders, bir yaratıcının varlığına inanma” demektir (Türk Dil Kurumu [TDK], 2021). İnanç kavramına din boyuttan bakıldığında cezalandırma ve mükâfatlandırma, boyun eğme, itaat etme, sorumluluk ve hesap anlamlarına geldiği görülebilir. Ayrıca bütün bu anlamlara paralel düşen “deyn”dir ve bu Arapça bir kelimedir (Keleş, 2019: 6).

Bu tanımlardan yola çıkılarak şu değerlendirme yapılabilir; Din, kuşaktan kuşağa geçen, yaratıcı ve insan arasında bağlayıcı bir görev gören manevi bir zincirdir. Ünlü sosyolog ve toplum bilimci Weber’e göre ise din insanların inançlarını şekillendiren, böylelikle yaşam biçimine doğrudan etki eden gerçeklik olgusudur (Armağan, 2013: 50). Bu durumların gereği olarak, din mensupları, inançlarının kutsal saydığı dini mekânları, ziyaretgâh ve ibadethaneleri ziyaret etmekle yükümlüdürler. Böylelikle hem ruhsal bir kazanım elde etmekle beraber turist sıfatı ile seyahat etmektedirler.

2.1. Din, Seyahat ve Turizm

Seyahat etmek, insanların yeni yerler ve kavimler (topluluklar) göreceği gibi ufku genişletebileceği bir araçtır. Dinler ve turizm arasındaki bağlantılar ise bazen dini yayma aracı², kimi bölgeler irşad etme çalışmaları olsa da bazen de fiili bir şekilde işgali de barındırmaktadır. Timothy ve Olsen’ a (2006) göre inanç sistemleri içerisinde

² Geçmişte bu işgaller de din kisvesi altında yapılmıştır. Misyonerlik faaliyetleri bu duruma en açık örnektir. TDK’ya göre (2021) misyon Fransızca bir kelime olup, genel olarak amaç, hedef anlamlarına gelmektedir. Din açısından bakıldığında ise özel bir göreve tabi olan kurum demektir Misyoner ise bu kurum çatısı altında kendini dini yayma uğruna adayın kişi anlamında kullanılmaktadır.

herhangi bir dine dâhil olan inananlar için beden ve ruh sağlığının korunması, Tanrı yoluna mal ve mülk harcaması yapılması ve dinlerin yayıldığı yerleri görmek, ibret almak için seyahat etmeleri bir nevi ilahi reçete gibidir. Seyahat etmenin kimi çevrelerce zorunlu bir ihtiyaç görüldüğü, devlet yönetimlerinin halka, patronların çalışanlarına yılda birkaç kez ile sınırlı olsa dahi farklı yerler görmesi için teşvik vermesinden yanadırlar. Bu ülkelerin birbirleriyle arasındaki politikanın güçlenmesini sağlayacağı gibi insanların farklı kültürleri, inançları ve yaşantıları görmesine olanak tanımaktadır (Kim vd., 2007: 1031).

Modern zamanda teknolojinin ilerlemesi, ulaşım araçlarının icadı ve geliştirilmesi ile varacağı noktaya hızlı bir şekilde ulaşmasına karşın eski çağlarda yapılan seyahatler oldukça meşakkatli ve uzun sürmekteydi. Bu yüzden ki geçmişte seyahate çıkan kişi sayısı azdı. Yaşadığımız çağın imkânlarının neredeyse herkese ulaşmasıyla birlikte seyahat faaliyetleri artmış ve dolayısıyla insanlar da rahatça seyahate çıkabilmişlerdir (Kardeş ve Kingır, 2017: 32). Dini inançların öncelik amaç olarak gözetilerek geçmişten bu yana yapılan bütün seyahatler günümüz inanç turizmi faaliyetinin başlangıcını oluşturmuştur (Gül ve Sezerel, 2019: 887). Dinlerce kutsal sayılan mekânlara yapılan seyahatler halâ devam etmektedir.

Turizmin dünya çapında popülerleşmeye başlamasına tekabül eden 1990'lı yılların başlarında turistlerin seyahat motivasyonlarının belirlenmesi üzerine yapılan bir çalışma sonucunda, halen popülerliğini kaybetmemiş, deniz-kum-güneş üçlemesi dışında insanların yeni deneyimler elde etmek için katıldığı turizm türü inanç turizmidir (Sopher, 1979: 138). İnanç turizmine katılan turistler genelde kitle ya da bireysel olarak seyahat etmektedirler. Bunun yanında konser, konferans ve sempozyum gibi geniş kitleleri bir araya getiren faaliyetler de aynı din mensuplarını bir araya getiren bir başka araçtır (Vukonic, 2002: 60).

2.1.1. Alternatif Turizm Kavramı

İnsan dünyaya indirildiğinden beri içindeki gizli benliğini keşfetmeye başlayıp yeni arayışlara yelken açmak suretiyle sürekli gelişme kaydetmektedir. Tekrarcı ve alışla gelmişliğin dışında ortaya atılan yeni, dinamik düşünce ve olgular geniş kitlelere hitap

edecek nitelikli açık pazarlar oluşturmuştur. Ancak belli bir zaman sonra insanlar arasında rekabete neden olmuştur. Kimi zaman bu pazarlarda hareketlilik görüldüğü gibi değişen ve gelişen dünyanın turizm hareketinde de tüketim anlayışı değişime uğramıştır (Uygur ve Baykan, 2007: 30). Turizm açısından gelişme ve rekabet ortamının bir ürünü olarak alternatif turizm ortaya çıkmıştır.

“Bacasız Fabrika” olarak adlandırılan turizm ekonomik katkılarından dolayı en büyük hizmet sektörü olarak bilinmektedir (Deniz, 2019: 324). Turizm sektörü diğer sektörlerin aksine elindeki hizmeti tüketiciye götürmek yerine, tüketiciyi hizmete getirmektedir (Haddadzadehendou, 2013: 35). Genel olarak alternatif turizm insanların sürekli yaşadıkları yerden, öğrenmek, kültürlenmek, boş zamanlarını öz değerlerine göre değerlendirmek için, geçici süreliğine başka yerlere seyahat etmeleri olarak tanımlanmaktadır (Davis, 2001: 130). Bir başka tanıma göre ise insanların rutin olarak çalıştıkları, sürekli olarak yaşadıkları bölgelerden, geçici olmak kaydı ile konaklayarak sosyal aktivitelere katılmalarından oluşan bilinçli seyahatler bütünüdür.” (Güneş ve Dülger, 2017: 18).

Alternatif turizm, turizmin içerisinde doğan, kitle turizminin neden olduğu problemlere çözüm sunma amacı ile ortaya çıkmıştır. Alternatif turizm çeşitleri kimi yazarlara göre, kitle turizmi dışında bütün turizm çeşitleridir. Fakat genel olarak alternatif turizm çeşitleri şunlardır; İnanç turizmi, kültür turizmi, macera turizmi, yürüyüş ve bireysel turizmdir (Wearing ve Neil, 2009: 2).

2.1.2. İnanç Turizmi

Din, insanların yaşama biçimini, hayatta izleyeceği yolları ve nasıl davranması gerektiğine dair yol gösteren kimi ipuçları vermektedir. Ahlak adı verilen, yapılması uygun ve uygun olmayan hal ve hareketler, yemek kültürü, aile yapısı ve toplumun kültür yapısını oluşturan bir dalgaya benzer yapıya sahiptir. Bu dalga nesilden nesile aktarılır ve toplumun yapısını oluşturur. Bu gibi nedenler insanları yönlendiren içten manevi motivasyon kaynağıdır (Turan, 2017: 119-120).

İnanç turizmi genel tanımı ile, dinlerin kutsal saydığı mekanları ziyaret etmek, bu esnada konaklama, yiyecek içecek faaliyetlerine katılma hareketleri ile büyüyen bir turizm çeşididir (Kervankıran, Eryılmaz, 2017: 277).

İnanç turizmi yalnızca yeme-içme ve gezme gibi fiili hareketten ibaret görülmemelidir. Hac yerlerini ziyaret etmekle beraber kültürlerarası bir hac deneyimi elde etmeyi amaçlayan inanç turizmi, empati-hoşgörü duygularının geliştirilmesinin yanı sıra; içsel disiplin güdüleyici etkeni olan “yoga” gibi uygulamalara katılımları da içerisinde barındırmaktadır (Moscarelli vd., 2020: 5).

İnanç değerini turizm içerisinde ele aldığında, klasik turizm getirisi olan ekonomik fayda dışında kişiye psikolojik faydası olan en eski turizm çeşididir denilebilir. Eski çağlarda inanç turizminin amacına paralel denebilecek ilk seyahatler Yahudi, Hristiyan ve Müslüman toplumlarının ortak kutsal beldesi olan Kudüs’e yapılmıştır (Besant ve Palmer, 2022: 25).

Buna başka bir örnek olarak Vatikan, Mekke ve Medine’ye yapılan münferit veya grup halinde yapılan seyahatler verilebilir. Yine Orta Çağ’da Katolik mezhebi Hristiyanların ruhani lideri olan Papa öncülüğünde Kudüs başta olmak üzere Anadolu topraklarında ve İspanya’da yaşamakta olan ve buralara hâkim durumdaki Müslüman toplumunu bölgeden çıkartmak amacıyla düzenlenen Haçlı Seferleri ile Avrupa’daki Hristiyan toplum Müslümanlara karşı daha bilinçli bir hale gelmiş, Anadolu’yu ziyaret etme güdülleri artmıştır. Fakat bu kadar önemli görülen ve rutin haline gelmiş seyahatler bütünü olan inanç turizmi dünyada ancak 19.yy.’a gelindiğinde tanınmaya başlamıştır (Güzel, 2010: 90).

İnsanlar manevi duygularını tatmin etmek için zaruri bir ihtiyaç haline gelen dinî gereksinimlerini karşılamak arzusundadırlar. Bu ihtiyacın karşılanmasındaki ilk adım kutsal beldeleri ziyaret etmektir. Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam’ın yanı sıra diğer beşerî dinlerde de bulunan ziyaret etme ritüelleri genel olarak “hac”, bu beldelelere ziyarette bulunan insanlar ise “hacı” olarak nitelendirilir (Küçük, 2013: 84).

Şeriatî'ye (2007) göre hac, temelde dini bir vecibe olan kutsal yerleri görmek, bir nevi kutsanmış duruma gelmek ve ruhî açıdan da ciddi bir rahatlama aydınlanma sağlamaktır. Hac, insanı dünyaya bağlayan hırs, kibir ve tenezzül gibi maddi etkenlerin en aza indirilmesini sağlayan ve bu duyguların farkına varılıp insanda yaratıcıya ve yaratılanlara karşı bir farkındalığa sahip olmayı sağlayan bir araçtır.

2.1.2.1. İnanç Turizmi ve Ekonomi İlişkisi

Objektif bir göz ile bakıldığında dünya düzenini ve işleyişini etkileyen 2 etken vardır. Bunlardan birincisi ekonomi, ikincisi ise dindir (Vukonic, a.g.m, s. 60). Bunun yanında birçok etkenin bir araya gelmesini sağlayan sektör ise turizmdir (Nassani vd., 2019: 234). İnanç turizmi bu denli önemli olmasına karşın alan araştırması niteliğinde sınıfta kalmış, birbirini tekrarlayan çalışmalarla oluşan boşluk doldurulmaya çalışılmıştır. Fakat son zamanlarda tarihi yapıların restore edilerek turizme kazandırılmasının bir sonucu olan ekonomik faydasının dikkat çekmesi ile araştırmacılar tarafından ele alınan bir alan haline gelmiştir (Çerkez vd., 2022: 304).

İlahi dinler tarafından belirlenen ya da rivayetler ile saptanmış, mensupları tarafından ilahi bir kimlik verilen mekanlar, inanç, ekonomi ve turizm üçlüsünü bir araya getirmektedir. Pazarlanma potansiyeli yüksek turistik bölgelerin çevresi, uluslararası kuruluşların dikkatini çekmektedir. Ziyaret ve tanıtım düzeyini arttırmak, destinasyondan elde edilecek geliri arttırmak için firmalar tarafından ciddi oranda yatırım yapılmaktadır (Jiang vd., 2022: 320). Bunun yanında devletler tarafından öngörülen strateji ve kalkınma planları ile bölge turizminin ziyaret performansının artırılması hedeflenmektedir (Dian ve Narpati, 2022:584). Bu da doğal olarak ülkelerin ekonomisine artı gelir olarak geri dönmektedir (Timothy ve Olsen, 2006).

Gelişen teknolojiyle birlikte talep ve arzular da değişmektedir. Turizm de bu durumdan etkilenmiştir. Deniz, kum, güneş kısacası yaz tatili dışında yeni aktivitelere katılmak, görmedikleri yerleri görme isteği, bilimsel eserlerin tavsiye ettiği tarihi turistik alanları gezmek, yeni ve yaşanmamış deneyimleri tatma isteği, toplumun kemikleşmiş turizm algısına yeni bir seyir sunmuştur. İnanç turizmi bu grubun dinamik bir üyesidir. İnanç turizmi, geçmişin izlerinin günümüzde yorumlanmasında destek olması ile önemli bir

turizm tipi haline gelmiştir. Ayrıca iş birliği içerisinde bulunduğu diğer iş dallarını harekete geçirmekte ya da potansiyel istihdam gücü olan sektörleri ortaya çıkarmaktadır (Gerhandoko vd., 2022: 483).

Bütün bunların yanında inanç turizminin kültürel miraslar üzerinde oldukça olumlu etkileri vardır. Öncelikle âtil halde olan ve bilinmeyen tarihi alanların gün yüzüne çıkmasına olanak vermektedir. Gerekli bakım onarımlar yapmak suretiyle turizme kazandırılmasını sağlamaktadır (Jimura, 2011: 288-296).

2.1.2.2. İnanç Turizmi Tipleri

Turizmin tanımının yapılması nasıl karmaşık ve değişkenlik taşıyorsa turistin tanımını da yapmak oldukça zordur. Özellikle günümüzde gelişen ulaşım, iletişim ve alt yapı destekleri sayesinde dünyanın bir ucundan diğer ucuna kolaylıkla iletişim sağlanmaktadır. Erken dönem turizm akademisyenleri tarafından turist kavramı ile ilgili birçok tanım yapılmıştır (Kozak vd., a.g.e, s. 5-6) :

- Ogilvy'e göre; İkametgâh adresinin dışındaki bir ülkede gittiği yerde para kazanma amacı olmadan ancak harcama yapan, en fazla 1 yıl geçiren kimselerdir³. Bu kişilere pasif inanç turisti denmektedir.

- Norval'a göre; En önemli amacı içsel motivasyon ile seyahat etmek, gittiği yerde ikamet almamış, kazandığı parayı o bölgede harcayan kişiler aktif inanç turisti kategorisine girmektedir.

- Dünya Turizm Örgütü'ne (UNWTO) göre genel olarak turistin tanımı şöyledir: Boş zaman geçirme, turistik amaç içeren gezilere katılma, tekne ve gemi turlarında bulunma ve transit geçiş yapmak şartı ile gittikleri yerde en az 24 saat geçiren kişilerdir.

³ Bu tanımda özellikle turizmin ekonomik faydasına ağırlık verilmiştir. Para harcamak karakteristik bir davranış olarak empoze edilmek istenmiştir.

2.1.3. Türkiye’de İnanç Turizmi Destinasyonları

Türkiye’de inanç turizmi kapsamında tespit edilen 22 Antik Kent, Tapınak ve Örenyerinin bulunduğu şehir, dönemi ve tarihi Tablo 1’de verilmiştir. İlgili tablo incelendiğinde, Anadolu’da meydana gelen inanç yapısının yüzyıllar öncesine dayandığı görülmektedir.

Tablo 1. Türkiye’deki Antik Kent ve Örenyerleri

Destinasyonlar	Şehir	Dönem	Tarih
Ağrı Dağı (Ateşli Dağ) Efsanesi	Ağrı	Klasik Antik Çağ-Geç Orta Çağ	?
Arsemia	Adıyaman	Komagene Uygarlığı	M.Ö 3. yy
Augustus Tapınağı	Ankara	Frigler-Roma İmparatorluğu-	M.Ö 25. yy
Balıkli Göl (Atargatis Tapınağı Havuzları)	Şanlıurfa	Antik Yunan	M.Ö. 1000
Birgi Kenti	İzmir	Frigler-Lidyalılar-Persler-Romalılar	?
Cehennemağzı Mağaraları	Zonguldak	Antik Dönem	?
Cennet-Cehennem Obruğu (Meryem Ana Kilisesi)	Mersin	Bizans	M.S 5. yy
Değle Antik Kenti	Karaman	Bizans	M.S 4. yy
Göbekli Tepe	Şanlıurfa	Neolitik Çağ	M.Ö. 9. yy
Harran	Şanlıurfa	Sümer-Akad Devletleri	M.Ö 2. yy
Ihlara Vadisi (Peristremma)/Güzelyurt	Aksaray	Bizans	M.S 6. yy
Kilistra (Lystra) Antik Kenti	Konya	Helenistik Dönem	M.Ö 300
Laodikya Antik Kenti	Denizli	Seleukos İmparatorluğu	M.Ö 3. yy
Maden Şehri (Binbir Kilise)	Karaman	Bizans	M.Ö 5. yy
Nemrut Dağı	Adıyaman	Kommagene Uygarlığı	M.Ö 2. yy
Pisidia Antik Kenti	Isparta	Seleukos İmparatorluğu	M.Ö 2. yy
Rumkale Yerleşkesi ve Kalesi	Gaziantep	Bizans	M.S 3. yy
Senatüs (Konsül Sarayı)	Bursa/İznik	Bizans	M.S 3. yy
St. Jean Örenyeri ve Bazilikası	İzmir	Bizans	M.S 1. yy
Şuayb Antik Kenti	Şanlıurfa	Bizans	M.S 4. yy

Troya Örenyeri	Çanakkale	Antik Troya Dönemi	M.Ö 3000
Zeus Tapınağı	Mersin/Silifke	Bizans	M.S 1. yy

(Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

2.1.3.1. Camii ve Külliye

Tablo 2’ de inanç turizmi kapsamında tespit edilen 73 camii ve külliye verilmiştir. Söz konusu tablo incelendiğinde, çoğu camiinin Doğu Roma (Bizans) döneminde kilise vazifesi gördüğü, bölgenin Türk-İslam devletlerince fethedilmesi ile birlikte camiye çevrildiği görülmektedir. Bunun yanında birçok ilde aynı adı taşıyan camilerin 4 olduğu da tespit edilmiştir.

Tablo 2. Türkiye’deki Camii ve Külliye

Destinasyonlar	Şehir	Dönem	Tarih
Ağcabey Camii	Osmaniye	Dulkadiroğulları	M.S.1489
Ala Camii (Kiliseden Çevrilme)	Osmaniye/Kadirli	Bizans	M.S 2.- M.S 1480
Alaaddin Camii	Konya	Selçuklu	M.S 1221
Aliyar Kümbeti	Van	Karakoyunlular	M.S 1440
Atik İbrahim Paşa Cami	İstanbul/Fatih	Osmanlı	M.S 17.yy
Ayasofya Camii Müzesi	İstanbul/Fatih	Bizans	M.S 5 ve 14. yy
Aziziye Camii	Konya	Osmanlı	M.S 17.yy
Behram Paşa Camii	Diyarbakır	Osmanlı	M.S 15.yy
Burmali Minare (Mahkeme) Camii	Amasya	Selçuklu	M.S 1237
Büyük İmarek Camii	Trabzon	Osmanlı	M.S.15.yy
Cacabey Medresesi	Kırşehir	Selçuklu	M.S 12.yy
Çarşı Camii (Kiliseden Çevrilme)	Malatya	Osmanlı	M.S 18.yy
Çifte Minareli Camii (Hatuniye) ve Medrese	Erzurum	Selçuklu	M.S 12.yy
Eğri (Kızıl) Minare	Aksaray	Selçuklu	M.S 13.yy
Emir Sultan Camii	Bursa	Osmanlı	M.S 14.yy
Eski Ömeriyye Camii	Şanlıurfa	İslam Devleti	M.S 6.yy
Eşrefoğlu Camii	Konya	Eşrefoğulları	M.S 12.yy
Fatih (Ortahisar) Camii (Kiliseden Çevrilme)	Trabzon	Trabzon İmparatorluğu	M.S 14.yy
Gök Medrese ve Camii (Sahibiye)	Sivas	Selçuklu	M.S 12.yy
Gülük Camii	Kayseri	Danışmentliler	M.S. 12.yy
Habib-i Neccar Camii	Hatay	İslam Devleti	M.S 6.yy

⁴ Yunus Emre Camii, Kurşunlu Camii, Ulu Camii.

Hacı Kılıç Camii ve Medresesi	Kayseri	Selçuklu	M.S 12.yy
Halil-ür Rahman Cami (Kiliseden Çevrilme)	Şanlıurfa	Abbasiler	M.S 7.yy.
Hisar Camii	İzmir	Aydınoğulları	M.S 15.yy
Hunat Camii	Kayseri	Selçuklu	M.S 12.yy
Hüdavendigar (I. Murad) Camii	Bursa	Osmanlı	M.S 14.yy
Hüsrev Paşa Camii	Van	Osmanlı	M.S 15.yy
II. Bayezid Camii ve Külliyesi	İstanbul/Fatih	Osmanlı	M.S 15.yy
İplikçi Camii	Konya	Selçuklu	M.S 12.yy
İsa Bey Camii	İzmir	Aydınoğulları	M.S 13.yy
İshakpaşa Camii	Ağrı	Osmanlı	M.S 18.yy
İskender Paşa Camii	İstanbul/Fatih	Osmanlı	M.S 15.yy
İznik Yeşil Camii	Bursa/İznik	Osmanlı	M.S 13.yy
Kale Camii	Giresun	Osmanlı	M.S 18.yy
Kale Camii	Sivas/Divriği	Osmanlı	M.S 15.yy
Karacabey Camii	Ankara	Selçuklu	M.S 14.yy
Karamanoğlu Mehmet Bey (Ulu) Camii	Aksaray	Karamanoğulları	M.S 8 ve 14.yy
Kaya Çelebi Camii	Van	Osmanlı	M.S 16.yy
Kesik Minare Camii (Tapınak ve Kiliseden Çevrilme)	Antalya	Bizans	M.S. 2, 7, 9 ve 14.yy
Kurşunlu Camii	Ankara	Osmanlı	M.S 16.yy
Kurşunlu Camii	Eskişehir	Osmanlı	M.S 15.yy
Kurşunlu Camii	Muğla	Menteşeoğulları	M.S 14.yy
Kurşunlu (Hacı Ahmet Paşa) Camii	Kayseri	Osmanlı	M.S 15.yy
Küçük Ayasofya Camii (Kiliseden Çevrilme)	İstanbul/Fatih	Bizans	M.S 5. ve 15.yy
Lala Camii	Kırşehir	Selçuklu	M.S 13.yy
Lala Mustafa Paşa Külliyesi	Konya	Osmanlı	M.S 15.yy
Lale Camii	Kayseri	Selçuklu	M.S 13.yy
Mader-i Mevlâna (Aktekke) Camii	Karaman	Selçuklu	M.S 13.yy
Meydan Camii (Tokat)	Tokat	Osmanlı	M.S 15.yy
Muradiye Camii	Manisa	Osmanlı	M.S 16.yy
Muradiye Camii	Edirne	Osmanlı	M.S 14.yy
Namazgah Camii	İstanbul/Fatih	Osmanlı	M.S 19.yy
Nasrullah Kadı Külliyesi	Kastamonu	Osmanlı	M.S 15.yy
Orhan Gazi Camii ve Medresesi	Bursa	Osmanlı	M.S 13.yy
Ramazanoğlu Camii	Adana	Ramazanoğulları	M.S 16.yy
Rızvaniye Cami	Şanlıurfa	Osmanlı	M.S 17.yy
Safa (Safâ ya da İpariye) Camii	Diyarbakır	Akkoyunlular	M.S 15.yy
Sahip Ata Camii ve Külliyesi	Konya	Selçuklu	M.S 13.yy
Sarahatun Camii	Elâzığ	Akkoyunlu	M.S 14.y

Selimiye Camii	Edirne	Osmanlı	M.S 15.yy
Sokullu Mehmed Paşa Camii ve Külliyesi	İstanbul/Kadırga	Osmanlı	M.S 15.yy
Sultanahmet (Mavi) Camii	İstanbul/Fatih	Osmanlı	M.S 15.yy
Şeyh Fethullah Camii ve Külliyesi	Gaziantep	Osmanlı	M.S 15.yy
Şeyh Matar (Mutahhar) Camii	Diyarbakır	Akkoyunlu	M.S 15.yy
Taşkale (Taş Mescid) Camii	Karaman	Karamanoğulları	13.yy
Ulu (Cennet) Cami	Şanlıurfa	Emeviler	M.S 7.yy
Ulu (Battal Gazi) Camii	Malatya	Selçuklu	M.S 12.yy
Uu Camii (Camii-i Nur)	Mersin/Tarsus	Ramazanoğulları	M.S 16.yy
Yağ Camii (Kiliseden Çevrilme)	Adana	Ramazanoğulları	M.S 15.yy
Yakutiye Medresesi	Erzurum	İlhanlı	M.S 13.yy
Yeşil Camii	Bursa	Osmanlı	M.S 14.yy
Yıldırım Bayezid Camii ve Külliyesi	Bursa	Osmanlı Devleti	M.S 14.yy
Yunus Emre Camii ve Türbesi	Aksaray, Karaman, Konya, Kırşehir, Burdur, Isparta	Anadolu Selçuklu	M.S 13.yy

(Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

2.1.3.2. Türbe ve Kümbetler

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın (2022) verilerine göre, Türkiye'de inanç turizmi açısından önem arz eden 43 türbe Tablo 3'de verilmiştir. Anadolu topraklarında yaşamış ve defnedilmiş, Türk-İslam Kültüründe saygı ile anılan kişilerin oldukça fazla olduğu görülmektedir. Bununla birlikte birçok semavi ve beşerî dinlerde adı geçen peygamber, nebi ve kişilerin türbeleri de bulunmaktadır. İslam peygamberi Hz. Muhammed'in soyundan gelenler ve yakın çevresine (Ashab) ait olduğu düşünülen türbelerin varlığı da görülmektedir⁵.

Tablo 3. Türkiye'deki Türbe ve Kümbetler

Destinasyonlar	Şehir	Yaşanılan Dönem	Defin Tarihi
Ahi Evran-ı Veli Türbesi	Kırşehir	Selçuklu	1261
Arap Baba Türbesi	Elâzığ	Selçuklu	?
Baydı Hatun	Aksaray	Osmanlı	?

⁵ Ahi Evran-ı Veli, Hacı Bektaş-ı Veli, Hacı Bayram-ı Veli, Yunus Emre, Emir Saltuk, Mevlana Celaleddin-i Rumi, Halife Menmun, Danyal Peygamber, Eyyüp Peygamber, Elyasa Peygamber, İbrahim Peygamber, Yedi Uyurlar, Yuşa Peygamber, Zülkifl Peygamber, Bilal-i Habeşi, Eyüp Sultan, Veysel Karani. Bahsi geçen kişiler, Türk-İslam dünyasının sahip olduğu ortak kültürel değerler olduğu gibi, birçok din ve kültürlerin de ortak değeridir.

Bilal-i Habeşî Türbesi	Mersin/Tarsus	İslam Devleti	640
Çifte Kümbet	Kayseri	Selçuklu	1248
Emir-ül Kebir Bugatay Aka Kümbeti	Bitlis	Selçuklu	1281
Danyal Peygamber Makam-ı Şerifi	Mersin	Babil	M.Ö 562
Döner Kümbet (Şah Cihan Hatun)	Kayseri	Selçuklu	1275
Emir Saltuk Türbesi	Erzurum	Saltuklular	1102
Eyüp Sultan Türbesi	İstanbul	İslam Devleti	669
Eyyüb Peygamber Türbesi	Şanlıurfa	Sümerler (?)	M.Ö 1950
Fetih Ahmed Baba Türbesi	Elâzığ	İlhanlılar	1313
Gündoğu oğlu Ahi Bevvap	Niğde	Osmanlı	1344
Hacı Bayram-ı Veli Türbesi	Ankara	Osmanlı	1430
Hacı Bektaş-ı Veli Türbesi	Nevşehir	Selçuklu	1271
Halife Memun Türbesi	Mersin	Abbasiler	833
Hüdavend Hatun Türbesi	Niğde	Selçuklu	1312
Hüseyin Timur Kümbeti	Bitlis	Selçuklu	1279
Hız. Elyasa Türbesi	Diyarbakır	Asurlular	M.Ö 821
İbrahim Hakkı Türbesi	Siirt	Osmanlı	1780
Kutluğ Hatun Türbesi	Kayseri	Osmanlı	1351
Mansur Baba Türbesi	Elâzığ	Osmanlı	1518
Melik Gazi Türbesi	Kayseri	Danışment.	1134
Mevlâna Celaleddin-i Rumi Türbesi	Konya	Selçuklu	1273
Mevlid-i Halil Mağarası ve Türbesi	Şanlıurfa	Sümerler	M.Ö 2100
Mimar Sinan Türbesi	İstanbul	Osmanlı	1588
Nasreddin Hoca Türbesi	Konya	Selçuklu	1284
Ökkeşiye Hazretleri Türbesi (Sa'd Bin Ebu Vakkas)	Gaziantep	İslam Devleti	675
Pir Sefa Hazretleri Türbesi	Gaziantep	İslam Devleti	?
Rahime Hatun Türbesi	Şanlıurfa	Sümerler	M.Ö 1950
Selime Sultan (Ali Paşa) Türbesi	Aksaray	Selçuklu	1317
Sırçalı Kümbet	Kayseri	Eretna Beyliği	1352
Somuncu Baba Türbesi	Aksaray/Malatya	Osmanlı	1412
Sungurbey Camii Türbesi	Niğde	Karamanoğulları	1341
Şeyh Şaban-ı Veli Türbesi	Kastamonu	Osmanlı	1569
Taptuk Emre Türbesi	Aksaray/ Afyonk./ Karaman	Selçuklu	1215?
Veysel Karani Türbesi	Bursa/Siirt	İslam Devleti	560
Yedi Uyurlar Mağarası	Mersin/İzmir/K.Maraş	Bizans	251

Yunus Emre Türbesi	Eskişehir/Karaman	Selçuklu	1320
Yuşa Peygamber Türbesi	Gaziantep	Antik Mısır	M.Ö 1245
Zülkifl ya da Hezekiel Peygamber Türbesi	Diyarbakır	Babil	M.Ö 586

(Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

2.1.3.3. Kilise ve Manastırlar

Anadolu, Perslerden Bizans'a, Ermeni Krallıklarından Osmanlı'ya kadar birçok dinden ve kültürden medeniyetleri misafir etmiştir (Fulton, 2022: 35). Tablo 4'te muhtelif dönemlerde inşa edilmiş 70 kilise verilmiştir. Bu kiliselerden kimileri Hristiyanlığın ilk dönemlerinde Bizans İmparatorluğu'nun baskısından kaçan inananlar tarafından mağara ve dağlık bölgelerde kurulmuştur⁶. Çoğu kiliselerin ise Doğu Anadolu'da kurulan Ermeni Krallıklarından kaldığı görülmektedir.

Tablo 4. Türkiye'deki Kiliseler

Destinasyonlar	Şehir	Dönem	Tarih
Abughamrent Gregor Kilisesi	Kars	Kamserekan Ermeni Hanedanlığı	M.S. 9.yy
Ak (Platon) Manastır	Konya	Roma İmparatorluğu	M.S. 9-10. yy
Akdamar Kilisesi	Van	Vasbrugan Ermeni Krallığı	M.S. 7.yy
Akhisar (Thyatrea) Kilisesi	Manisa	Bizans	M.S 5.yy
Alahan Manastırı	Mersin	Bizans	M.S. 4.yy
Alaşehir (Aziz Jean) Kilisesi	Manisa	Bizans	?
Ani Harabeleri	Kars	Pakraduni Ermeni Hanedanlığı	M.S 10.yy
Aziz Antuan Kilisesi	İstanbul	Bizans	M.S 11.yy
Arak' Eltos Kilisesi	Kars	?	M.S 10.yy
Aşağı Kayabaşı Kilise	Niğde	Osmanlı	M.S 18.yy
Aya Payana Kilisesi	Isparta	Osmanlı	M.S 17.yy
Aya Stetfanos (Yeşilada) Kilisesi	Isparta	Osmanlı	M.S 19.yy
Aya Yorgi (Büyükada) Kilisesi	İstanbul	Osmanlı	M.S 17.yy
Aya Yorgi Kilisesi	Antalya	Osmanlı	M.S 18.yy
Aziz Barbara Şapeli	Nevşehir	Bizans	M.S 11.yy
Aziz Basil Şapeli	Nevşehir	Bizans	M.S 11.yy
Aziz (Maryo) Hanna Kilisesi	Hatay	Memlukler	M.S 14.yy
Aziz Nicolas Kilisesi	Hatay	Bizans	M.S 3.yy

⁶ Aziz Pierre Kilisesi, Aziz Paul Kilisesi, Abughamrent Gregor Kilisesi, Akdamar Kilisesi, Ani Harabeleri, İşhan Manastırı

Aziz Paul Kilisesi	Mersin	Bizans	M.S. 1.yy
Aziz Paul Kuyusu	Mersin	Bizans	M.S 1.yy
Aziz Philippe Kutsal Beldesi	Denizli	Bizans	M.S 80
Aziz Pierre Kilisesi	Hatay	Bizans	M.S 4.yy
Aziz Simon Manastırı	Hatay	Bizans	M.S 6.yy
Aziz (Aya) Tekla Bazilikası	Mersin	Bizans	M.S 3.yy
Azize Barbara Şapeli	Nevşehir	Bizans	M.S 11.yy
Azize Catherine Şapeli	Nevşehir	Bizans	M.S 11.yy
Barhal Kilisesi	Artvin	Bagrationi Hanedanlığı	M.S 9.yy
Bebekli Kilise	Adana	Osmanlı	M.S 18.yy
Bergama (Kızıl Avlu) Kilisesi	İzmir	Bizans	M.S 5.yy
Cevizli (Tibeti) Kilise	Artvin	Bagrationi Hanedanlığı	M.S 9.yy
Çarıklı Kilise	Nevşehir	Bizans	M.S 12.yy
Çavuşin Kilisesi	Nevşehir	Bizans	M.S 9.yy
Çeşmeli Kilise	Karaman	Osmanlı İmparatorluğu	M.S 18.yy
Darulzeyferan Manastırı	Mardin	Bizans	M.S 5.yy
Derefakılı Kiliseleri	Kırşehir	?	?
Derinkuyu Yer Altı Şehri	Nevşehir	Asur Ticaret Kolonileri	M.Ö 3000
Dolishane (Hamamlı) Kilise	Artvin	Bagrationi Hanedanlığı	M.S 10.yy
Durmuş Kadir Kilisesi	Nevşehir	Bizans	M.S 6.yy
El- Nazar Kilisesi	Nevşehir	Bizans	M.S 10.yy
Elmalı Kilise	Nevşehir	Bizans	M.S 11.yy
Enez Ayasofyası	Edirne	Bizans	M.S 6.yy
Gemiler Adası Kiliseleri	Muğla	Bizans	M.S 5.yy
Goncalı (Laodikya) Kilisesi	Denizli	Bizans	M.S 5.yy
Haghia Eleni Kilisesi	Konya	Bizans	M.S 3.yy
Hamamlı (Kurdunus) Kilise	Niğde	?	?
Havariler (Havariyyun) Kilisesi	İstanbul	Bizans	M.S 5.yy
İnöğlesi Kaya Manastırı	Karaman	?	?
İşhan Manastırı	Artvin	Bagrationi Hanedanlığı	M.S 7.yy
Karabaş Kilisesi	Kayseri	Bizans	M.S 6.yy
Karanlık Kilise	Nevşehir	Bizans	M.S 11.yy
Keçel (Prkitch) Kilisesi	Kars	Ermenistan Krallığı	M.S 10.yy
Kılıçlar Kilisesi	Nevşehir	Bizans	M.S 9.yy
Kızıl Kilise	Aksaray	Bizans	M.S 5.yy
Köprülü Kilise	Artvin	Kıpçak Türk Devleti	M.S 12.yy
Kubbeli Kilise	Kayseri	Bizans	M.S 4.yy
Markirkos Kilisesi	Hatay	Osmanlı	M.S 15.yy
Meryem Ana Evi	İzmir	Bizans	M.S 19.yy
Meryem Ana Katedrali	Diyarbakır	Bizans	M.S 3.yy
Meryemlik Alanı (Aya Tekla)	Mersin	Bizans	M.S 4.yy
Pamukkale (Hierapolis) Kilisesi	Denizli	Bizans	M.S 4.yy
Rahipler ve Rahibeler Manastırı	Nevşehir	Bizans	?
Saklı Kilise	Nevşehir	Bizans	M.S 11.yy

Santa Harabeleri	Gümüşhane	Osmanlı	M.S 15.yy
Selime Katedrali	Aksaray	Bizans	M.S 10.yy
Siyata Manastırı	Konya	Bizans	M.S 3.yy
Soganlı Vadisi Kiliseleri	Kayseri	Bizans	M.S 4.yy
Sweti George (Bulgar) Kilisesi	Edirne	Osmanlı	M.S 19.yy
Şirli (Aziz John Baptist) Kilise	İzmir	Osmanlı	M.S 18.yy
Tokatlı Kilise	Nevşehir	Bizans	M.S 10.yy
Yılanlı Kilise	Aksaray	Bizans	M.S 10.yy

(Kaynak:Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

2.1.3.4. Sinagoglar

Anadolu’da Pagan ve Hristiyan halk haricinde Yahudiler de yaşamış ve ibadethaneleri olarak bilinen sinagoglar kurmuşlardır. Batı Roma İmparatorluğu döneminden bu yana kimlik çatışması içerisindeki Yahudi cemaati (Daliskas, 2022, s. 3), Tablo 5’te de gösterildiği üzere Osmanlı⁷ ve Türkiye Cumhuriyeti’nde İstanbul, İzmir, Bursa ve Manisa’da yaşamıştır.

Tablo 5. Türkiye’deki Sinagoglar

Destinasyonlar	Şehir	Dönem	Tarih
Ahrida Sinagogu	İstanbul/Fatih	Osmanlı	15.yy
Aşkenazi (Aşkenaz) Sinagogu	İstanbul/Karaköy	Osmanlı	19.yy
Beth İsrail Sinagogu	İzmir	Osmanlı	19.yy
Etz Ahayim Sinagogu	İstanbul/Ortaköy	Osmanlı	18.yy
Gerus (Kovulmuşlar) Sinagogu	Bursa	Osmanlı	16.yy
Hemdat İsrail Sinagogu	İstanbul/Haydarpaşa	Osmanlı	19.yy
İtalyan Sinagogu (Kal de los Francos)	İstanbul/Beyoğlu	Osmanlı	18.yy
Mayor Sinagogu	İstanbul/Hasköy	Bizans	14.yy
Mayor Sinagogu	Bursa	Osmanlı	15.yy
Neve Şalom Sinagogu	İstanbul/Beyoğlu	Osmanlı	19.yy
Samanpazarı Sinagogu	Ankara	Bizans	14.yy
Sardes Sinagogu	Manisa	Roma	M.Ö 13.yy
Yanbol Sinagogu	İstanbul/Fatih	Osmanlı	15.yy
Zülfaris Sinagogu	İstanbul/Beyoğlu	Bizans	14.yy

(Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

⁷ Ahrida Sinagogu, Askenazi Sinagogu, Beth İsrail Sinagogu, Etz Ahayim Sinagogu, Gerus (Kovulmuşlar) Sinagogu, Hemdat İsrail Sinagogu, İtalyan Sinagogu, Mayor Sinagogu, Yanbol Sinagogu, Neve Şalom Sinagogu, Mayor Sinagogu, Samanpazarı (Ankara) Sinagogu, Sardes Sinagogu, Zülfaris Sinagogu.

2.2. Kültür Kavramı

Kültür temel olarak Fransızca bir kelime olup, “cultura”dan türemiştir. Kelimenin birçok dilde karşılığı bulunmaktadır. Örneğin Latince “colere” olarak geçmektedir. Kelimenin  z Türkçedeki tam karşılığı ise sürmek, ekip bi mektir. Bu tanımdan yola çıkararak boş bir arazinin çevrilmesi, sürülmesi, ekilmesi ile arazi bir ürün kimliği kazanıyorsa, insanlar da doğup büyüdükleri çevrenin etkisi ile sulanıp serpildiklerinde kültürel bir kimlik kazanmaktadırlar (Yazoğlu, 2005: 132).

Yeşil’e (2009, s. 103) göre ise kültür ve kapsamı şöyledir :

- Toplumun dünyadaki sınırını belirleyen, kimliğini ve yaşayışını yansıtmaktadır.
- Toplumların geçmişten bu yana kadar getirdikleri davranış, alışkanlık ve ayinler bütünüdür.
- Toplumun güzel sanatlar dalındaki yarattığı eserleri, sanat tarihi ve tarihi eserleri oluşturan bir bütündür.

Yukarıda anlatılanlara paralel olarak denilebilir ki; kültür, gelenek ve görenekleri aynı olan toplumu diğer toplumlardan ayıran soyut bir değerdir (Muhammedin, 2013: 102). Medeniyetlerin oluşmasında, sürdürülmesinde ve güncel kalmasındaki en önemli etkenlerden biridir. Kültür, bir toplumun inanç, sanat, gelenek ve görenek kısaca kendisini diğer medeniyetlerden farklı olarak algılatan bütün etnik davranıřların⁸ genelini oluşturur (Tylor, 2016:91).

Her kültürü oluşturan kurallar bütünü vardır. Kimisi dışa kapalılıkta ısrar ederken, kimisi de diğer kültürlerle diyaloga geçip anlaşmaya varmaya çalışır. Bu bilimsel terim olarak kültürlerarası iletişim kavramını ortaya çıkarmıştır ( zdemir, 2011: 66).

⁸ Kültürlerin içerisindeki farklılıkları ortaya koyan, bilimsel bir şema haline getirip kültürlerin yaşayışını, alışkanlarını, zihniyetini kısaca yaşamış kültürlerin insan formu hakkında araştırmalar yapılmasını ve bu konuda yazılar yazılmasını içeren bilim dalı ise etnografidir.

Kültürlerarası iletişim, insanların bir topluluk halinde dünyayı yorumlama şeklidir (Aneas ve Sandín, 2009: 5-6).

2.2.1. Kültürlerarası İlişkiler Kavramı

Değişen dünya şartları birçok kültürden insanları bir arada yaşamaya mecbur kılmaktadır. Bunun sonucu olarak “çok kültürlülük” kavramı ortaya çıkmıştır. Bir arada yaşayan insanlar, huzur ve barış ortamının devam edebilmesi adına farklılıklarını hoşgörü ile karşılamalıdır. Bu da kültürlerarası iletişimi doğurmaktadır (Yağbasan ve Demirbağ, 2017: 625).

Kültürlerin birbirleriyle etkileşime geçme biçimleri çeşitli yollarla sağlanmaktadır. Somut kültürlerden görsel ve estetik sanatların birer içeriği olan mermer sanat eserleri, grafikler ve çeşitli kültürel semboller, yöresel danslar ile bunun yanında somut olmayan kültürel değerlerden masallar, öğütler, özlü sözler ile de sağlanmaktadır (Erdentuğ, 1978: 8).

2.2.2. Kültür Turizmi

Cros ve McKercher’e (2015) göre kültürü belirli kalıplarla tanımlamak ne kadar güç ise kültür turizminin de karmaşık yapısını çözmek zordur. İnanç turizmi ile iç içe geçerek birden fazla dallara ayrılmış, uzun ve çoklu bir kök durumuna gelmiştir. Kültür turizmi, araştırmacılar tarafından tatil, yeme-içme gibi kalıpların dışında, ziyaret edilecek destinasyonun somut ve soyut kültürel miraslarını yerinde görmek ve tanımak amacıyla yapılan turizm çeşidi olarak tanımlanmaktadır.

Gelişmekte olan ve son zamanlarda deniz-kum-güneş üçlemesi dışında insanların tercih ettiği alternatif turizm çeşidi kültür turizmidir. Kültür turizminin amacı kaybolmakta olan veya kaybolmaya yüz tutmuş kültürel alanları görmek ve bu değer üzerinden geriye güzel anlar bırakmaktır. Toskay’a (1993, s. 156) göre sanat dallarını, edebiyat çalışmalarını ve farklı kültür dallarını görme ve tanıma amaçlı yapılan bütün seyahatler kültür turizmi içine alınabilir.

2.2.2.1. Müzeler

Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan (2022) elde edilen veriler ışığında, kültür turizmi kapsamında değerlendirilen kültür, sanat, arkeoloji, doğa, tarih, etnografya, jeoloji, denizcilik, spor, sağlık, sanayi ve genel amaçlı olmak üzere 348 müze tespit edilmiştir.

Müzelerin bir kısmının verildiği Tablo 6'ya göre; Adana'da 4, Adıyaman'da 1, Afyonkarahisar'da 3, Aksaray'da 1, Amasya'da 5, Ankara'da 66, Antalya'da 10, Aydın'da 4, Balıkesir'de 1, Bayburt'ta 1, Bilecik'te 2, Bitlis'te 2, Bolu'da 1, Burdur'da 2, Bursa'da 17, Çanakkale'de 5, Çankırı'da 3, Çorum'da 3, Denizli'de 2, Diyarbakır'da 3, Düzce'de 2, Edirne'de 8, Elazığ'da 1, Erzurum'da 4, Eskişehir'de 8, Gaziantep'te 17, Giresun'da 3, Hatay'da 2, Iğdır'da 2, Isparta'da 5 müze tespit edilmiştir.

Devamında İstanbul'da 40, İzmir'de 6, Kahramanmaraş'ta 2, Karabük'te 1, Karaman'da 1, Kars'ta 2, Kastamonu'da 6, Kayseri'de 3, Kırıkkale'de 1, Kocaeli'de 6, Konya'da 10, Kütahya'da 7, Malatya'da 7, Manisa'da 2, Mardin'de 2, Mersin'de 10, Muğla'da 2, Nevşehir'de 5, Niğde'de 1, Ordu'da 1, Rize'de 2, Sakarya'da 1, Samsun'da 10, Sinop'ta 2, Sivas'ta 5, Şanlıurfa'da 1, Tekirdağ'da 7, Tokat'ta 1, Trabzon'da 3, Uşak'ta 3, Van'da 2, Yalova'da 2, Yozgat'ta 1, Zonguldak'ta 3 müze olduğu görülmektedir.

Tablo 6. Türkiye'deki Çeşitli Müzeler

Müzeler	Şehirler
Arkeoloji Müzesi	Adana
Atatürk Evi Müzesi	Adana
Adıyaman Müzesi	Adıyaman
Afyonkarahisar Müzesi	Afyonkarahisar
Bolvadin Müzesi	Afyonkarahisar
Aksaray Müzesi	Aksaray
Arkeoloji Müzesi	Amasya
Maket Amasya Müzesi	Amasya
75.Yıl Cumhuriyet Eğitim Müzesi	Ankara
Alagöz Karargâh Müzesi	Ankara
Anadolu Medeniyetler Müzesi	Ankara
Anadolu Mimarlık ve Mobilya Kültürel Miras Müzesi	Ankara
Anıtkabir ve Kurtuluş Savaşı Müzesi	Ankara
Millet Müzesi	Aydın
Yörük Ali Efe Müzesi	Aydın
Arkeoloji Müzesi	Balıkesir
Kuvay-ı Milli Müzesi	Balıkesir
Amasra Müzesi	Bartın

Baksı Müzesi	Bayburt
Bilecik Müzesi	Bilecik
Ahlat Müzesi	Bitlis
Etnografya Müzesi	Bitlis
Bolu Müzesi	Bolu
Arkeoloji Müzesi	Burdur
Doğa Tarihi Müzesi	Burdur
Aktopraklık Höyük Arkeopark	Bursa
Arkeoloji Müzesi	Bursa
Kilitbahir Kale Müzesi	Çanakkale
Namazgah Tabyası Müzesi	Çanakkale
Troya Müzesi	Çanakkale
Çankırı Müzesi	Çankırı
Ferit Akalın Radyo ve İletişim Müzesi	Çankırı
Boğazköy Müzesi	Çorum
Çorum Müzesi	Çorum
Atatürk Evi Etnografya Müzesi	Denizli
Hierapolis Arkeoloji Müzesi	Denizli
Arkeoloji Müzesi	Diyarbakır
Cahit Sıtkı Tarancı Müzesi	Diyarbakır
Konuralp Müzesi	Düzce
Konuralp Müzesi	Düzce
EArkeoloji ve Etnografya Müzesi	Edirne
II.Bayezid Sağlık Müzesi	Edirne
Arkeoloji ve Etnografya Müzesi	Elazığ
Arkeoloji Müzesi	Erzurum
Atatürk Evi	Erzurum
Anadolu Üniversitesi Çağdaş Sanatlar Müzesi	Eskişehir
Anadolu Üniversitesi Eğitim Karikatürleri Müzesi	Eskişehir
15 Temmuz Demokrasi Müzesi	Gaziantep
Arkeoloji Müzesi	Gaziantep
Bayazhan Kent Müzesi	Gaziantep
Giresun Müzesi	Giresun
Şebinkarahisar Atatürk Evi	Giresun
Arkeoloji Müzesi	Hatay
Şehir Müzesi	Hatay
Anıt Müze	Iğdır
Karakoyunlu Koçbaşı Açık Hava Müzesi	Iğdır
Prof. Dr. Turan Yazgan Halı ve Kilim Müzesi	Isparta
Süleyman Demirel Müzesi ve Anıt Mezarı	Isparta
500. Yıl Türk Musevileri Müzesi	İstanbul
Adalar Müzesi	İstanbul
Adam Mickiewicz Müzesi	İstanbul
Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı	İstanbul
Aşiyen Müzesi	İstanbul
Atatürk Müzesi	İstanbul
Resim ve Heykel Müzesi Galerisi	İzmir
Selçuk-Efes Müzesi	İzmir
Tarih ve Sanat Müzesi	İzmir
Arkeoloji Müzesi	Kahramanmaraş
Mahmud Arif Paşa Konağı ve Etnografya Müzesi	Kahramanmaraş

Safranbolu Kent Tarihi Müzesi	Karabük
Karaman Müzesi	Karaman
Kafkas Cephesi Harp Tarihi Müzesi	Kars
Kars Müzesi	Kars
İnebolu Kent Müzesi	Kastamonu
Kastamonu Arkeoloji Müzesi	Kastamonu
Kastamonu Kent Müzesi	Kastamonu
Taşköprü Kent Tarihi Müzesi	Kastamonu
Ahi Evran Esnaf ve Sanatkarlar Müzesi	Kayseri
Gürpüpoğlu Konağı Etnografya Müzesi	Kayseri
Silah Müzesi	Kırıkkale
Arkeoloji ve Etnografya Müzesi	Kocaeli
Gölcük Yarhisar Müze Gemisi	Kocaeli
Arkeoloji Müzesi	Konya
Batı Cephesi Karargâhı Müzesi	Konya
Ereğli Müzesi	Konya
Etnografya Müzesi	Konya
Anadolu Kültür Sanat ve Arkeoloji Müzesi	Kütahya
Arkeoloji Müzesi	Kütahya
Çini Müzesi	Kütahya
Beş Konaklar Etnografya Müzesi ve Geleneksel Malatya Evi	Malatya
Etnografya Müzesi	Malatya
İnönü Müzesi	Malatya
Turgut Özal Müzesi	Malatya
Akhisar Müzesi	Manisa
Manisa Müzesi	Manisa
Mardin Müzesi	Mardin
Sabancı Mardin Kent Müzesi	Mardin
Arkeoloji Müzesi	Mersin
Atatürk Evi Müzesi	Mersin
Aziz Paul Kilisesi	Mersin
Balıkpazarı Açık Hava Müzesi	Muğla
Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi	Muğla
Hacı Bektaş-ı Veli Müzesi	Nevşehir
Kültür Müzesi	Nevşehir
Ürgüp Müzesi	Nevşehir
Niğde Müzesi	Niğde
Paşaoğlu Konağı Etnografya Müzesi	Ordu
Karatepe Aslantaş Açık Hava Müzesi	Osmaniye
Atatürk Evi Müzesi	Rize
Çay Müzesi	Rize
Adapazarı Deprem ve Kültür Turizmi	Sakarya
Ali Fuat Paşa Kuvay-i Milliye Müzesi	Sakarya
Akpınar Eğitim Müzesi	Samsun
Bafra Tütün Müzesi	Samsun
Bandırma Gemi Müzesi	Samsun
Canik Oyuncak Müzesi	Samsun
Gazi Müzesi	Samsun
Havza Atatürk Evi Müzesi	Samsun
Arkeoloji Müzesi	Sinop
Etnografya Müzesi	Sinop
Aşık Veysel Müzesi	Sivas

Atatürk Kongre Müzesi	Sivas
Arkeoloji Müzesi	Şanlıurfa
Eski Tekirdağ Fotoğrafları Müzesi	Tekirdağ
İbrahim Balaban Müzesi	Tekirdağ
Müzik Teknolojileri Müzesi	Tekirdağ
Latifoğlu Konağı Müzesi	Tokat
Cedvet Sunay Müzesi	Trabzon
Trabzon Müzesi	Trabzon
Arkeoloji Müzesi	Uşak
Atatürk ve Etnografya Müzesi	Uşak
Akdamar Anıt Müzesi ve Kilisesi	Van
Van Müzesi	Van
Karaca Canlı Ağaç Müzesi	Yalova
Kent Müzesi	Yalova
Yozgat Müzesi	Yozgat
Çanakçılar Özel Etnografya Müzesi	Zonguldak
Gazi Alemdar Gemisi Müzesi	Zonguldak

(Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2022)

2.3. Hacı Bektaş-ı Veli'nin Hayatı

12.yy. Anadolu'sunda halkın psikolojik dengesini ve maneviyatını koruyarak, yılmadan irşad çalışmaları yapıp hak ve adalet yönünde hareket etmeyi öğreten inanç önderlerinden biri de hiç şüphe yoktur ki Hacı Bektaş-ı Veli'dir.

Hacı Bektaş-ı Veli'nin yaşamı, kişiliği ve kimliği ile ilgili elde var olan kaynakların sınırlı olmasından dolayı, şahsına ithafen doğru yanlış birçok hüküm verilmiştir. Bu kaynaklardan kimisi Hacı Bektaş-ı Veli'nin hiç yaşamadığı, dönemin getirdiği şartlar dolayısıyla yaşanan ağır psikolojik travmaların sonucu olarak halk tarafından yaratılan hayali bir önder olduğunu ileri sürmektedir⁹. Günümüzde dahi kendisinin doğa üstü yeteneklere sahip olan, efsanevi ve mitolojik özellikler atfedilen bir kişi olduğu görülebilir (Açıkgöz, 2015: 14).

Asıl adı Bektaş olmasına karşın, kendisinin tarikatlar içerisinde Muhammed adıyla anıldığı, kendi yazdığı Velayetname adlı eserinde belirtilmektedir. Başka kaynaklara

⁹ Bu kaynakların kesinlikle doğru olduğu söylenemez fakat kesinlikle yanlış olduğu da savunulamaz. Çünkü Hacı Bektaş-ı Veli'nin doğum ve ölüm tarihleri, doğum yeri, ölüm yeri ve yaşamı ile ilgili günümüze ulaşan kaynaklar kendisine atfedilen ölüm tarihinden neredeyse 100 yıl sonra kaleme alınmıştır. Bu ve bunun gibi bilgilerin büyük bir kısmı rivayet olup yüzyıllar boyunca halk arasında kulaktan kulağa yayılarak gelen bilgilerdir. Yine de Hacı Bektaş-ı Veli'nin hayatı ile ilgili birçok detayın referansı Velayetname adlı eseridir.

göre asıl adı Muhammed iken takma adı Bektaş olduğudur (Gündoğdu, 2007: 66). Bektaş, Farsça bir kelime olup eş, eşit, arkadaş, eski Türk dilinde “Bendeş” kelimesiyle eş anlamlıdır, Anadolu Türkçesinde yazılan şiirlerde bu kelimelere sık sık rastlanılmaktadır; örneğin, Mesîhi’nin şiirinin bir parçası şöyledir: “Bulunmaz Rumeli’nde ona bendeş” (Luggat Osmanlıca Sözlük, 2021).

Hacı Bektaş-ı Veli’nin hayatı ile ilgili yapılan ilk ciddi araştırma meşhur Osmanlı tarihçisi Aşık Paşazade tarafından yapılmıştır. O’ndan sonra bu araştırmayı oğlu Elvan Çelebi devam ettirmiştir. Babai İsyanının ele alındığı Menakıbü’l-Kudsîyye fî Menasibi’l-Ünsîyye adlı eserde Hacı Bektaş-ı Veli ile ilgili birtakım bilgiler vermiştir. Bu eserde direk Hacı Bektaş-ı Veli’ye yapılan atıf esere bu alandaki yapılan ilk ciddi araştırma olma özelliğini kazandırmıştır (Kardaş, 2018: 19). Ayrıca eserde Hacı Bektaş-ı Veli’nin Anadolu’yu kasıp kavuran Babai isyanının öncüsü olan Baba İlyas’ın müridi olduğu ileri sürülmüştür.

Bektaş-ı Veli’ye “Hacı” denmesi Velayetname de Hacı Bektaş-ı Veli’nin mürşidi olan, Ahmed Yesevi’nin öğrencilerinden Lokman Perende (İslam Ansiklopedisi, 2012) ile bağlantılıdır. Hacı Bektaş-ı Veli’nin hayatını anlattığı makalede, Bektaş’ın Hacı adını alması şöyle anlatılmaktadır:

Lokman Perende Hacca gitmiş, arefe gününde yapıldığı üzere Kabe’yi tavaf ettikten sonra vakfeye durmak üzere Arafat’a çıkmıştır. O esnada içinden “Bugün arefedir, bizim evde pişi pişiriliyordur.” Kelimelerini geçirmiştir. Bu hal, Bektaş-ı Veli’ye hasıl olur. Bektaş, Lokman’ın pişi yapan hanımını görür ve O’ndan tepsi içine pişi koymasını ister. Bektaş, sır yoluyla Lokman’a pişileri verir, yiyip bitirdikten sonra tepsiyi saklar. Hac dönüşünde halk, Nişabur’a dönen Lokman Parande’ye “Hacc vazifeniz kutlu olsun.” Dileklerini iletince, Lokman; “Asıl Hacı Bektaş’tır.” demiştir. Daha sonra Bektaş’ın kerametini büyük bir imtiyazla anlatmıştır. Bunun üzerine halk Bektaş-ı Veli’ye tabii olmuş, “Hacı Bektaş el Horasani” olarak anılmaya başlanmıştır (Gürgil vd. 2019).

Hacı Bektaş-ı Veli’nin, Hacı adını alması ile ilgili başka bir rivayet Velayatname eserinde şöyle geçmektedir:

Bektaş-i Horasani, Lokman-ı Perende’ye talebe olarak gönderildiği ilk zamanlardır. Lokman, mektebine girdiğinde Bektaş’ın sağ ve solunda 2 kişi eşliğinde Kur’an öğrendiğini görür. O esnada 2 kişi birdenbire kaybolur. Lokman bu sırda akıl erdiremezken Bektaş konuşur ve der ki: “Ey Hoca! Bilir misin kimdi bunlar? Birisi Muhammed Mustafa, öbürü Haydar-ı Kerrâr Ali’dir! Birisi bana zahir ilim verir, öbürü batın ilim verir.” demiştir. Lokman-ı Perende bunun üzerine sevinir, Bektaş’a olan

muhabbetini arttırmıştır. Lokman, o günden sonra Bektaş'ı Hacı olarak çağırmaya başlamıştır (Gölpınarlı, 1958).

Bektaş adının anlamı ise Farsça *çudāvand-gār*, “hükmeden” demektir. Sasani devrinin hükümdarlarına verilmiş bir unvandır. Yüce, taht, ulu anlamlarına da gelen Hüdâ kelimesinin bileşiği olarak kullanılır. Hacı Bektaş-ı Veli'ye “hünkâr” lakabının verilmesi, gerçekte bir devlet yönetici olmasından değildir. Bu lakap manevi alemlerde gezdiği, kerametler gösterip insanları irşad ettiği için manevi büyük anlamına karşılık olarak verilmiştir (Köseoğlu, a.g.e, s. 138).

Hacı Bektaş-ı Veli'nin soyağacı ile ilgili Vilayetname ve diğer kaynaklarda yapılan araştırmalar sonucunda bilim adamları O'nun soyunun Hz. Ali'den geldiğinde hemfikir olmuşlardır¹⁰. Hz. Ali'den Hacı Bektaş-ı Veli'ye gelen soy silsilesi şöyledir: İmam Ali, İmam Hüseyin, İmam Zeynel Abidin, İmam Muhammed Bakır, İmam Cafer-i Sadık, Seyyid Musa, Seyyid Muhammed, İbrahim Sani (Babası), Hacı Bektaş-ı Veli'dir (Gölpınarlı, 1958: 99). Güncel kaynaklar da Hacı Bektaş-ı Veli'nin Hz. Ali'nin soyundan geldiğini işaret etmektedir (Özköse, a.g.e, s. 139-140).

2.3.1. Rum (Anadolu) Diyarına Gitmesi

Ahmed Yesevi, Kazakistan'ın Çimkent kentindeki Sayram Kasabası'nda kesin olmamakla beraber 1093 yılında dünyaya teşrif ettiği düşünülmektedir Pir-i Türkistan, Hâce-i Türkistan gibi isimlerle anılmıştır (Özköse, a.g.e, s. 64). İmam Ali Rıza'dan icazet alıp, Türkistan'a göç etmiştir. Yesi adında nehir kenarındaki bir kasabaya yerleşmiştir. Doksan dokuz bin halifesi olduğu rivayet edilmektedir. Bundan dolayı kendisine “Doksan dokuz bin Türkistan Pirinin Ulusu” denmektedir. Maneviyatı oldukça derin bir kişidir ve her zaman sessiz kalmayı tercih etmiştir İlim ve irfan aşığıdır. Ayrıca, Gölpınarlı, Ahmed Yesevi ile ilgili şu anekdotu da paylaşmıştır (Gölpınarlı, a.g.e, s. 14) ; “Birgün Horasan Erenleri, Ahmed Yesevi'yi davet amacıyla kuş donunda 7 Er gönderdi. Bu sırada Ahmed Yesevi'ye malum olup, onları güvercin

¹⁰ Hacı Bektaş-ı Veli, anonim kaynaklara göre Sünni mezhebindedir.

donunda Yesevi'ye gelmeden Semerkant'ta karşıladı. 7 Er Ahmed Yesevi'yi karşılarında görünce tevazu ile ayaklarına sarılıp himmet istediler.”

Hacı Bektaş-ı Veli'nin Anadolu'ya gönderilmesini yine Velayetname'de yazılan bilgilerden öğrenilmektedir:

Ahmed Yesevi de Muhammed Mustafa'dan, 8. İmam'a kadar gelen tac, hırka, çerağ, alem ve seccade gelmişti. Halifeleri, bu emanetlerin¹¹ kendisinden sonra kime verileceğini merak etmişti. Halifeleri meraklarını gidermek için namaz vaktinden sonra Ahmed Yesevi'nin etrafında toplanmışlardı. Halifelerin kalbinden geçeni anlayan Hâce, “Kim emanetleri istiyorsa, şuradaki darı birikintisinin üzerinde 2 rekât namaz kılar, darıları dağıtmazsa, emanet O'nundur. Ancak emanetlerin sahibi vardır, birazdan gelir.” demişti. Çok geçmeden Hacı Bektaş-ı Veli Horasan diyarlarından Türkistan'a, Hâce'nin tekkesine selam vererek gelmişti. Hâce, büyük bir hürmetle ayağa kalkıp Hacı Bektaş'ın selamını alıp karşılamıştı. Daha sonra Hacı Bektaş'a darı yığının üzerine seccade seccade serip 2 rekât namaz kılmasını söyledi. Hacı Bektaş namaz kılariken darı tanelerinden hiçbirini dahi yerinden oynamadı. Halifeler dua ve salavatlar eşliğinde büyük bir hayretle O'nu izlemekteydiler. Daha sonra Ahmed Yesevi emanetleri Hacı Bektaş'a sundu ve dedi ki: “Müjdeler olsun Bektaş, Nasibini aldın! Bizde ki hükmü 40 yıl boyunca sen devraldın. Seni Rum Diyarındaki Sulucakarahöyük'ü yurt verdik. Rum abdallarının işini sana bıraktık. Tez gidesin!” demiştir (Gölpınarlı, a.g.e, s. 16).

2.3.2. Alevilik Bektaşilik

Alevi Arapça Ali'nin izinden gelen demektir. Hz. Peygamber'in damadı Ali bin Ebu Talib'in Alî ve lw hecelerinin zaman içerisinde birleştirilmesi ile oluşmuştur. Aynı zamanda İslam tarihinde kullanılan en eski terimlerden biridir (Etimoloji Türkçe Sözlük, 2021). İlgili kelimenin pratiğine bakıldığında Alevilik ile ilgili genel tanım şöyle yapılabilir: Alevilik soy itibarıyla dip dededen son kuşağa nakledilen bir inançtır. Aşağıda bahsedilecek Bektaşilik gibi bir oluşum, tarikat değildir. Fakat iki kavram da bilimsel ve inançsal açıdan birbirinden ayrılmaz bir bütündür. Bu açıklamalar ışığında, Aleviliğin genler ile taşındığı söylenebilir (Yıldırım, 2010: 25).

Alevi kelimesi, siyasi anlamda ilk defa İslam Devleti döneminde kullanılmıştır. Hz. Peygamber'in vefatından sonra, devleti yöneten 2 büyük halifenin görevlerinin fiilen bitmesiyle beraber, 3.cü halife Hz. Osman'ın ardından kimin halife olacağı tartışma

¹¹ Yukarıda anlatılan tasavvuf terimlerinin anlamı şöyledir: Don ya da “hub” şekil almak demektir. Tac, büyüklüğü ve üstünlüğü temsil eder. Hırka giymek, tasavvufta önemli bir mertebeye gelmek anlamına gelmektedir. Çerağ ya da çıra yolu aydınlatan kişi demektir. Alem, Gayb alemine vakıf olmaktır. Yani yüksek mertebeye erişen kişilerin sahip olduğu bir tür ilimdir. Bektaşî Tarikatında da önemli yer edinen seccade kavramı, post sahibi olmak, tarikatta şeyh olmayı ifade eder. Son olarak Hacı Bektaş-ı Veli'yi, Anadolu'da görevlendiren Ahmed Yesevi, kendisine “Daima cennette olmak istiyorsan kimseyi kırma, kimseden kalben nefret etme.” demiştir.

konusu olmuştur. Bu buhranlı dönem oldukça çetin geçmiştir. Hz. Ali'nin halife olmasını destekleyenler “Aleviyye” olarak adlandırılmıştır ¹² (Büyükçelebi, 2019: 44).

Tarihte genel itibariyle toplumsal anlamda bağları güçlü birçok grup, kesim ya da topluluk bulunmaktadır. Bunlar din, dil, ırk, mezhep gibi kendine has kültürel değerleri ve yaşantıları ile toplumun genelinden ayrı ve farklı yaşadıkları için çizginin dışında kalmışlardır. Aleviler, kimi devlet yöneticileri tarafından baskı ve zorlayıcı hareketlerle karşı karşıya kalmıştır. Bu baskılar nedeniyle ortaya birtakım kitlesel problemler çıkmıştır. Dolayısıyla da etrafına dalga şeklinde dağılan bir isyanla sonuçlanmıştır ki bu isyan Alevi Türkmenlerinin Anadolu’da çıkardıkları ilk geniş çaplı isyandır (Ioannis, 1997: 32).

Aleviler özellikle Emevi döneminde şiddetle baskıya maruz kalmışlar, kimliklerini gizleme zorunluluğu duymuşlardır. Abbasilerin halifeliği Emevilerden devralması ile birlikte Ali'nin yolunu izleyenler rahat bir nefes almışlarken bu defa da siyasal anlamda yönetime yakın olmak isteyen kimi kötü niyetli gruplar da kendilerini Alevi olarak tanıtmışlardır (Yaman, 2012: 20).

Aleviliğin Arap Yarımadası ve Orta Doğu’dan Anadolu topraklarına intikal etmesi kimi görüşlere göre Horasan Erenlerinden Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli aracılığı ile gerçekleşmiştir (Aksoy, 1993: 68). Bu yüzdendir ki Alevilik kavramı her zaman Hacı Bektaş-ı Veli ile anılmıştır. Alevi-Bektaşilik inancında birleştirici unsur olarak “irşad ve eğitim” benimsenmektedir. Kimi zaman türküler ve deyişler ile kimi zaman sözlü olarak Alevi Dedeleri tarafından uygun bir dil ile halka aktarılmaktadır. Anadolu Aleviliğinde, ocaklarda mesafe kat etmenin bir yolu da Hacı Bektaş-ı Veli’nin soyundan gelmektir (Ioannis, a.g.t, s. 33).

¹²Kerbela’da Hz. Hüseyin’in Yezid bin Muaviye ve ordusu tarafından trajik bir biçimde şehit edilmesiyle de zalimliğe ve adaletsizliğe karşı duran sosyolojik bir kavram halini almıştır.

2.3.3. Alevi Gelenekleri ve Terimleri

Günümüzde Alevi-Bektaşî dendiğinde akıllara kültürel ve siyasi imaj gelmektedir. Hâlbuki bu kadar köklü bir zümrenin yüzyıllar boyunca kuşaktan kuşağa aktardığı gelenek ve göreneklerini yaşatmak adına verdikleri mücadele takdire şayandır.

Bektaşîlik ile iç içe geçen Alevilik zümresinin kendine has terimleri vardır. Bunlardan birkaçı şöyledir (Dedekargınoğlu, 2011: 379-391):

1-) Zaviye : Sosyal faaliyet ve etkinliklerin sürdürüldüğü bir kurumdur. Ruh sağlığını dengelemek amacıyla ziyarete gelen insanlar misafir edilir. Genel olarak yapısında herhangi bir değişme olmayıp yalnızca büyüklükleri değişiklik göstermektedir.

2-) Tekke : Zaviyelerin gelişmiş halidir. Tarikat üyelerine has bir mekandır. Burada babalar (üyeler) bir araya gelir, istişare ederler. Ayriyeten içerisinde bir Anadolu Ereni'nin de türbesi bulunur. Eğitim vermek, şifa dağıtmak (bir nevi hastane), sosyal yardımlaşma sağlamak gibi başlıca görevleri vardır.

3-) Dergâh : Toplanma yeri, irşad mekânı, hangâh, eşik gibi anlamlara gelmektedir. Tarikat üyelerinin bir araya geldiği bir mekandır. Alevilikte ise bu, cem ibadetini yerine getirmek, mersiyeler okumak, saz çalmak ve saz eğitimi vermek gibi amaçlarla kullanılmaktadır. Dergahlar adeta birleşik tesisler bütünü gibidir. Mutfak, çamaşırhane, meydan gibi temel ihtiyaçların görüldüğü bölümler vardır. Belki de en önemlisi şeyhlerin ve pirlerin ebedi istirahat ettikleri yer olan bahçe bölümü vardır.

4-) Sefalama : Cem ayininin başlamasının ardından, okunan deyişlerin arasında, zakirler tarafından ibadete gelen canlara söylenen bir “hoşgeldiniz” hediyesidir.

5-) Nefes : Allah, Muhammed, Ali ve Ehl-i Beyt kavramlarına duyulan derin saygı ve sevginin işlendiği şiirlerdir. Bu şiirlerin bir başka yönü de eğitici bir özelliğinin olmasıdır.

6-) Duaz-ı İmam : Duaz, Farsça'da 12 anlamına gelmektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2021). 12 İmam'ın adlarının teker teker anılmasıyla meydana gelen bir tür övgü silsilesidir.

7-) Tevhid : Cem ibadetinin ana bölümünü oluşturur. Tevhid sözlük anlamı itibariyle bir ve tek olan demektir (İslam Ansiklopedisi, 2012). Cem'de de tıpkı namazda olduğu gibi Yüce Allah'ın vasıfları övülür, O'na dua edilir ve af dlenir.

8-) Miraçlama : İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in, miraca çıkma olayını konu alan bölümdür. Hz. Peygamber'in miraç dönüşü Kırklar Meclisi ile semah dönmesini konu alan şiirler okunur.

9-) Gülbang : Alevi-Bektaşî kültüründe okunan duadır¹³. Bir işe başlarken, yemeğe başlarken, cem ibadetine başlarken Alevi dedeleri tarafından okunur. Herhangi bir kalıbı yoktur.

10-) Dâr : Kelime anlamı olarak yurt, ev, konak anlamına gelir. Arapça ve Farsça'da da aynı anlamlarda kullanılır (Luggat, 2021). Alevi-Bektaşî terminolojisinde dâr maddi ve manevi olmak üzere 2'ye ayrılır. Maddi olan şöyledir; Herhangi bir şikâyeti olan bir can, cem ibadeti sırasında meydana gelir. Dedenin karşısında sorunlarını anlatır, cevap bekler. Bu genelde iki insanı barıştırmak, durumlarını anlamak gibi insan ilişkilerinin düzeltilmesinde kullanılır. Manevi olarak dâr ise kişinin kendi kendini sorguya çekmesidir. Er meydanında kendi kusurlarını ortaya döker ve kendini arındırmış olur. Dâr'a durmanın fiiliyatta birkaç çeşidi vardır. Bunlar, duruş pozisyonlarına ve ithaf ettiği manevi anlamlara göre değişmektedir. Dâr çeşitlerinden birkaçı şöyledir: Çengel Dârı, Fatıma Dârı, Nesimi Dârı, Mansur Dârıdır.

11-) Yol Bir Sürek Bir : Hâkk, Muhammed, Ali ve Ehl-i Beyt sevgisinin izinde, Aleviliğe özgü oruçları, semahları ve deyişleri içerisine alan bir bütünü temsil eder.

¹³ Yeniçeri Ocağı'nda savaşımlardan önce de sık sık okunduğu bilinmektedir. Daha sonraları bir gelenek haline gelmiştir.

12-) Niyaz : Cem ibadetini yerine getirmeye gelen canların paylaşılması amacıyla getirdikleri kimi yiyeceklerdir. Kavramın manevi tarafı ise dedenin elinin öpülüp gülbanglarında kendi niyazlarına da yer vermelerini arzu etmektir.

13-) Çerağ : Alevi-Bektaşî geleneğinden gelen kişilerin, cem ayinine başlarken kullandıkları ışık kaynağıdır. İlk dönem aleviliğinde, koyun yağı mum görevi görürken, günümüzde lamba, mum vb. materyaller kullanılmaktadır. Çerağın görevi cem evini aydınlatmak iken, bir diğer görevi de ibadete gelen canların ruhunu aydınlatmasını sağlamaktır.

14-) Dede Ocağı : Alevilikteki en önemli kavramlardan biridir. Ehl-i Beyt soyundan gelen insanlar tarafından kurulan bir birimdir. Pir, dede ve babalar tarafından yönetilir. Zümredeki en üst makamı oluşturur. Bütün Alevi-Bektaşîleri birleştirme kudretine sahiptir.

Ek olarak Türkler Müslüman olmadan önce Müslüman olmadan önce birçok dine inanmışlardır. Bu dinlerin arasında kesinliğine kanaat getirilen Şamanizm'dir. Osmanlı Devleti'nin çöküş döneminde ortaya çıkan milliyetçilik akımına müteakiben birtakım konular derinlemesine araştırmaya başlamış, Ziya Gökalp ile Türklerin İslam öncesi inançları açığa kavuşturulmuştur. Bu araştırmalar ışığında Şamanizm'in baskınlığı kesinleştirilene kadar doğa temelli dinlerin varlığı tespit edilmiştir. Daha sonra bunlara Budizm, Maniheizm ve son olarak Şamanizm eklenmiştir (Ocak, 1983: 57).

2.3.4. Hacı Bektaş-ı Veli ve Tacu-l Arifin Ebul Vefa El Bağdadi İlişkisi

Asıl adı Muhammed bin Muhammed'dir. 1026 yılının ağustos ayında Arap asıllı baba, Kürt asıllı anneden dünyaya gelmiştir. Babası Seyyid Muhammed Arizî doğma büyüme Iraklı bir alimdir. Yaşadığı Zabala köyünün kadısının ilim erbabına karşı takındığı baskıcı tavır neticesinde köyden kaçmış ve yine Irak'ta bulunun Ben-i Nercis adındaki baskın Kürt nüfusa sahip kabileye katılma onayı almıştır. Ben-i Nercis kabilesinin arasına girmesi kabul edilince dini faaliyetlerine ve ilim çalışmalarına burada devam etmiştir. Ebul Vefa'nın dünyaya gelmesi ise babasının bu kabiledeki bir Kürt kızı ile evlenmesi sonucu gerçekleşmiştir. Bu durumda Şeyh Ebu-l Vefa'nın yarı

Arap yarı Kürt soyundan geldiği söylenebilir. Şeyhin soyu ile ilgili bir başka ihtimali değerlendirmek gerekirse, Ebu'l Vefa El Bağdadi'nin Türkmenler arasındaki şöhreti ve müridlerinin (Kürtler dışında) büyük bir kısmının Türkmen olduğu göz önünde bulundurulduğunda kendisinin Türk soyundan geldiği söylenebilir (Ocak, 2006:123).

Ebu'l Vefa'nın, Ahmed Yesevi ile bağlantısının olduğu birçok kaynaktan öğrenilmektedir. Örneğin Ocak'a göre bu ilişki şöyle gerçekleşmiştir:

Abbasi halifesi Abdullah Kaim tarafından gönderilmiş olabileceği tahmin edilen elçi elinde bir mektup ve bir şarap kadehi ile şeyhin huzuruna çıkar. Şeyh elçiye önce geliş sebebini sonra kadehin alametini sorduğunda elçi ilgili cevabı elindeki mektupta bulacağını söyler. Mektupta şunlar yazmaktadır: "Dergahında kadınlı, erkekli, çocuklu bir arada yaptığın ayinler eşliğinde, sana gönderdiğim kadehte onlara şarap sunman yaraşır (Ocak, a.g.e, s. 124).

2.3.5. Babai (Baba İlyas ya da Baba İshak) İsyanı

Selçuklu Devleti'nin sarsıntıda olduğu 13.yy'ın ortalarında, Horasan'dan Anadolu'ya gelerek burada konargöçer yaşam sürmeye başlayan irili ufaklı Türkmen gruplar arasında tasavvuf ekolü yayılmaya başlamıştır. Horasan, Buhara ve Semerkant şehirlerinden Anadolu'ya henüz göçmüş Türkmenlerin geçim sıkıntıları ve zorlayıcı yaşam koşulları Selçuklu idaresi tarafından aleni göz ardı ediliyordu. Azınlık durumundaki Türkmen gruplar kendileri dışında kalan halktan diğer kısımdaki gruplara gösterilen ilgi ve alakanın daha fazla olduğunu görmüşlerdi. Selçuklu Devleti İç Anadolu bölgesinde Karaman, Konya, Sivas'a, diğer bölgelerden Tokat, Çorum gibi şehirlere ciddi yatırımlar yaparak gelişmişlik düzeyini arttırmış, refah ve ekonomisini yükseltmişti. Çevresinde olup biten gelişmelere fazla tahammül edemeyen bazı Türkmen aşiretleri Güney Azerbaycan, Irak ve çevresine yerleşmek zorunda kalmıştı (Koca, 2012: 13).

Bu arada diğer dinlere olan hoşgörünün bir göstergesi olarak Hristiyan nüfusun İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'daki muhtelif yerlere kilise inşa etmelerine izin veriliyordu. Bu şehirler dışında kalan Anadolu'nun diğer yerleşim yerleri az önemseniyor ve bununla birlikte yaşam şartları da gittikçe kötü bir hal alıyordu. Halihazırda konar göçer bir yaşam süren Türkmen gruplar özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yüksek nüfusa sahiptiler. Kimi zaman bu gruplar arasında

ekonomik düzeyin düşüklüğünden kaynaklı olarak tarım, hayvancılık gibi o zamanın yüksek gelir getiren faaliyet alanlarında sürtüşmeler yaşanıyor, kişiler arasında anlaşmazlığa bağlı güç gösterileri baş gösteriyordu. Bu sürtüşmelerin önüne geçmek amacıyla Selçuklu yönetimi Türkmenleri konar göçerlikten vazgeçirip yerleşik düzene geçmeye zorluyordu. Askeri birlikler Türkmen obalarına sık sık baskınlar yaptığından Selçuklu ordusu ve Türkmenler arasındaki çatışmalar günden güne alevlendiriyordu (Koca, 2012:16-17). Halbuki Türkmen aşiretleri, Anadolu’da kurulan bazı diğer beylik ve devletler gibi Selçuklu Devleti’nin kurulmasında ve gelişmesinde önemli rol oynamışlardı (Keleş, 2018: 76).

Peki, Selçuklu Devleti olan biten her şeyi unutup zor durumda kalan kendi milletindeki insanların yardım çığlıklarına neden sessiz kalmıştır? Bu konuya ilişkin tarih kaynaklarında şu bilgiler yer almaktadır (Koca, a.g.m, s. 14) :

1-) Geleneksel (Ataerkil) Yönetim Kaynaklı Nedenler : Anadolu’da yaşamını sürdüren Türkmen aşiretleri henüz yerleşik düzene geçmemişlerdi ve geçmemekte de ısrar ediyorlardı. Bu isteksizliğin arkasındaki neden çok manidardı; “Yerleşik hayat Türkmenlerin soyunu bulandırır, asilliğini yok eder¹⁴.” inancı idi. Gerçekten ilerde yerleşik düzene geçen Türkmenlerin çoğu aşiret düzenindeki geleneklerini unutarak asimile olmuşlardır (Eröz, 1965: 121).

Büyük Selçuklu Devleti dönemine geri dönersek, henüz aşiret anlayışını süren Türkmen boyları, aşiretlerini yöneten beylere sıkı sıkıya bağlılık göstermekteydiler. Bu durum Selçuklu İdaresi’nin dikkatini çekmiş, aşiretler içinden daha küçük yaşlardayken alınıp devlet yönetiminin yüksek kademelerinde görev alabilecek biçimde yetiştirilen kişiler haricinde kalan diğer Türkmenleri kaderlerine teslim etmiş, geleceğe yönelik güvenlik yatırımı amaçlı iletişimini kesmişti. Bu iletişim kopukluğunun sebebi Selçuklu idaresinin aşiretlere karşı duyduğu güvensizliktir.

2-) Kültürel ve Dini Nedenler: Kurulduğu ilk zamanlarda kendi Türkmen zümresinden meydana gelen Selçuklu Beyliği küçük yerleşim kalıbını kırarak büyümeye ve devlet yönetimine dönmeye başlamıştır. Anadolu’da fethettiği

¹⁴ Uygarlar yerleşik hayata geçen ilk Türk devleti olarak bilinir. Bunun avantajları olduğu gibi en büyük dezavantajı da savaş yeteneklerini kaybederek tarıma yönelmeleridir.

topraklarda yaşayan Hristiyan, Yahudi, Süryani, Kürt ve Arap zümrelerin idaresi altına girdikleri yeni devlet Selçuklu yönetimine bağlı kalması gerekiyordu. Ne olursa olsun adalet sağlanmalıydı. Kendi milletini üstün görmek veya kayırmak gibi ötekileştirici tavırlar takınmak geride kalan diğer halkların güç birliği kurarak yönetime karşı ayaklanmalarına sebep olabilirdi.¹⁵

Yaşanılan durum karşısında fazla sessiz kalamayan ve zaten bunalımda olan Türkmenlerin sabrını taşırmasına neden olmuş, bundan sonra da sürekli iktidar ile kavga haline girmişlerdi. Horasan'dan Anadolu'ya gelerek çevre beldelerdeki Türkmenleri irşad eden Baba İlyas'ın halifesi Baba İshak öncülüğünde Selçuklu idaresine karşı büyük bir isyanın fitili ateşlendi. Baba İshak Türkmenler arasında yüce bir şahsiyet olarak görülüyordu. Bir yardımcı, daha açık bir ifade ile zulüm ve ıstıraptan kurtarıcı mehdi olduğuna inanılıyordu (Ocak, 2000: 136).

Baba İlyas adına kurulan Babailik tarikatının varlığı ile ilgili halâ şüpheler vardır. Ahmet Yaşar Şenocak'a göre Babailik Baba İlyas'ın ruhaniyetinin kutsanması için müritleri tarafından kurulmuştur. Yine müritleri arasındaki geçerli inanışlardan birisi de Baba İlyas'ın ölümünden sonra tekrar dirilip Türkmenlerden oluşan ordunun başına geçeceği (Ocak, 2011: 54).

2.3.6. Baba İlyas ve Hacı Bektaş-ı Veli'nin Bağlantısı

Selçuklu Devleti ile birlikte aralıklarla Moğol istilalarına maruz kalarak gittikçe zayıf düşen Harezm Devleti, Moğolların Buhara ve Tebriz'i de işgal ederek bölgeyi yaşanmaz hale getirmesinden sonra ordusu ile Güney Asya'ya doğru kaçmış, burada Moğollarla tekrar savaşa girmiştir. Yanında beraber getirdiği ordusunun büyük bir bölümü Moğollarca katledilmesinden sonra, ordunun içinde sağ kalan askerlerle beraber Doğu Anadolu Bölgesi'ne gelmiş, şimdiki adı Bitlis olan Ahlat kentini 1 yıl sürecek olan uzun bir kuşatma altına almıştır. Selçuklu Sultanı I. Alaaddin Keykubat, devletin sınırlarına yakın bir bölgede küllerinden doğan bir devletin varlığından

¹⁵ Azınlıklara karşı güdülen bu anlayışın yaratıcısı Tuğrul Bey; "Devlet yönetiminde iktidarın sağlama alınması için kendi soyundaki kişilerle değil, sessiz, önemsiz görünen, farklı kültür ve soya sahip kişilerle iş birliği kurulmalı." politikasını gütmüştür. Tuğrul Bey'den sonra gelen Selçuklu beyleri, iyi niyet politikasını adeta emir niteliğinde görmüş ve uygulamıştır. Anadolu Selçuklu Devleti'nden itibaren başlayan bu politika Büyük Selçuklu Devletine, ardından kendinden sonra gelen bir başka Türk devleti Osmanlı Devleti'nde devam etti. Tuğrul Bey'den miras kalan bu anlayış halen günümüz Türk devletlerinin kimisinde görmektediriz.

rahatsız olmuştur. Üstelik Celaleddin Harezmşah, o zaman en parlak zamanını yaşayan Selçuklu Devleti'nin otoritesine karşı olan bir takım isyancı ve bağınazları Selçuklu yönetimine karşı kışkırtarak büyük bir isyan başlatmayı hedeflemiştir. Bir diğer amacı da isyancıları kendi saflarına çekip Selçuklu Devleti'ni içerden yıkmaktır. Bütün bu sebepler bir araya getirilerek savaş kaçınılmaz hale gelmiş ve Erzincan'ın Yassı Çemen denilen bölgesinde Türk devletlerinin orduları karşı karşıya gelmiş, savaş Selçuklu Devleti'nin galibiyeti ile sonuçlanmıştır. Bu galibiyet her ne kadar Selçuklu Devleti lehine gibi görünse de Yassı Çemen Savaşı ile Harezm Devleti'nin yıkılışı Anadolu'da baş gösterecek Moğol istilasını¹⁶ kaçınılmaz bir hale getirmiştir (Özbek, 2018: 8-9).

Moğolların istilasından altındaki şehirlerden canını kurtaran Türkmenler Selçuklu hakimiyetindeki Anadolu topraklarına göç etmiştir. Yoğun göç sırasında Anadolu'ya gelen Türkmenlerden biri de Hacı Bektaş-ı Veli'nin müridi olarak bilinen Baba İlyas'tır (Erarslan, 2010: 132).

Ebu-l Beka Baba İlyas Horasanî ya da bilinen adıyla Baba İlyas müritleriyle birlikte Horasan'dan Anadolu'ya göç eden Türkmen şeyhlerinden biri olarak bilinmektedir. Günümüzde Amasya'nın Çat ilçesi sınırları içerisindeki İlyas Köyüne yerleşmiştir. Vefaiyye tarikatına bağlıdır. Kendisine Baba unvanı verilmesi Yeseviyye tarikatının müridlerine verilen "Hace" yani "Hoca" takma adının çoğul hali olan ve "Hocalar" anlamına "Hacegan" kelimesinden gelmektedir. Haceganların yolundan taviz vermeden giden tasavvuf ehli Türkmenlere de "Baba" denilmiştir (İslam Ansiklopedisi, 1991). Bir başka takma adı da Resulullah veya Baba Resul idi¹⁷.

Baba İlyas'ın Anadolu'ya gelmeden önce Horasan'daki yaşamı ile Anadolu'ya geldikten sonraki yaşamı ile ilgili kesin bilgiler vermek doğru değildir. O zamanın şartlarının elverişli olmayışı Baba İlyas hakkında yazılan kaynaklar bulunsada dahi

¹⁶ Yaklaşık 14 yıl sonra gerçekleşecek Moğol istilasından önce ortadan kalkacak, Anadolu büyük bir sıkıntıya düşecek ve halk buhranlı günlerde gönül ferahlatıcı sebeplerden faydalanmanın yollarını arayacaktır.

¹⁷ Baba İlyas'a atfedilen bu takma adın ışığında kendisinin Peygamberlik iddiasında olduğu söylenebilir ki torunu Elvan Çelebi bu iddiayı kesin bir dille yalanlamış, kendisini Allah'ın Resulü olarak tanıtan ve müritlerine böyle öğreten kişinin kendisinin halifesi Baba İshak olduğunu ifade etmiştir. Ancak o zaman ki gayr-i müslim kaynakların Amasya'da bir Türkmen şeyhinin peygamberlik iddiasında bulunması ve kendisini Resul diye çağırıp tanıtmayı yazması kişiliğinden, şöhretinden, tarikata katılan ve katılmaya devam eden müritlerin sayısı göz önüne alındığında direkt olarak Baba İlyas'ı işaret etmektedir.

delillerin yok edildikleri ihtimalini de doğurmaktadır. Bunların dışında, Baba İlyas'ın günlük yaşamı, kişisel özellikleri ile ilgili en detaylı bilgiler, 15.yy'da yaşamış, tarihçi ve aynı zamanda torunu olan Elvan Çelebi'den elde edilmektedir. Elvan Çelebi Menâkıbu'l-Kudsiyye fî Menâsıbi'l-Ünsiyye adlı eserinde dedesi Baba İlyas ile ilgili bilgilere şöyle yer vermiştir:

Zayıf, kısa boylu biridir. Yemek yiyip su içtiği görülmediği için aç veya tok olduğu da bu yüzden bilinmezdi. Asıl mesleği çobanlık idi. Çevresindeki insanlara gösterdiği hassasiyet ve merhametin tıpkısını koyunlarına da gösteriyordu üzerlerine titriyordu. Tasavvuf ehlinin sürekli ruh haline büründüğü hüznün ve ağlama duyguları kendisinde hiç eksilmiyordu. Türkmenler arasında şöhreti gün geçtikçe artmış, adını duymayan kalmamıştı. Türkmenleri bir araya getiren ve dayanışmalarını sağlayan bir kaynaktı. Dönemin Selçuklu Sultanı I. Alaaddin Keykubat dahil olmak üzere birçok üst düzey devlet yöneticisinin görüştüğü ve saygı duyduğu biriydi. Halkın kendisini her daim sevip sayması vesilesi ile oldukça büyük bir otorite haline gelmeye başlaması ile Selçuklu yönetimi Baba İlyas ile iyi geçinme yollarına gitmiş, yardımlarda bulunmuş ve karşılıklı hoşgörü politikası sürdürülmüştür (Çelebi, 1995, s. 35).

Baba İlyas'ın şöhreti gün geçtikçe Türkmenler arasında daha sonra bütün Anadolu topraklarında yayılmaya başlamıştır. Tarikat saflarına yeni müritler katılıyorken işin ilginç yanı Müslümanlar dışında gayri müslimler de O'na destek olmuştur. Bu ayaklanmanın asıl sebebi yukarıda bahsettiğimiz üzere Selçuklu yönetiminin çoğunlukla Doğu Anadolu'da kısmen İç Anadolu'da hayatını güçlükler içerisinde idame ettirmeye çalışan Türkmenlere karşı takındığı umursamaz tavidir. Ayaklanma önce Baba İlyas'ın yakın çevresi dahilinde Vefaiyye tarikatı mensuplarını daha sonra Anadolu'daki bütün Türkmenlerin yaşadıkları alanlara yayılmıştır. Ayaklanmanın baş failleri sıfatındaki Baba İshak, Amasya ve Malya savaşlarında ele geçirilip öldürüldükten sonra ayaklanma bastırılmıştır¹⁸.

Hacı Bektaş-ı Veli, Baba İlyas'ın en önemli ve önde gelen halifesidir (Eflaki, 2006: 320). Baba İshak ile beraber Anadolu'da faaliyet gösteren Vefaiyye tarikatı menşei müritlerdir. Mevleviler, Hacı Bektaş-ı Veli'yi Babai tarikatına bağlamaktadırlar. Eflaki'ye göre (a.g.e, s. 320) bu düşünce katıyen yanlıştır. Mevlâna ve Hünkar'ın mukayese edilmesinden başka bir amaca hizmet etmemektedir.

¹⁸ Ocak'a göre (s.136) Türkmenler tarafından başlatılan ayaklanma tarihte Sünni olmayan kesimin devlet yönetimine karşı toplu bir halde baş kaldırdığı ilk ayaklanma olması ile ileride Osmanlı yönetimine karşı başlatılacak Şeyh Bedrettin Ayaklanmasının gerçekleşmesine ön ayaklık yapacaktır (Ocak, a.g.e, s. 136).

Fuat Köprülü araştırmalarında Hünkar'ı Baba İlyas'ın halifesi olarak göstermiştir. Ancak bu dayanak tarikat ilişkisi ile değildir. Hemşehri ilişkisi ağırlıklı bir fikir birlikteliğinden ibarettir. Bu nedenle Baba İlyas ile bir araya gelen Hünkâr Babai kurucusu Baba İlyas ile fikir alışverişinde bulunur. Baba İshak paralelinde uyarıda bulunur. Bu görüşme ile Baba İlyas, Baba İshak'a haberci göndererek fitne nifak sokmamasını, kan dökülmeye sebebiyet vermemesi konusunda uyarıda bulunmuştur (Gündoğdu, a.g.e, s. 139).

2.3.7. Hünkâr Hacı Bektaş'ın Babailer İsyanına Karşı Tavrı

Baba İshak ile isyana katılan Babailer yakalanıp idam edildiğinde yıl 1240'ı göstermekteydi. Bundan sonra tabir-i caiz ise cadı avına çıkmıştı. Babailere mensup dervişlerden, şeyhin halifelerinden kim varsa hepsinin yer tespiti yapıldı. Bunlardan bazıları bulundukları yerlerden kaçmışlar bazıları takiyyeye başvurmuşlardı (Özköse, a.g.e, s. 148).

Hacı Bektaş-ı Veli, Baba İshak'ı, Baba İlyas Horasani'nin halifesi olduğu düşünüldüğü için O'na büyük bir sevgi ve saygı beslemektedir (Aktaş vd., 2009: 62). O'nun manevi otoritesinin suistimal edilip Türkmenlerin de manevi duygularının kullanılarak devlete karşı isyan başlatan Baba İshak'ın görüşlerine katiyen katılmamıştır. Baba İshak İsyanı dahil hiçbir isyanı uygun görmemiş, ayrıştırıcı ve fitne ile dolu olduğunu söylemiştir. Ariflerin görevi bölmek değil birleştirmektir diyerek geri çevirmiştir. Yani Anadolu'ya geliş amacı birlik ve beraberliği yeşertmek ve korumaktır.

Hünkâr Hacı Bektaş'ın isyana katılmamasının bir diğer nedeni ise tasavvuf çatısı altında birleştirerek devlete, insanlığa ve özellikle kişinin kendisine faydalı olmasını istemesidir. Böylece konar-göçer hayattan yerleşik düzene geçen Türkmen beyliklerinin ölüm uğruna savunduğu eski alışkanlıklarının yerine huzur ve nizam getirmek istemesidir. Baba İshak İsyanına takındığı karşı tavır neticesinde Selçuklu yönetimi tarafından takdir edilmiştir. Hünkar'ın, Baba İshak İsyanı katılmayacağını ya da herhangi bir isyana teşebbüs etmeyeceğini bildirmesi üzerine birlik ve beraberlik üzerine sarf ettiği çabalar, bir kez daha takdir edilmiştir (Özköse, a.g.e, s. 149).

2.3.8. Hünkâr'ın Kişiliğine İlişkin Bilgiler

Hacı Bektaş-ı Veli'nin ikiliklere karşı dikkatli ve ehemmiyetli olduğu bilinmektedir. Birlik ve beraberliğin sağlanmasında ve süreklilik arz etmesi konusunda titizlik göstermiştir. Anadolu'ya gelme nedeni de aslen budur. O, gönül yıkmayan aksine gönülleri birbirine ısıtıp bir araya getiren bir er, bir mürşittir (Özköse, a.g.e, s. 160).

Hünkâr'ın üzerinde titrediği bir konu da insanların birbirlerine hürmet edip saygı göstermeleri idi. Kişinin karşısındaki düşmanı bile olsa merhamet göstermesini emretmiş; küçüklerin sevilmesini, büyüklerin sayılmasını istemiştir. Hünkâr bir sözünde şöyle buyurmuştur: “Halka insaf, büyüklere hürmet, küçüklere şefkat, düşmanlara hilm, nefse kahr, dervişlere sehavet, alimlere tevazu, cahillere sükût ile muamele edenler taht-ı eman-ı daimidedirler¹⁹ (Recep, 2013: 86).

Mürşid-i Kâmil Hacı Ahmed Yesevi'nin müsaadesi ile Anadolu'ya gelen Hünkâr, Horasan Erenleri içerisinde öne çıkan en önemli zatlardandır. Aşk ateşiyle yanıp tüten gönlü, o dönemde çetin rüzgarlara maruz kalan Anadolu halkını ısıtmıştır. Zamanın örnek alınan kişisidir. Gerektiğinde inanmayanları kerametleri ile irşad etmiş, İslam'ı kalplerine sevgiyle işlemiştir. Müslümanlara ibadetlerini büyük bir huşu ve heyecan ile yerine getirmelerini tavsiye etmiştir. Anadolu'da Teberra (Sevgi ve saygı) tohumlarını eken ilk mürşittir. Bunun yanında, ileri derecede Farsça ve Arapça bilmesine karşın, Anadolu halkının anlayabileceği sade bir Türkçe ile seslenmiştir. Kuslerin barışmasını, dargınların anlaşmasını, dili, dini, ırkı ne olursa olsun insanlar arasında sevgi ve barış olmasını temenni etmiş ve bu yönde sohbetler yapmıştır. Nefesler ve ilahiler insanların ruhlarını cezbetmiş, sevgi tohumları ekmiştir (Özköse, a.g.e, s. 161). Nasihat ve çeşitli kıssadan hisse öğreten hikâyelerine yer verdiği “Makalat” adlı eserinde insanın diğer canlılardan üstünlüğünü ele almıştır. Aklın ne derecede güzel bir nimet olduğunu, akıl sahiplerinin sabır, hayâ ve kanaat üçlüsü tarafından kötülükten korunduğundan bahsetmektedir (Coşan, 1990:55,56).

¹⁹ Tasavvufta hilm sabretmek, kahr, nefsi eğitmek amacıyla zulmetmek, sehavet cömert olmak, eman daima eminlik, refah olmak demektir.

Hünkâr, insan kavramını metafizik boyutlar ile maddi boyutlar arasında bir yerde birleştirecek yüceltmıştır. Akli ile hareket eden insanların ilim irfan öğrenerek cehaletten uzak kalacağını, nefsinin de öğrendiği ilim ile terbiye etmesi gerektiğini buyurmuştur (Coşan, a.g.e, s. 103). Hünkâr'a göre her insan Allah'tan bir parçadır. Kâinat ise insanda bir parçadır (Özköse, a.g.e, s. 162). İnsanlara çalışmayı, çabalamayı, hayatın zorluklarına karşı sabredip direnmeyi öğretmiş; farklı düşünce dünyası ve olgun kişiliği ile hataları görmezden gelmesi, O'nu manevi bir lider haline getirmiştir. Öyle ki şöhreti Anadolu sınırlarını aşmış, Rumeli ve Balkanlara kadar ulaşmıştır. O zamanlarda ortaya koyduğu hoşgörü düşüncesi zaman faktörünü eleyip, günümüze kadar diri biçimde ulaşmıştır (Yavuzer, 2013: 2227).

2.3.9. Hacı Bektaş-ı Veli'nin Eserleri

Hacı Bektaş-ı Veli'nin tespit edilen 6 yazılı eseri bulunmaktadır. Bu eserler tasavvuf, felsefe, ahlak, dinler tarihi üzerine yazılmıştır. Bu eserler aşağıdaki verilmiştir (Gölpınarlı, 1958; Duran, 2007; Özcan, 2008) :

- **Velayetname-i Hacı Bektaş-ı Veli:** Hacı Bektaş-ı Veli'nin vefatından yaklaşık 300 sene sonra Bektaşî dervişleri tarafından tamamlanmıştır. Birkaç nüshadan oluşmaktadır. Farklı ülkelerde birden fazla dile çevrilmiştir. Eserin içeriği incelendiğinde Hacı Bektaş-ı Veli'nin kerametlerinin anlatıldığı anlaşılmaktadır.
- **Makalât:** Türk-İslam sentezinin ilk eseri olarak kabul edilmektedir. Farsça yazılmıştır. Nefs, tarikat kapılarının ve mertebeleri konu edinilmiş, nefis mertebelerinden yükseldikçe elde edilecek manevi zenginliklerin anlatılmıştır. Eserin birkaç nüshası British Müzesi Kütüphanesinde bulunmaktadır.
- **Kitab'ül Fevâid:** Hacı Bektaş-ı Veli'nin sohbetlerinin toplanıp bir araya getirildiği, Makalât'a oldukça benzeyen eserdir.
- **Şathiyye:** Hurufî ve Bektaşî tarikatı mensupları arasında popüler olan eserde, dervişlerin başından geçen olaylar, alaycı bir tavırla anlatılmaktadır.

- **Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye:** Makalât eseri ile benzerlik gösteren, akılcılığı ön plana çıkararak insanın Yaratıcı ile olan bağlantısı anlatılmıştır.
- **Besmelenin Şerhi (Tefsiri):** Besmele'nin manevi kuvveti anlatılmıştır. Ayrıca Hz. Muhammed'in mucizelerine ve Ashab'ın yaşantısına dair kesitler verilmiştir.
- **Fatiha Suresinin Şerhi (Tefsiri):** Eser Eski Türkçe formunda yazılmıştır. Kimi bölümlerde Besmelenin Şerhi ile benzerlikler taşımaktadır.

2.4. Ahi Evran-ı Veli'nin Hayatı: Doğumundan Önce İran Topraklarının Durumu

Ahi Evran-ı Veli'nin doğduğu İran topraklarında Zerdüştlük, Paganizm, Budizm gibi çeşitli dünya dinlerini benimsemiştir. Hatta Zerdüştlük gibi dünyanın en eski dini İran topraklarında doğmuş ve yayılmıştır. Hiç şüphe yok ki bu dinlerin ortaya çıkışında MÖ 2000'lerde Hint-Ari göçü sebebiyle günümüz İran bölgesine yerleşen Med²⁰ ve Pers halklarının oldukça etkisi vardır. Öyle ki Pers kelimesi Arapçada telaffuz farklılıklarından dolayı harf değişimine uğrayarak "Fars" olarak söylenmiş ve günümüz İran ile ilgili literatürü de bu kelime ile girmiştir (Özoğlu, 2021: 1).

İslam'ın İran'da yayılmasından sonra, Safevi Devleti Şii mezhebini benimsemiştir. Devrin yöneticilerinin ülke sınırları içerisinde yaşayan ve azınlık mezhep durumunda kalan Sünni halka baskı ve şiddet uyguladığı iddia edilmiştir (Takizadesis ve Ateş :2020:410). Bu davranışı yapmadaki mazeret Ehl-i Beyt'e dayandırılmaktadır. İslam Devleti'nin 4. Büyük Halifesi Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hüseyin'in Sasani Kralı III. Yazdicerd'ün kızı Şehrbanû ile evlenmesi, Sasanilerden sonra gelecek olan ve İslam'ı kabul etmiş İran devletlerinin kendilerini soylu ya da başka bir tabirle diğer insanlardan üstün görmelerinin önünü açmıştır (Demir ve Bingöl,2017:198).

Safevi Devleti'nin son yöneticisi durumundaki Şah Hüseyin Mirza devleti ekonomik, sosyal ve siyasi açıdan toparlamak istiyordu. İlk icraatı devletin hazinesini doldurmaktı. Bunun için halktan alınan vergileri arttırdı (Sykes, 1940: 235, Bellew,

²⁰ Medler Yukarı Mezopotamya Bölgesine bir süre hükmeden Kürt asıllı bir devlettir.

1982: 17). Türk soyundan gelen Abdalilerin yaşadığı Kandahar topraklarında vergi toplayıcılarının usulsüz biçimde vergi toplamaları halkın tepkisini çekmişti. Bu Kandahar içerisinde toplu bir isyana neden oldu. Hüseyin Mirza orduyu bölgeye yönlendirip isyanı bastırdı. Bu olay her ne kadar Safevî cephesinin lehine gibi görünse de devletin sonunu getirecek olaylar silsilesini tetikleyecek bir karar oldu.

Kandahar isyanından canını kurtaran Türk Abdali boyu, Pakistan topraklarında bulunan ve nüfusun çoğunluğunu Afganların oluşturduğu Murdan şehrine sığındılar. İsyanın lideri Devlet Han'ın Safevi ordusuna karşı gösterdiği direnişe şahitlik edip saygı duyan kimi Afgan aşiretleri de Safevilere başkaldırdı (Yazıcı, 2016: 312). Aşiretlerin isyanlarını bastırmak için görevlendirilen Gürgin Han, Kandahar'ı ele geçirmek isteyen Afgan aşiretlerinden Gılcaillerle²¹ anlaşma yaptı ve Devlet Han'ı pusuya düşürüp öldürdü (Maraşî, 1342: 21). Bunun neticesinde isyan bastırılmış olup, Abdali boyuna mensup kişiler sürgün edilmiş, dolayısıyla bölgede Gılcailler hüküm sürmeye başlamıştır (Foran, 1992: 294).

Gılcailler, İran'ın batısında yaşayan Türk aşirettir. Geçimlerini büyük sürüler halinde sürdükleri küçükbaş hayvancılıkla sağlamışlardır. Ayrıca aşiretin Afganca konuştuğu bilinmektedir (Yazıcı, 2006: 32). Soyları 24 Oğuz Boylarından biri olan Halaçlara dayandırılmaktadır (Jarring, 1943: 54). Halaçların Afganistan'a göç etmelerinin nedeni Göktürk Devletine tabi olmaması ile gelişen sürgündür (Ay, 2019: 159). Bununla birlikte, Batı Azerbaycan'da yer alan Urmiye şehri, konumu itibarıyla merkez kenttir (Halaçoğlu, 1998: 110-113).

2.4.1. Ahi Evran-ı Veli'nin Doğumu ve Yaşamı

Ahi Evran'ın doğduğu Hoi kasabası günümüzde Batı Azerbaycan ya da İran Azerbaycan'ı olarak bilinen bölgededir. Hoi geçmişten günümüze 3000 yıla dayanan bir geçmişe sahiptir. Bunca yıldır ayakta kalmasındaki neden jeopolitik konumundan dolayı gösterilen ilgidir (Mukaddem, 2010: 473). Hoi Kaçarlar döneminde oldukça geliştirilmiş ve yeşillendirilmiştir. Gerek görüntüsünden gerekse yaşam koşullarının

²¹ Soyları Türkmenistan'dan gelmekte olup konar-göçer yaşam süren Halaç boyuna mensup Afganistan'da yaşayan Türk aşiretidir. Divan-ı Lügat-ı Türk'te Göktürkçe 'ye oldukça benzeyen bir dil konuştukları yazılmaktadır.

konforundan kaynaklı olarak Zevk-i Sefa Şehri anlamına gelen “Darüs-Sefa” adı verilmiştir. Bunun yanında toprağının verimli olup çoğunlukla ayçiçeği yetiştirilmesinden dolayı “Günebakan Şehri” olarak da tanınmıştır (Mukaddem, a.g.e, s. 471). Büyük Selçuklu Hoy Kasabasına, henüz Anadolu’ya geçmeyip devletleşmeden önce olası bir akın, kuşatma durumu söz konusu olabilir düşüncesi ile askeri mühimmatların bir kısmını buraya depolamıştır (Bayram, a.g.e, 7-15).

Ahi Evran-ı Veli, çocukluktan yetişkinliğine kadar ki yaşamını doğum yeri olan Hoi’de geçirmiştir. Daha sonra Türk yurdu olan Horasan ve Maverannehir’e giderek ilim ve irfan tahsiline başlamıştır. Eşari disiplininden gelen ve bu alanda önemli bir kelamcı sayılan (Işık, 2000: 162) Fahreddin Razi’nin²² talebesi olmuştur (Bayram, 1995: 17).

2.4.2. Evran Adının Kaynağı

Doğum adı Mahmud, kendisine atfedilen takma adı Nasiruddin olan Ahi Evran-ı Veli’nin (Erken, 2002: 35) tam adı Pir Nasuriddin Mahmud el Hoyyî’dir. Ahi Evran adıyla şöhret kazanmıştır. Şeyh Nasuriddin’in bizzat hayatını ele alan kaynaklar neredeyse yok denecek azdır. Bu boşluğu doldurmak amacıyla O’nunla ilgili derin araştırmalar yapan Mikail Bayram’a (2001) göre Evran takma adının verilmesi ile Şeyh Nasuriddin’in yaptığı meslek ile direkt ilişki vardır. Şeyh Nasuriddin’in debbağlık mesleğini yaptığı atölyesinin zemin katında, yılan beslediği söylentisi yayılmıştır. İlginçtir ki usta bir yılan avcısı olduğu da iddia edilmektedir. Yılanlara karşı beslediği sempatiden dolayı da derilerin üzerine yılan motifi işlediği rivayet edilmektedir.

Evran ya da Evren modern Türkçede “ejderha” anlamlarına gelen Farsça “Ajdağa” kelimesinden türemiştir. Ejderha motifi Orta Doğu ve Orta Asya bölgelerinde, en fazla İran, Türk ve Çin mitolojilerinde kullanılmıştır. Türk mitolojisinde “Abırğa”, “Acırğa” (Paşayeva ve Paşayev, 2015: 102), tarihteki en eski Türk sözlüğü olan Divan-ı Lugattut

²² Fahreddin Razi’nin asıl adı Muhammed bin Ömer Razi’dir. 1149’da İran’ın Rey kasabasında doğmuş, 1209’da Afganistan’ın Herat kentinde vefat etmiştir.

Türk’de “Yılbüke²³” adıyla anılmış, çoğunlukla fakir ve garip insanları yiyen 7 başlı bir yaratık olarak tasvir edilmiştir (İnan, 1971: 139). Kutadgu Bilig’de yılan zamanın bekçisi ve yürütücüsü olarak tasvir edilmiştir (Duman, 2019: 483).

Azerbaycan Türk kaynaklarında ejderha bir kuvvet ve mutlak iradenin simgesidir (Paşayeva ve Paşayev, a.g.m, s. 103). Budizm’de ejderha yine bir güç olarak tasvir edilmiştir ancak diğer mitlerin aksine bu güç öteki âlemde günahkarlara azap veren bir tür cezalandırıcı rolünü üstlenmektedir (Duman, a.g.m, s. 483). Chevalier ve Cheerbrant’dan (1996) öğrenildiğine göre ise Çin mitolojisinde ise inci gibi değerli taşları koruyan şeytani bir varlıktır.

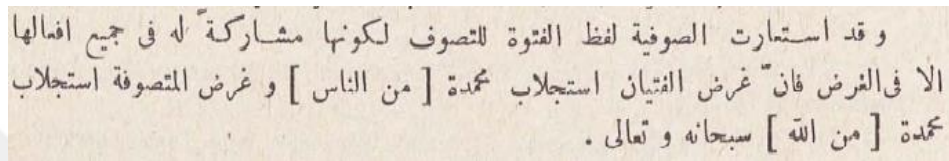
Gökalp’in (2005, s. 26) Ahi Evran ile ilgili yazdığı makalesinde ilginç rivayetlere yer verilmiştir. Birinci rivayet Şeyh Nasuriddin’in Kırşehir’e geldiği ilk dönemlere rastlamaktadır. O zamanlar şehirde bir ejderha peyda olmuş ve her yeri yakıp yıkmaktaymış. Şehirde sözü geçenler Şeyh’in şöhretini bildikleri için ejderhaya karşı O’ndan yardım istemiştir. Şeyh Nasiruddin ejderhanın karşısına geçerek dua etmiş, kısa zaman içerisinde ejderha tıpkı evcil bir hayvan gibi Şeyh’e itaat etmiştir. Cereyan eden bu olaydan sonra kendisi Ahi Evran adıyla çağrılmaya başlanmıştır. Buna ek olarak Anadolu’ya göç etmesinden sonra Hacı Bektaş-ı Veli ile sürekli fikir alışverişinde bulunmuş ve iletişimde kalmıştır. Hünkâr ile görüşmek için Kırşehir’den Nevşehir’e ejderhayla gittiğini gören şahitlerin olduğu da iddia edilmektedir.

2.4.3. Fütüvvet Nedir?

Doğruluk, dürüstlük, yiğitlik, cömertlik gibi amaçlara hizmet eden birden fazla gencin bir araya gelerek oluşturduğu düzensiz birliğe “fütüvvet teşkilatı” denir. Fütüvvet oluşumunun başlangıcı cahiliye dönemine dayanmaktadır. Bu dönemin önde gelen cömertlik abidesi kişisi Hatem-i Tai’dır. Tai kabilesinin reisidir. Kendisi henüz küçük yaşlardayken babasını kaybetmiş, annesi tarafından cömert ve alçak gönüllü biçimde yetiştirilmiştir. İleriki zamanda eli açık, çok cömert olan anlamlarına gelen “Cevad” lakabını almasında annesinin katkısı fazladır (İslam Ansiklopedisi, 1997). İslam’dan

sonra Arap toplumunun önde gelen fetalarından olan Ehl-i Beyt 'ten Ali bin Ebu Talip, düşmanlarına dahi cömert davrandığı, dostlarına ve misafirlerine büyük ikramlarda bulunduğu, savaşlarda gösterdiği üstün cesaret ve başarılarından dolayı bilinen ilk Müslüman fetalardandır (Akça, 2003: 212).

Tasavvufta fütüvvet uygulamasını görülebilir. Ancak oluşum biçiminde olmayıp bir manevi terbiye yolu şeklinde kullanıldığını söyleyenebilir. Aşağıdaki el yazması (Görsel 1) açıklanarak sözü geçen konu daha net bir şekilde anlaşılabilir:

Görsel 1. Tasavvufta Fütüvveti Konu Alan Anonim El Yazısı

(Kaynak: Ayasofya Kütüphanesi, 2049 Nolu Yazma- 31.08.2021)

Taeschnerr 'den (2015, s. 6) aktarılan bilgiler ışığında el yazmasının Türkçe çevirisi şöyledir; “Sufiler Futuvva ıstilahını, bu sonuncusu bütün faaliyet tezahürlerinde, son gayelerinin istisnasiyle, sufilikle bir nevi ayniliğe malik olduğu cihetle, kendileri için istiare etmişlerdir. Son gayeler ayırdı, çünkü Fityan'ın son gayesi insanların medhi senasını, sufilerin gayeleri ise Allah'ın tahsinini üzerlerine celbetmektir.”

Bu mana şöyle açıklayabilir; Sufiler, fütüvvet adı verilen takdire şayan hal ve hareket bütününü, kendi içlerindeki sırlı işler, gittikleri yolun amaçları dahilinde, yani bir nevi sufilikle benzer gördüğü tarafları, tarikat içerisinde kendilerine uyarlamışlardır. Sufilerin amacı fityanlardan ayırdır, çünkü Fityan'ın amacı insanların takdirini almak iken, sufilerin amacı ise Yüce Allah'ın övgülerine mahzar olmaktır.

2.4.4. Fütüvvet Oluşumu

Fütüvvet, fetâ kelimesinden türemiştir. Feta²⁴ Arapça kökenli olmakla beraber cömert, genç, yiğit, namuslu ve yardımsever anlamlarına gelmektedir. Cömert olmak, eli açık ve bol olmak nitelendirilmeleri söz konusu olduğunda “ferâh”, “sahî” kelimelerinin çoğul hali “fitye”, “fityan”, “feteyan” dır (Osmanice Sözlük, 2021). Feta kelimesinin Türkçe karşıkları “yiğit” ve “alp” tir. Kürtçe karşılık olarak ise “torun”, “yeğen” ve “yiğit” anlamlarına gelen “torin” kelimesi kullanılır (Nişanyan Sözlük, 2021). Söz konusu kelimenin Osmanlıca karşılığı “civan-merd”, çoğulu “civan-merdan”, “civan-ı merdane”, “civan- merdî” gibi “eli açık, alçak gönüllü, delikanlı” sıfatlarında kullanılmaktadır (Kamusiturki Sözlük, 2021).

İslam öncesi Cahiliye döneminde gözüpek, cesur ve sözü dinlenen kimseler için “feta” yakıştırmaları yapılmaktaydı. Bu kimseler şeref ve namuslarını korumak ve şanlarını yüceltmek için cesaret adı altında birtakım davranışlar yapmaktaydılar. Hz. Muhammed’in peygamberliğine inanmayan kimi insanlar, Peygamberin iyiliksever ve alçakgönüllü davranışlarına karşı fazlasıyla katı ve zorba davranıyorlardı (Küçüköğlu, 2019: 2).

VII. yy.’ın sonlarına doğru Irak’ta adeta terör estiren bir takım grup vardı. Bu gruba Farsçada serseri, ayak takımı, işe yaramaz, boş gezen, hırsız anlamlarına gelen “ayyar” adı verilmişti. Ayyarların Melamilerden olduğu, Fütüvvet teşkilatı içerisinde önemli bir mertebede görev aldıkları bilinmekteydi (Şahin, 2013: 305). Bu grubun amacından sapması Abbasi Halifesi Harun Reşid’in Horasan’da ölmesine müteakip yönetimde cereyan eden halifelik mücadelesine denk gelmektedir. Memun ve Emin arasında başlayan taht mücadelesi sırasında Irak merkezinde büyük bir güvenlik zafiyeti oluşmuştu. Memun’a karşı Emin’in yanında yer almışlardı (Keleş, 2017: 64).

Daha sonra Bağdat’ta kimi bölgeleri haraca bağlamışlar kimi bölgeleri de yağmalayıp ateşe vermişlerdi (Özcan, 1991: 296). Bu gibi davranışlarından dolayı ehl-i sünnet

²⁴ Bknz: 23 Mart 625 yılında gerçekleşen Uhud Savaşı sırasında, Hz. Muhammed’in damadı ve 4.cü halife Hz. Ali’nin gösterdiği üstün mücadele karşısında Cebail (a.s) ile Hz. Peygamber’in “Ali’den gayri yiğit (feta), Zülfikar’dan gayri keskin kılıç bulunmaz.” dediği rivayet edilir. Bu sözün Arapçası ise Lâ Fetâ İllâ Ali, Lâ Seyfe İllâ Zülfikâr’dır.

tarafından “ayyar” izafesi yapılmıştır (Gürel, 1992: 6). Ayyarlar “feta” kisvesinin tam tersini niteleyen simgesel bir oluşumdur.

2.4.5. Ahi Teşkilatının Kuruluşu

Şeyh Nasuriddin’in tasavvuf alanındaki eğitimini bugünkü Azerbaycan’ın sınırları içerisinde ve doğduğu yer olan Hoi çevresinde almıştır. Bu yolda belirli bir mesafe kat ettikten sonra derinlere dalmak amacıyla Maverünnehir’e gitmiştir. Orada dönemin ünlü Eşari itikadına bağlı ünlü İslam kelamcı Fahdereddin Razi’den (ö. 1209) kelam ilmi almıştır²⁵. Buradan Tacüiddin Muhammed aracılığı ile Bağdat’a gitmiş, Evhaüddin Kirmani adında bir alim ile tanışmıştır (Konukseven, 2006: 50). Şeyh Nasuriddin’in Kirmani ile tanışması, Bağdat’taki fütüvvet teşkilatına katılmasına da vesile olmuştur. Bu teşkilat, Ahi Evran’ın ileride kuracağı Ahilik teşkilatının temel esaslarının belirlenmesinde etkili olmuştur (Özköse, a.g.e, 114).

Evhaüddin Kirmani, Ahi teşkilatının kurulmasında önemli bir rol oynamıştır. Ahi Evran, 1205’te Bağdat’ta tanıştığı Evhaüddin Kirmani’nin kızı Fatma Hatun ile evlenmiş, 1 yıl sonra ailesi ile Anadolu’ya göç etmiştir. Kirmani ve Nasuriddin Anadolu’da bir fütüvvet benzeri teşkilat oluşturma çabasına girmişken, Fatma Bacı ise Bacıyan-ı Rum (Anadolu Bacıları ya da Rum Kadınları Birliği) adını verdiği bir kadın birliktelik teşkilatı kurmuştur (Tatlılıoğlu, 2013: 4).

Şeyh Nasuriddin ve ailesi, Anadolu’ya geldiğinde önce Kayseri’ye yerleşmiş, burada deri işleme atölyesi açmıştır. Daha sonra fütüvvet teşkilatının Anadolu’daki alt yapısını oluşturmak amacıyla Konya, Karaman, Aydın, Denizli, Eskişehir ve Kocaeli illerine seyahat etmiş, bu yerlerdeki sosyo-ekonomik hayatı incelemiştir. Gittiği yerlerdeki halka sanatı ve bilimi öğretmiş, bunun için tekkeler açılmasına ön ayaklık etmiştir (Özköse, a.g.e, s. 114). Hocası Ehvaüddin Kirmani 1238 yılında vefat ettikten sonra Konya dolaylarına gelmiştir²⁶.

²⁵ Ahi Evran yalnızca fıkıh ilminde değil, tıp, felsefe gibi beşerî ilimlerde İbn Sina’dan etkilenecek çokça eserler vermiştir. Şihabeddin Sühreverdi kurduğu İsrakilik adındaki İslam felsefe akımından etkilenecek bu alanda Sühreverdi’nin yazdığı eserleri tercüme etmiştir. Bunun yanında hadis, fıkıh gibi İslami ilimlerde de önemli bir bilgi birikimine sahiptir.

²⁶ Hayatının dönüm noktalarından biri olmasına vesile olan Sadreddin Konevi ile tanışmış, beşerî bilimlerde kat ettiği ilerlemelerle beraber, tasavvuftaki bilgisini de zirveye taşımıştır (Özköse, a.g.e, s. 115).

14. yy' ın başlarına tekabül eden, 1325-1353 yıllarını kapsayan Çin'den Endonezya'ya kadar gezen İbn Battuta (Batuta ve Batuta 2010: 7) Anadolu'ya geldiğinde sistemli bir teşkilat ile karşılaşmıştır. İbn Battuta, seyahatnamesinde "Müfred-i Ahı" adını verdiği oluşumun üyelerinin Türkmenlerin yaşadığı her yerde bulunduğunu, şehirlerdeki suç oranını düşürdükleri, bölgeye gelen tüccarları eşkıyalardan koruduklarını, yabancı misafirlerin konaklama, yiyecek ve içecek ihtiyaçlarını karşıladıklarını yazmıştır (Battuta,2000, s. 404) :

"Ahiyye, kelimesinin tekili, ahı'dır. Birinci şahıs, Arapça "ah" [=kardeş] kelimesini kendiyile ilgili kılarısa [=kardeşim an- i.anlamında] ortaya çıkan kalıp [=ahl], konumuz olan kelimenin tekil kalıbıdır"Ahı onlara göre "Sanatının ve zanaatının erbabını toplayan ve işi olmayan genç bekarları da bir araya getiren "adam" dır. Onlar, ahıyı başlarına geçirirler. "Fütüvvet" denen şey de budur. Önder olan adam, bir tekke yaptırarak halı, kilim, kandil gibi gerekli eşyayla donatır orayı. Onun arkadaşları geçimlerini sağlayacak kazancı elde etmek için gün içinde çalışırlar. Kazandıkları parayı ikindiden sonra topluca getirip başkana verirler. Bu parayla tekkenin ihtiyaçları karşılanır, beraber yaşama için gerekli yiyecek ve meyveler satın alınır. Mesela o esnada beldeye bir yolcu gelmişse hemen tekkede misafir ederler onu. Alınan yiyeceklerden ikram ederler. Bu iş yolcunun ayrılışına kadar sürer. Bir yabancı ve misafir olmasa bile yemek zamanında yine hepsi bir araya gelip beraber yerler, türkü söylerler, raks ederler. Ertesi sabah işlerine giderek ikindiden sonra elde ettiklerikazançlarla önderin yanına dönerler. Onlara "fityan" [=yiğitler] deniliyor. Onların önderlerine de demin belirttiğimiz gibi "ahı" deniliyor. Ben onlardan daha ahlaklı ve erdemlisini görmedim dünyada. Gerçi Şiraz ve İsfahan ahalisinin davranışları biraz ahı tayfasını andırıyor ama ahılar yolculara daha fazla ilgave saygı göstermektedirler. Sevgi ve kolaylıkta da Şiraz ve İsfahanlılardan daha ileri düzeydedirler (Battuta, a.g.e, s. 404)."

2.4.6. Ahi ve Mevlevi Tarikatları Arasındaki İlişki

Ahi Evran-ı Veli ve Mevlâna Celaleddin Rumi'nin aynı dönemde yaşadığına dair kaynaklar vardır. Bu kaynaklardan kimine göre iki yüce şahsiyet ve dervişleri arasında sürtüşmeler yaşanmıştır. Bunun tam tersi olarak kimi kaynaklara göre zaten buhranlı bir dönem yaşayan Anadolu halkının manevi lideri olarak Ahi Evran ve Mevlâna Celaleddin'in birbirlerine karşı oldukça hoşgörülü oldukları yazmaktadır. Birlik ve beraberliği kanıtlar nitelikte durumlar yaşanmıştır. Ahi Evran'ın, Mevlâna Celaleddin'in müşidi ve dostu Şems-i Tebrizi'ye biat edip saygıda kusur etmemesi, Mevleviyye'den postnişin alan kimi şeyhlerin, okuttuğu derslerde Ahilik geleneğine sürekli atıf yapması ve Ahiliğin prensiplerine göre hareket etmiş olması bu ortaklığa örnek verilebilir (Özköse, a.g.e, s. 122).

Ancak kimi kaynaklar Ahi Evran ve Mevlâna arasında geçen siyasi mücadeleyi anlatmaktadır. Bayram (2001) Ahi Evran-ı Veli'nin aslında halk arasında "Nasreddin Hoca" olarak tanınan kişi olduğunu iddia etmektedir. Ahi Evran'ın gerçek adının Nasuruddin olması da bunun ispatıdır. Mevlâna Celaleddin'in takipçilerinin ısrarları üzerine Mesnevi'yi kaleme aldığı, eseri yazarken çağdaşlarından kendisine muhalif olan Ahi Evran'a ciddi hakaretler ettiği öne sürülmektedir. Eser Mevlana'nın ölümünden sonra tekrar gözden geçirilerek incitici kelimelerden arınık hale getirilmiştir. Çünkü Türkmenler, Ahi Evran'a olan düşmanlığından dolayı Mevlana'ya sıcak bakmamış ya da tarikatına dahil olmamıştır. Örneğin Mesnevi'nin 3.cü kaleminin 32.ci bölümündeki "Yılancının donmuş bir ejderhayı ölü sanarak ipe bağlayıp Bağdat'a getirmesi" hikayesinde Ahi Evran-ı Veli'nin ejderha avcısı sıfatı ile ahmak, iki yüzlü ve bozguncu olarak anlatıldığı düşünülmektedir (Bayram, a.g.e, s. 25-34).

Kayaoğlu'na (1989) göre Mevlâna Ahi Evran'a karşı herhangi bir düşmanlık beslememiştir. Yazara göre Ahilik Mevlevilikten önce kurulmuş sivil toplum kuruluşu niteliğindeki bir topluluktur. Bu görüş Mevlana'nın babası Bahaaeddin Veled'e dayandırılmıştır. Veled'in en yakın arkadaşı Urmiyeli (İran'da bir şehirdir) Hüsameddin Çelebi'nin dedesi Muhammed bin Ahi Türk, İran'dan Konya'ya gelmiş, kısa süre içerisinde esnaf ve Anadolu halkının gönlünü kazanmış, bu yüzden kendisine Ahi Türk takma adı verilmiştir. (Kayaoğlu, a.g.e, s. 153). Alman Türkolog Franz Täschner ise ilk Ahi teşkilatının 1200'lerin başında kurulduğunu öne sürerek; Antalya'da bulunan vakıfname yazılarında Ahiliğin kurucusunun Ahi Eminüddin bin Mahmud Yusuf olduğu yani Ahi Evran ile Mevlâna arasında herhangi bir olumsuz ilişkinin olamayacağını savunmuştur (Erdoğan, 2000: 38).

Karamanoğullarından şehzade olduğunu iddia eden, daha sonra adına "Cimri" ya da "Şimr" denilecek gencin başlattığı isyan ile (1277) Konya, Karamanoğulları tarafından zapt edildiğinde hali hazırda işgal altındaki Anadolu'nun ortasında bulunan Konya'nın müdafaası Ahi Ahmedşah'a vazife edilmiştir. Ahmedşah, Konya valisinin Moğollardan yana olduğunu idrak ederek karşı tavır aldıktan sonra, Moğol Hanı

Gazan Han'ın ²⁷ emrindeki casuslar tarafından öldürüldüğü zaman kadar yine Moğol baskısı ile Mevlevi tarikatına girmeye zorlanmıştır. Ahilik başlı başına bir savunma örgütü iken tarikatta Mevlevi kalıbına sığdırılmaya çalışılmıştır. Çünkü Moğollar Ahileri her zaman bir tehdit unsuru olarak görmüş, Anadolu'da en çok Mevlevilerin sözüne ve otoritesine itimat etmişlerdir (Demir, 2020: 157).

2.4.7. Bacıyan-ı Rum: Bir Kadın Dayanışma Örgütü

Bacıyan-ı Rum veya günümüz Türkçesiyle Anadolu Bacıları, Anadolu Kadınları ya da Rum Kadınları olarak da geçmektedir. Dünya tarihinde bir eşine az rastlanır bir kadın dayanışma örgütüdür. Ehvaüddin Kirmani'nin kızı, Şeyh Nasuriddin (Ahi Evran)'in eşidir.

Bacıyan-ı Rum teşkilatının varlığı 20.yy'a kadar hiçbir literatürde geçmemekteydi. Bu konuya dikkat çeken ilk kişi Franz Täschner adında bir Doğu Bilimcisi Uzmanı bir Alman araştırmacı olmuştur. Täschner, Aşıkpaşazade'nin 12.yy.'daki Ahilik üzerine kaleme aldığı çalışmaları incelemiştir. Ahi teşkilatının kurulduğu sıralarda Bacıyan-ı Rum adında, Anadolu kadınları arasında dayanışma, birlik ve beraberlik sağlamak amacıyla kurulan bir örgütten bahsetmiştir. Ancak bu zamana kadar böyle bir topluluğun adının hiçbir kaynakta geçmemesi Täschner'de bu konuya dair bir şüphe uyandırsa da ilerleyen zamanlarda konunun derinlerine inilmiş ve gerçekten böyle bir teşkilatın var olduğuna dair kesin kanıtlar elde edilmiştir (Bayram, 2016: 365).

Bacıyan-ı Rum teşkilatının bir diğer adı "hanım dervişler" anlamına gelen "Fakiregan" dır ve kurucusu Fatma Bacı, oldukça mütevazı, ilim sahibi ve ileri görüşlü bir kadındır. Bayram'a göre, Fatma Bacı, Anadolu erenleri tarafından ziyadesiyle saygı duyulan biriydi. O'nu ziyarete gelenlerden biri de Hünkâr Hacı Bektaş- Veli idi ki; Fatma Bacı'nın elini öpmüş, sofrasından istifade etmiş yüce bir kişi idi (Bayram, a.g.e, s. 373).

²⁷ Gazan Han, Kazaan ya da Mahmud Gazan, Tatar Hanı olarak da bilinmektedir. İlhanlı Devletinin İran koluna hükmetmekte idi. Konya'da gerçekleşen Cimri İsyanının azmettiricisi olarak bilinen Gazan Han isyanın bastırılması ve Ahmedşah'ın öldürülmesinden sonra Müslüman olmuştur. Daha sonra İran'daki bütün Moğolların Tibet Budizm'inden İslam'a geçmesini teşvik etmiştir.

2.4.8. Ahi Loncalarının Teşkilat Yapısı

Ahiliğin kuruluş amacı başta Anadolu topraklarında süren çatışmaları yatıştırmak, ticaret hayatına devam eden esnafların ve tüccarların olumsuz durumlardan etkilenmesini en aza indirmektir. Görüntü itibariyle Ahiliğin, Anadolu'nun ekonomik yapısını ayakta tuttuğu varsayılsa da bu köklü yapının arka planında aynı topraklarda yaşayan insanları kaynaştırmak ve dostluk bağları kurmak gibi önemli bir misyonu olduğu söylenebilir. Ekinci'ye (2012) göre Ahilik, dayanışma temeline kurulmuştur. Buna göre yaşayan her toplumda zengin ve fakirin olması olağan karşılanabilir. Ancak zenginin statüsünü kullanarak fakiri ezmesi ve hakir görmesi, fakirin ve düşkünün üzerinden haksız gelir elde etmesi veya buna yeltenmesi kesinlikle hoş karşılanmaz.

Aynı durum kamu kurum ve kuruluşları için de geçerlidir. Halktan uzak ve bağlarını koparmış bir sosyal kuruluş, devlet düzenin bozulmasındaki temel nedendir. Ticarethaneler ve esnaflar hâlihazırda ekonomik sıkıntı içerisindeki halkın ihtiyaçlarına cevap vermeli, birincil düstur olarak karşısındaki ile dürüst ticarete bulunup, karşılıklı güven bağı ile münasebet kurmalıdır.

Ahilik zanaat grupları ile özdeşleşmeden önce halka açık bir oluşumdur. Fütüvvet anlayışını kabul edip benimseyen herkes dahil olabiliyordu. Lakin Ahilik, özellikle el işçiliğine oldukça önem verdiği için bir müddet sonra zanaatkârların ilgisini çekmiş ve teşkilat şekillenmeye başlamıştır. Bu aşamadaki en büyük etken İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in hadisleri olmuştur. El işçiliği ve alın teri üzerine rivayet edilen ilgili hadisler ve Ahiliğe etkisine dair yorumlar aşağıdaki gibidir;

- *Kimin üzerinde din kardeşinin ırzı, namusu veya malıyla ilgili bir zulüm varsa altın ve gümüşün bulunmayacağı kıyamet günü gelmeden evvel o kimseyle helalleşsin!* (Buhari, 10).

Ahilik meslek teşkilatında her üyenin bir görevi vardır. Bu görev Ahinin-Ahiye, Ahinin-Halka, Ahinin-Devlete olan sorumluluğunu kapsamaktadır (Doğan,2015:33). Buna göre, bir esnaftan şikâyetçi olan vatandaşın olaya ilişkin mağduriyeti tarafsız bir biçimde dinlenmeli, aynı şekilde esnafın savunması alınmalıdır. Duruma göre adil ve tarafsız bir sonuca varılmalıdır. Aksi halde problemin çözümü için farklı yollar

denenmeli ve bu konuda teminat verilmelidir (Köksal, 2007: 27). Şayet kul hakkına girmek büyük bir manevi sorumluluktur.

- *Doğru sözlü ve her konuda güvenilen bir ticaret adamı ahirette peygamberler, siddikler ve şehitlerle beraber olacaktır". (İbn Mace, 724), Hiç bir kimse kendi elinin emeği ile kazandığından daha hayırlı bir lokma asla yiyemez (Buhari, 676).*

Fütüvvetname 'nin sıkça okunduğu ve işlendiği Ahi tekkelerinde buna bağlı olarak müritlerin zihinlerinde insan ilişkileri açısından keskin bir çizgi meydana getiriliyordu. Fütüvvetname' de Hz. Peygamber'in yaşantısı örnek alınır, buna göre olması gereken bir hayatın tebliği yapıldı. Başkalarını kendine tercih etmek, insanların olumsuz durumlarından çıkar elde etmemek, alçak gönüllü olmak, hiç kimseyi azarlamamak ya da yüksek sesle konuşmamak, herkese aynı hizmeti vermek (Sancaklı, 2010: 6) tavsiye edilen davranışlardan birkaçıdır.

- *"İnsanın yiyip içtiklerinin en helal ve bereketli olanı, çalışıp kazanarak elde ettiğidir (İbn Mace, 2137).*
- *Birinizin sırtında odun destesi taşıması, versin veya vermesin, insanlara gidip el açmasından daha iyidir (Buhari, 26).*

Bir insanın kendi bedenini kullanıp misal ekmeğini taştan çıkarması Ahilikte önemli bir unsurdur. Ancak yalnızca iş yapmak ile sınırlı kalmamalı, insanın ahlakı yaptığı işe de yansımalıdır. Örneğin iyilikte bulunmak ve yaptığı iyiliği kişinin yüzüne vurup rencide etmemek, beraber çalıştığı ya da çalıştırdığı kişilerin hakkını korumak ve gözetmek, emanet edilen malı sahibine verildiği şekilde teslim etmek, riyakârlığa kapılıp malı ile övünmemek, elde ettiği bütün mal ve mülkün Allah'tan geldiğin inanmak bir Ahi'de bulunması gereken davranışları kapsamaktadır (Çoban, 2018: 94).

2.4.9. Ahi Evran'ın Eserleri

Ahi Evran-ı Veli'nin yazdığı; ilmihal, tasavvuf, tıp ve tercüme niteliğindeki kitaplar aşağıda verilmiştir (Bayram, 2001; Erken, 2002):

- **Âğâz-ul Encam:** Ahi Evran-ı Veli'nin vasiyetinin bulunduğu, ayrıca vefatından kısa sürece önce yazdığı eserdir.

- **İlmü't Teşrih:** Tıp ilmine dair önemli bilgiler verilen eserdir.
- **Letâif-i Gıyâsiyye:** Felsefe, ahlak, ibadet ve siyaset bilgileri içermektedir.
- **Letâif-i Hikmet:** Siyasetnamedir. İzzeddin Keykavus adına yazılmıştır.
- **Medh-i Fakr-i Zemmi-i Dünya:** Eser çeviri niteliği taşımaktadır. Birkaç nüshası Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesinde korunmaktadır.
- **Menahic-i Seyfi:** İlmihal kitabıdır. Seyfeddün-ül Tuğrul adına yazılmıştır.
- **Metâli'ül İmân:** Ahi Teşkilâtına mensup esnaf ve zanaatkarların, manevi alemini zenginleştirmek için yazılan kitaptır.
- **Mürşidü'l Kifâye:** Alaaddin Keykubat'a sunulan ve takdirini alan, insanın maneviyatını kurtarması yolunda izlemesi gereken yolların anlatıldığı eserdir.
- **Müsariyyü'l Müsarî:** İbn-i Sina'yı ve tedavi yöntemlerini hedef alan eserlere karşı yazılan cevap niteliğinde bir eserdir.
- **Tabsiratü'l Mübtedî (Tabsira):** Ahi Evran ile özdeşleşmiş, en çok tanınan eseridir. Genel itibari ile tasavvuf ve felsefi konuları içermektedir.
- **Tercüme-i el Elvâhu'l İmâdiyye:** Tercüme eserdir.
- **Tercüme-i en-Nefsü'n Nâtika:** İbn-i Sina'nın eserlerinden yaptığı tercümedir. Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesinde korunmaktadır.
- **Tercüme-i et Teveccühü'l etem Nahva'l Hâkk:** Sadreddin Konevî'ye ait kısa yazıların tercümesidir.
- **Tercüme-i Kitâbu'l hamsin fi Usuli'ddin:** Fahreddin Razi'nin eserlerinin tercümesidir.

- **Tercüme-i Miftâhul Gayb:** Ünlü filozof ve alim Sadreddin Konevî'nin eserlerinin tercümesidir. Ayrıca II. Mehmed'in mührünü taşıması ile ayrı bir değer taşımaktadır.
- **Tuhfetü's Şekûr:** Ahi Evran'a ithaf edilen ancak yazılı kaynağı bulunmayan eserdir.
- **Ulûm-i Hâkikî:** Yazılı kaynağı bulunmamaktadır.
- **Yezdan Şînaht:** Alaaddin Keykubat'a sunulan ve takdirini alan eserdir. Yazılı nüshaları Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesinde korunmaktadır.

2.5. Yunus Emre'nin Hayatı

Fikirleri ve şiirleri yaşadığı dönemdeki insanları etkilemekle kalmayıp düşünce dünyası ile günümüze kadar gelip Anadolu insanını ve dünyanın büyük bir kısmını etkisi altına alan Yunus Emre, yaşadığı dönemdeki diğer gönül insanları olan Mevlâna Celaleddin-i Rumi, Hacı Bektaş-ı Veli gibi büyük zatlarla isimleri aynı saygı ve huşu çerçevesinde anılmaktadır. Ancak Yunus'un doğum tarihi, doğum yeri, ölüm tarihi ve ölüm yeri ile ilgili günümüze kadar gelen kaynaklarda elle tutulur kesin bilgi olmadığı için Çağdaş Türkiye döneminde var olan birçok şehirde Yunus'a ithaf edilen türbeler ve ziyaretgâhlar vardır. Aksaray-Ortaköy, Eskişehir-Mihalıççık, Karaman-Merkez, Bursa-Yıldırım, Bolu-Mengen, Manisa-Kula, Afyonkarahisar-Sandıklı, Tokat-Niksar, Isparta-Eğirdir ve Keçiözü, Erzurum- Dutçu gibi bölgelerde Yunus'a ait olduğu zannedilen türbeler vardır (Görmek, 2019: 28). Bu durum en çok turizm alanında büyük bir rekabete yol açmaktadır. Yunus Emre'nin olduğu ileri sürülen türbelerin bulunduğu il ve ilçelerin idareleri ve halkı arasında ciddi bir imaj kazandırma ve reklam çalışmalarına gidilmektedir (Tekindağ, 1966: 59).

Yunus Emre'nin yaşadığı dönem birçok kaynağa göre farklı zamanlara tarihlendirilmiştir. Batılı ve Türk tarihçilerin Yunus'un şiirlerinden yola çıkarak elde ettiği kaynaklardan birçok farklı doğum ve ölüm tarihleri elde edilmiştir. Örneğin büyük Türk tarihçisi Âşık Paşazadeye göre Yunus Emre 15.yy'a tekabül eden Orhan Gazi'nin beyliğinin başlangıcı veya sonuna denk düşen tarihlerde yaşamıştır. Taşköprüzade'ye göre Yıldırım Bayezid Han döneminde Osmanlı Devleti'ni derinden

sarsan Fetret Devri'ne girmeden hemen önceki zamanda yaşamıştı²⁸ (Öztelli, 1984: 16).

Batılı olmasına karşın Doğu'ya olan ilgi ve alakasından dolayı Osmanlıca, Arapça ve Türkçe dillerini öğrenerek Türk tarihi üzerine araştırmalar ve kaynaklar ortaya koyan Elias John Gibb'e göre Yunus Emre 14.yy.'ın başlarına tekabül eden 1300'ler civarlarında yaşamış ve ölmüştür. Bu bilgilerden yola çıkarak Yunus Emre'nin yaklaşık 82 yıl yaşadığını söyleyebiliriz (Tekindağ, a.g.e, s. 61).

Prof. Dr. Hasan Adnan Erzi'nin araştırmaları neticesinde elde ettiği belgelerde Yunus'un kesin olarak doğduğu ve öldüğü tarihler kaydedilmiştir. Bu tarihlere göre doğum yılı 1240 iken ölüm yılı ise 1320'ler civarındadır. Bu bilgiler ışığında Yunus'un Yıldırım Bayezid döneminde yaşamadığını, Mevlâna, Hacı Bektaş ve Geyikli Baba'nın yaşadığı devirde var olduğu söylenebilir. Yunus Emre'nin kesin olarak Orta Anadolu'da yaşadığı bilinmektedir (Özköse, a.g.e, s. 320).

Yunus'un yattığı mezar Lamii Çelebi'ye göre Eskişehir'den geçen Porsuk Çayı'nın yakın civarlarındadır. İsmail Hakkı Bursevi'ye göre de Isparta'nın Keçiborlu kasabasındadır. Ancak yüksek ihtimal Lamii Çelebi'nin tespiti doğrudur ve Fuat Köprülü tarafından kabul görmüştür (Özköse, a.g.e, s. 340). Yunus Emre adına inşa edilen ebedi ziyaretgâhların hepsinde tek bir Yunus olması mümkün değildir. Hal böyle olunca rivayet olunan mezar Yunus'undur diyerek türbeye çevrilmiştir. Çünkü O, halkın gönlünü kazanmıştır. Bizim Yunus diye bilinir, öyle çağrılmıştır.

Yunus Emre'nin ölüm nedeni kesin kayıtlara dayanmamaktadır. Sonraki bölümlerde detaylı bir şekilde ele alacağımız Taptuk Emre (Emrem Sultan) ile Yunus Emre ilişkisi haricinde, Yunus'un ölümünün trajik olduğu rivayet edilir. Buna göre, Yunus Emre, hocası Emrem Sultan'a darılır. Yanından ayrılarak yolda tanıştığı birkaç derviş ile Şam yolunu tutar. Yolda yemek ihtiyaçlarını karşılamak isterler ancak yemeklerinin bittiğini fark ederler." Yunus'un yanındaki dervişler "Emre'm Sultan'ın hatırına bize

²⁸ Öztelli'ye göre (1984,s.14) Yunus Emre Anadolu'da baş gösteren bir isyana öncülük etmiş, bunun sonucunda idamla cezalandırılmıştır.

yemek ihsan et Allah'ım!" diye dua eder. Allah tarafından lezzetli yemekler indirilir. Akşam vakti olunca Yunus da diğer dervişler gibi Allah'a dua eder. Bu kez Yunus'a daha fazla yemek gelir. Bu olayın ardından Yunus yaptığı hatayı anlar. Dervişlerden müsaade isteyip tekrar geldiği yere döneceğini söyler. Emrem Sultan'ın tekkesine gider. O'nun hanımından kendisini affetmesi için Emrem Sultanla konuşmasını söyler. Emrem Sultanın Hanımı; "Sen kapının eşiğine yat, abdest almaya çıkarken ayağı nasıl olsa sana takılır. O vakit ben Yunus gelmiş derim. Bizim Yunus mu? Derse doğrul ve elini öp." der. Emrem Sultan ileri yaşımdan önünü görmekte zorlanmaktadır. Abdest almaya geldiğinde ayağı Yunus Emre'ye takılır ve hanımına bu kim diye sorar. O da Yunus gelmiş der. Emrem Sultan "Ha! Şu bizim Yunus mu?." deyince Yunus Emre doğrulup hocasının elini öper, af diler (Tezel, 1944: 14). Taptuk Emre, Yunus'u affettiğini söyler. Sonra Yunus'a "Sen kendine hâkim değildin. Acele ettin. Şimdi kendine malik oldun." Dedikten sonra elindeki bastonu dışarıya atarak "*Bunu bulduğun yerde yat.*" der (Duymaz, 2009: 11).

Rivayete göre Yunus, 7 sene dağ taş demeden hocasının bastonunu aramıştır. Bulamayacağını kanaat getirdiğinde hocasının tekkesine tekrar dönüp bulamadığını söylemeye karar verir. Sarıköy 'de nefeslenip dinlenirken karşısında kavak ağacı gibi nurdan bir nesne beliriyor. Bu nesnenin baston olduğunu umarak yanına gidiyor. Baston olduğunu görüp eline aldığı anda oracıkta canını teslim ediyor. Türbesi de oraya inşa ediliyor.

Yunus Emre'nin Emrem Sultan'a intisap etmesinde ve şiirler yazmasındaki sırra dair bir başka rivayet de şöyle anlatılmaktadır: Yunus Emre, Hacı Bektaş-ı Veli tarafından manen Emrem Sultan'a yönlendirildiğinden bir vakit sonra Emrem Sultan'ın tekkesine ulaşmıştır. O sırada tekkede Emrem Sultan'ın başını çektiği, Anadolu Erenleri meşk etmekteydiler. Bir ara Emrem Sultan cezbeyle gelerek tekkedeki Yunus adında (Yunus-u Guyende) bir başka zata ilahi okuması için seslenir. Yunus-u Guyende Emrem Sultan'ın birinci telkinini duymadığı gibi diğer iki telkini de duymaz. Bunun üzerine Emrem Sultan o sırada tekkede bulunan (Bizim) Yunus Emre'ye dönerek der ki: "Haydi Yunus, vakit geldi, Hacı Bektaş'ın lafzı işaret ettiği üzere vuku buldu! Allah'ın izniyle biz senin gönül kilidini açtık. Bundan böyle sen ilahi oku!" der ve o günden

itibaren, Yunus Allah aşkı ile dolup taşan gönlünden kopuveren kelimelere nefesi ile can vererek çevresindeki insanları derinden etkilemiştir (Kartallıoğlu, 2020: 4).

2.5.1. Hünkâr Hacı Bektaş ve Yunus Emre İlişkisi

Bektaşî kaynaklarına göre bir gün Anadolu’da şiddetli kıtlık yaşanır. Yunus adında fakir bir çiftçinin de kıtlıktan dolayı buğdayı biter. Çevresinde duyduğu keramet sahibi ve ulu bir kişi olan Hünkâr’a gidip buğday istemeyi düşünür. Hünkâr’ın huzuruna çıkar, sığırının üstünde getirdiği, hediye olarak sunacağı alıç torbasını verir, Pir’e hürmet eder ve buğday ister. Hünkâr Yunus’a misafirperver davranır. O’nu konuk eder, karnını doyurur. Yunus ise geri dönmek için sabırsızlanmaktadır. Bektaşî dervişleri, Hünkâr’a Yunus’un acelesini bildirirler. Hünkâr dervişlere “*Sorun bakalım, Yunus buğday mı ister yoksa erenlerin himmetini mi?*” der. Yunus gafil çağlarında olduğu için “*Buğday isterim.*” der. Dervişler Yunus’un cevabını Hünkâr’a ilettiklerinde Hünkâr tekrar haber saldıracak “*Dilerse alıcın her tanesi nefis edeyim.*” der. Yunus halâ buğday almakta ısrar ediyordur. Hünkâr üçüncü ve son defa bir haber göndertir ve “*Dilerse her çekirdek sayısı kadar himmet edeyim.*” der. Yunus yine buğday ister. Hünkâr bu cevap üzerine dervişlerinin Yunus’a buğday vermeleri yönünde emir verir. Gafil Yunus, dergâhtan çıkıp belli bir yol kat ettikten sonra akli başına gelir, Hünkâr’ın huzuruna tekrar çıkar. Hata yaptığını, buğday yerine himmet istediğini söyler. Hünkâr da “*Senin kilidin Taptuk’tadır. Oraya git.*” der. Yunus acele ile Taptuk Emre’nin dergâhına gider. Başından geçenleri tek tek anlatır. Taptuk Emre, Yunus’u dergâhın oduncusu²⁹ olarak görevlendirir (Köprülü, a.g.e, s. 260).

2.5.2. Yunus Emre ve Mevlâna İlişkisi

Mevlâna Celaleddin-i Rumi 1207 senesinde bugünkü Afganistan sınırları içerisinde bulunan Belh’te dünyaya gelmiştir. Doğum adı Muhammed Celaleddin ’dir. Celaleddin’in doğduğu topraklar o zamanlar İran’ın kuzeydoğusuna denk düşen Türklerin nüfus olarak baskın oldukları bölgelerden biri idi. Bu yüzden Celaleddin’ i

²⁹ Yunus Emre’nin vazifesi süresinde Taptuk Dergahına getirdiği odunların eğri olmamasına önem vermiştir. Günümüzde Yunus’un bu tavrı, O’nun dürüstlük abidesi olarak simgelenirilmesine kaynak olmuştur.

Türkler, Afganlılar, İranlılar ve aşağıda değineceğimiz üzere Rumlar tarafından benimsenmiş ve takdir edilmiştir. Celaleddin, Anadolu topraklarına yerleşip Konya'dan ün salmaya başladığında, tasavvufta ve ilimde oldukça derin bilgilere vakıf olduğundan dolayı da Mevlâna takma adları ile tanınmıştır (Ergin, 2014: 1).

1200'lerde Moğol istilalarının baş çektiği Buhara, Semerkant ve Belh kentlerinden Anadolu'ya büyük bir göç başlamıştır. Bunun en büyük 2 nedeni vardır. Birincisi Anadolu topraklarının Moğol istilalarına uzak ve güvenli bir bölgede olması, ikincisi ise Anadolu Selçuklu Devleti'nin hoşgörü politikası izlemesidir (Kaval, 2013: 102). Türk kentlerinden akın akın Anadolu'ya gelen topluluklar içerisinde erenler de vardır. Bu vesile ile Anadolu toprakları, manevi rahmet ile canlanmıştır (Turan, 2009: 479).

Celaleddin'in tasavvuf yönünün gelişmesindeki birincil etki babası Bahaeddin Veled idi. Babası Belh ve çevresinde oldukça önemli bir alim olarak bilinirdi. Bahaeddin Veled' in annesi Harezm şahlarından Alaeddin Harezmşah'ın kızıdır. Babası Hüseyin bin Ahmed El Katibi'nin 1.nci İslam Halifesi Hz. Ebu Bekir'in, annesi Mümine Hatun ise 4.cü halife Hz. Ali'nin soyundan gelmektedir (Falah, 2015: 11). Bundan dolayı Bahaeddin Veled, Muhammed Bahaeddin bin Veled bin El Bekrî künyesini kullanmıştır. Celaleddin'in annesi Mümine Hatun ise Belh emiri olan Rukneddin' in kızıdır. Dolayısıyla Celaleddin'in doğduğu topraklar olan Belh'te ciddi bir şöhrete vakıf olduğu söylenebilir. Bütün bunlar haricinde Belh, o dönemlerde tasavvufun geliştiği ve yayıldığı en önemli ilim ve kültür merkezlerinden biri idi (Nasr, 2015: 130). Bahaeddin Veled'in bunca şöhreti karşısında kıskançlık duyarak aciz kalan kimseler O'nu ve ailesini göçe zorladı. Bahaeddin Veled, bundan sonra İran'ın Nişabur kentine göç etmiş, orada Fahriüddin Attar adında büyük bir ulema tanışmıştır. Fahriüddin Attar, Celaleddin'in mistik gücünü hissetmiş, adeta müjdeler gibi babası Bahaeddin Veled'e O'nunla ilgili övgü dolu sözler söylemiştir (Saylan, 2017: 136).

Mevlana'nın insana bakış açısı oldukça geniş perspektiflidir. Öyle ki, güttüğü hoşgörü ve akıl felsefesi ile zamanının ötesinde bir çığır açmış ve ün salmıştır. Bu düşüncesi O'nu Aristoteles, Platon, Farabi, İbn-i Arabi gibi ünlü Antik Yunan ve Müslüman düşünürlerin felsefelerinin yanı başına taşımıştır (Nurbaethy, 2019: 93).

İslam tasavvufuna göre batın (Görölmeyen), zahir (Elle tutulup varlığı tespit edilen) canlı cansız her nesne Vahdet-i Vücut' tan meydana gelmiştir (Nicolaescu, 2016: 88). Yunus Emre Hacı Bektaş-ı Veli'den nasibini kaçırıp Taptuk Emre'ye yönlendirildiğinde manevi huzura erişmenin yollarını aramaya nail olmuştur (Sarıkaya, 2014: 55).

2.5.3. Tasavvufta Yunus Emre Ekolü

Yunus'un yaşadığı dönemde, Anadolu'daki tasavvuf hareketinin zirve noktasına ulaştığı inkâr edilemez bir gerçektir. Şüphesiz halihazırda bastırılmayan bir kaosla mücadele eden Anadolu halkının isyan alevinin maneviyat gücü ile dindirildiği görölmektedir. Sufi görüşünde dünyada hiçbir şey kalıcı değil; baki olan yalnızca Allah'tır ve hayır da şer de Allah'tan gelmekte, yine O'nun müsaadesi ile gitmektedir (Hoover, 2007: 88).

Yunus Emre'nin bu farkındalığa erişmesi uzun bir süreçte meydana gelmiştir. Bu bilinç sade bir Türkçe ile yazdığı şiirlerine de yansımış, temayı adeta nakış gibi işlemiş ve zamanının ötesine geçmeyi başarmıştır (Şahin, 2021: 157). Yunus Emre'nin yarattığı aşk felsefesinin temelinde Allah ve kusursuz vasıfları bulunmaktadır (Ebrahimi, 2016: 210). O'na göre herşeyi olağanüstü kusursuz ve güzellik ile yaratan Rab, o güzelliklerin kaynağı olduğuna göre en güzel ve kusursuz olan O' dur (Adrahtas, 2021: 5). Çünkü evreni ve içindekileri yaratırken sevgisini mahrum etmeyen Tanrı'nın, bir kulu olarak şükran duymakta, bizzat O'na ve O'nun sevgisine erişebilmek için mestane bir halde gezmekte ve O'na ve yarattığı her şeye olan sevgisini şiirlerine yansıtmaktadır ³⁰(Halman, 1995: 10). Bir başka şiirinde Allah'a olan sevgisini ve teslimiyetini Türkçe'nin en yalın haliyle şöyle anlatmaktadır;

İy pâdişâh-ı Lem-yazel kıldum yönüm senden yana, iş bu yüzüm karasıyla vasl isterem
senden yana,

Sensin bu gözümde gören sensin dilümde söyleyen, sensin beni var eyleyen sensin hemin
öndin sona,

Sen kim didün yâ Rab bana ben yakınam senden sana, çün yakınsın benden bana görklü
yüzün göster bana.

³⁰ Ben yürürüm yane yane, aşk boyadı beni kane/Ne akilem ne divane, gel gör beni aşk neyledi.

Niçe yakınsın bana sen müştâk u hasret sana ben, dün-gün seni gözleyüben göremezem
kaldum tana,

Her gelen oldur giden ol görinen oldur gören ol, ulvî vü süflî cümleten oldur ger bana
görine.

Yûnus bu sır Hak durur bu dilile gelmek yok durur, bilmesi bunun zevk durur ‘aklıla fehm
irmez ana (Timurtaş, 1972).

2.5.4. Yunus Emre’nin Eserleri

Yunus Emre’nin günümüze kadar ulaşan yazılı 2 eseri tespit edilmiştir. Bu eserlerin 13. yy’ın başlangıcında yazıldığı düşünülmektedir. Bu eserler aşağıda verilmiştir (Timurtaş, 1972; Günay ve Horata, 1994) :

- **Risalet’ûn Nushiyye:** Yunus Emre tarafından 1307-1308 yılları arasında yazılmıştır. Mesnevi Eser içerisinde az da olsa düz yazıya rastlanmak ile birlikte 600’den fazla beyit vardır. Giriş bölümünde, insanın manevi yolculuğundan bahsedilmiştir. Gelişme bölümünde giriş bölümünü destekleyen hikayelere yer verilmiştir.
- **Divan:** Yunus Emre’ye ait olduğu düşünülen yaklaşık 300 şiirin bulunduğu eserdir. Bunun haricinde, farklı bölgelerde Yunus ya da Yunus Emre mahlasıyla şiir yazan aşıkların eserleri ile birlikte, bu sayı 1000’i geçmektedir. Şiirler hece ölçüsü kullanılarak sade bir Türkçe ile yazılmıştır. içeriği Allah aşkı, Peygamber aşkı, tabiatın güzelliği ve insana duyulan sevgidir.

2.6. UNESCO

UNESCO, İngilizce “United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization” kelimelerinin baş harflerinin kısaltılmasından oluşmuş uluslararası bir örgüttür. Türkçe karşılığı Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu’dur. II. Dünya Savaşı’nın yarattığı küresel hezimetin kalıcı etki bırakmasını engellemek amacı ile kurulmuştur. Avrupa ülkeleri İngiltere’de “Müttefikler Eğitim Bakanları Konferansı”nda bir araya gelerek eğitim, kültür, sanat ve tarih kaynaklarını tespit etme ve koruma kararı almışlardır. Böylelikle henüz sona ermiş II. Dünya Savaşı’nın akabinde ülkeler arası kültürel bir bakış açısı sağlanmak istenmiştir. Bu bakış açısının önemli bir sebebi de ileride meydana gelecek olası bir dünya savaşını engellemektir.

Bunun içindir ki “insanlığın entelektüel ve ahlaki dayanışması” prensibi uygulanmış, millet ve kültür farkındalığının önemi vurgulanmıştır. 1-6 Kasım 1945’te Londra’da yapılan toplantı ile içerisinde Türkiye’nin de olduğu 37 ülke resmen UNESCO’nun kuruluş temelini atmıştır. UNESCO’ya en son katılan ülkeler Almanya ve Singapur olmuştur (UNESCO, 2021).

2.6.1. UNESCO’nun Amacı ve Görevleri

UNESCO sevgi, saygı ve barış üzerine kurulmuş uluslararası bir kuruluştur. Üye ülkelerin temsilcilerinin de olduğu 1978 Paris Konferansı’nın 20. oturumunda kararlaştırıldığı üzere “Dini, dili, ırkı, kültürü ne olursa olsun tüm insanlık için ortak olan saygı ve barış anlayışının güdülmesi, teşvik edilmesi ve böylelikle evrensel çapta yayılmasını sağlamak” amacı esas alınmakta olup, insan birliğini sağlamak yolunda ciddi bir adım atılmıştır (Meskell ve Brumann, 2015:1).

Her ülke, sınırları içerisindeki kültürel değerleri, gelenek ve göreneğini yaşatmak istemektedir. Bu arzu gün geçtikçe zorlaşsa da resmi mecraların desteği ile uluslararası alanda tanıtılıp ilgili değerın ömrünün uzatılması söz konusudur. UNESCO, halkların kaybolmakta olan maddi ve manevi değerlerini koruma altına almakta ve gelecek kuşaklara güvenle taşınmasına yardımcı olmaktadır (Hoggart,1978:8).

Bu amaç göz önünde bulundurularak üye ülkelerin ilgili gayreti sarf etmesi, UNESCO’nun bilimsel ve kültürel faaliyetlerinin ve verimli bir şekilde sürdürülebilmesi için her üye ülkede Milli Komisyonlar kurulmuştur. Böylelikle her ülke, entelektüel kalkınmadan fayda sağlayabilecektir. Bunun yanında ülkeler arası ilişkilerin gelişmesinin önü açılacak, toplumlar iletişime geçip barış ve özgürlük sağlanacaktır (Pingel, 2010: 12).

Yukarıda anlatılan bilgiler ışığında UNESCO’nun amaçları şunlardır;

- Milli Komisyonlar üye ülkelerin basın yayın ve eğitim kuruluşları ile iletişime geçerek kültür, sanat, eğitim gibi entelektüel faktörler ile ilgili gerçek bilgiyi yayabilmektedir.

- Üye devletlerdeki Milli Komisyonlar, hükümet ile irtibata geçer. UNESCO'nun sınırlılıkları göz önüne alınarak, ilgili sorunların çözüme kavuşması için yoğun bir kaynak sarfıyatı gerçekleştirilir.
- UNESCO diğer uluslararası kuruluşlar ile ortak amaç doğrultusunda hareket edebilir.

Ulusal Düzeyde İlişkilerin Geliştirilmesi Amacı

- Üye ülkeler, ulusal alanda gerçekleştirdikleri etkinlikleri Milli Komisyonlar ile ilgili alanlara duyurabilmektedirler.
- Milli Komisyonlar aracılığı ile yapılması planlanan etkinliklerin programı ve kapsamının belirlenmesi kolaylaşabilmektedir.
- Entelektüel kalkınmayı sağlıklı ve geniş biçimde sürdürebilmek amacıyla, kurumlar ve disiplinler arası diyaloglar arttırabilmektedir.

Uluslararası Düzeyde İlişkilerin Geliştirilmesi Amacı

- UNESCO farklı bölgelerdeki üye devletlerin Milli Komisyonlarını bir araya getirmek suretiyle entelektüel iletişimi güçlendirmeyi amaçlamaktadır.
- Farklı bölgelerde yapılan etkinliklerin duyurulması amacı ile üye ülkelerin Milli Komisyonları ile iletişime geçilir ve destek sağlanır.

2.6.2. UNESCO'ya Göre Kültürel Miras Nedir?

Dünyada insan cisminin kendisini tanıma ve keşfetme hareketleri ile başlamak suretiyle günümüze kadar süregelen arayışların neticesinde ortaya çıkan yapı, gelenek-görenek ve davranışların bütünü kültürel mirası oluşturmaktadır. Kültürel miras somut bir yapı olacağı gibi soyut bir durumu da temsil edebilir. Örneğin bir toplumun inancına dayalı yürüttüğü ritüeller, atalarından kalan kalıplaşmış davranış biçimleri ya

da toplumu temsil eden barışçıl ve birleştirici unsur olarak görülen kimseler de kültürel mirası oluşturmaktadır (Sür, 2021: 480).

Kültürel mirasın henüz korunma aşamasına geçilmeden evvel, söz konusu kültürün veya yapının durağan ya da dinamik bir yapıda olup olmadığının analizi yapılmalıdır. Analiz sonuçlarının ışığında belirlenen seçeneğe göre 2 şık ortaya çıkmaktadır. Bunlardan biri Somut Kültürel Miras, diğeri Somut Olmayan Kültürel Miras'tır (SOKÜM). Bütün bu hareketlerin amacı yüzeydeki kültürel mirasın korunması ve gelecek kuşağa güvenli bir biçimde taşınmasını sağlamaktır (Basat, 2013: 62).

2.6.3. Kültürel Miras Neden Önemlidir?

Miras sözcüğü Arapça bir kelime olup 2 değişken durumda kullanılmaktadır. Türk Dil Kurumunun da tanımlamasına göre mecaz, hukuksal boyut olarak görebileceğimiz, bir kişinin ölümünden sonra geridekilere bıraktığı taşınabilir ve taşınamaz malların tümünü ifade etmekte iken mecaz anlamı olarak da bir kuşağın kendisinden sonra gelecek kuşaklara bıraktığı somut ya da soyut şeylerin tümünü kapsamaktadır (TDK, 2021).

Kuşaktan kuşağa aktarılan sözlü veya yazılı gelenekler, geçmiş kültürlerin ileriye yönelik yaşamını belirlemektedir. Netice olarak bu maddi olduğu gibi manevi de olabilir.

2.6.4. UNESCO ve Kültürel Miraslar

UNESCO kültür, eğitim ve bilim kanalları aracılığıyla ülkeler arası iş birliği geliştirerek, dünya halkları arasındaki hoşgörü, barış ve sevgiye dayalı ilişkiler meydana getirmek ve geliştirmeyi amaçlamaktadır (UNESCO, 1966: 1). Kültürel ve doğal alanların korunması UNESCO'nun kuruluş ilkesini ve temel motivasyonunu oluşturmaktadır. Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi'nin desteği ile, 1972 yılında yapılan genel konferansta, üye devletlerin sınırları içerisinde bulunan kültürel ve doğal yapıların koruma altına alınması kararlaştırılmıştır. Söz konusu koruma kavramı, yalnızca, yapıları dış tehditlerden muhafaza etmek anlamına gelmemektedir. Üye

devletlerin bilimsel ve teknik araştırmalara katılması, kültürel mirasın günlük yaşama ve halka indirgenmesi ve insanların bilinçlendirilmesi gibi amaçları içermektedir. Mirasların güncel durumları, rapor halinde düzenli olarak Dünya Miras Komitesine gönderilmektedir. Uzmanların incelediği raporlar verileri ile karşılanması gereken ihtiyaçlar, giderilmesi gereken eksiklikler ortaya çıkarılmaktadır. Kasım 1972’de 17.si gerçekleştirilen UNESCO Genel Konferansında kabul edilen “Kültürel Mirasların Korunması” sözleşmesini, Türkiye 14.02.1982 tarih, 2658 sayılı kanun ile kabul ederek taraf olmuştur. Söz konusu kanun 17959 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanmıştır³¹.

2.6.4.1. Türkiye’nin UNESCO’da Kayıtlı Somut ve Somut Olmayan Kültürel Mirasları

Dünya Mirası Komitesi, dünya genelinde, 1154 kültürel miras belirlemiştir. Bunlardan 897’si kültür ağırlıklı iken, 218’i doğal, 39’u ise her ikisinden meydana gelen karma niteliktedir. Tablo 7’ de verildiği üzere Türkiye’nin 17 kültür, 2 karma toplam 19 kültürel mirası bulunmaktadır.

Tablo 7. Türkiye’nin UNESCO’da Kayıtlı Somut Kültürel Mirasları

Miras Adı	Niteliği	Kabul Yılı	Bulunduğu Şehir
Göreme Milli Parkı ve Kapadokya	Karma	1985	Nevşehir
İstanbul ve Tarihi Alanları	Kültür	1985	İstanbul
Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası	Kültür	1985	Sivas
Hitit Başkenti Hattuşa	Kültür	1986	Çorum
Nemrut Dağı	Kültür	1987	Adıyaman
Hieropolis	Karma	1988	Denizli
Safranbolu Şehri	Kültür	1994	Karabük
Truva Arkeolojik Alanı	Kültür	1998	Çanakkale
Xanthos-Letoon	Kültür	1998	Antalya ve Muğla
Selimiye Camii ve Külliyesi	Kültür	2011	Edirne
Çatalhöyük Neolitik Alanı	Kültür	2012	Konya
Bergama Kültürel Peyzaj Alanı	Kültür	2014	İzmir
Bursa ve Cumalıkızık	Kültür	2014	Bursa
Efes Antik Kenti	Kültür	2015	İzmir
Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri	Kültür	2015	Diyarbakır
Anı Arkeolojik Alanı	Kültür	2016	Kars
Aphrodisias	Kültür	2017	Aydın
Göbekli Tepe	Kültür	2018	Şanlıurfa

³¹ T.C Resmî Gazete, Yürütme ve İdare Bölümü, Karar Sayısı: 8/4788.

Arslantepe Höyüğü	Kültür	2021	Malatya
(Kaynak: UNESCO Türkiye Milli Komisyonu)			

UNESCO'ya göre dünyanın neresinde olursa olsun geçmiş milletlerin izini taşıyan tüm eserler korunmalıdır. Mısır'daki antik Giza Piramitleri taşıdığı inançsal ifade nedeniyle Bizanslı filozof Philon tarafından Dünyanın 7 Harikasından biri olarak seçilmiştir. Yüzyıllar sonra kumlar altından çıkarılan Giza Piramitleri UNESCO tarafından hem somut hem de somut olmayan kültürel miraslar (SOKÜM) listesine eklenmiştir (Labadi, 2013: 12). Bu bakımdan coğrafi ve kültürel değerler referans alınarak geçmişten günümüze kadar yaşayan halkların örf, adet, ayin ve gelenekler unutulmayı engellemek üzere somut olmayan kültürel miras altında bir araya getirilmektedir. Tablo 8'de verildiği üzere Türkiye'de yaşatılmakta olan 21 gelenek somut olmayan kültürel miraslar listesine eklenmiştir.

Tablo 8. Türkiye'nin Somut Olmayan Kültürel Mirasları

Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi
Meddahlık Geleneği
Mevlevi Sema Törenleri
Karagöz
Nevruz
Geleneksel Sohbet Toplantıları (Yaren, Barana, Sıra Geceleri)
Aşıklık Geleneği
Alevi-Bektaşî Ritüeli Semah
Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali
Geleneksel Tören Keşkeği
Mesir Macunu Festivali
Türk Kahvesi ve Geleneği
Ebru: Türk Kâğıt Süsleme Sanatı
İnce Ekmek Yapımı ve Paylaşımı Geleneği: Lavaş, Katırma, Jupka, Yufka
Geleneksel Çini Sanatı
Bahar Bayramı Hıdırellez
Dede Korkut-Korkut Ata Mirası: Kültürü, Efsaneleri ve Müziği
Geleneksel Türk Okçuluğu
Minyatür Sanatı
Geleneksel zekâ ve strateji oyunu: Togyzqumalaq, Toguz Korgool, Mangala / Göçürme
Hüsn-i Hat, Türkiye'de İslam Sanatında Geleneksel Güzel Yazı
Işık Dili

(Kaynak: UNESCO Türkiye Milli Komisyonu)

2.7. UNESCO Anma ve Kutlama Faaliyetleri

Anma ve kutlama günleri, dünyanın her yerinde UNESCO genel direktörlüğü tarafından aralıklı yıllarla istenen öneri üzerinde kurgulanmaktadır. Bu faaliyetin amacı, ülkelerin önemli kişilerini dünyaya tanıtmak ve kültürlerarası bir etkileşim sağlamaktır (UNESCO,2021).

UNESCO Anma ve Kutlama Yıldönümlerine yapılan başvurular genel direktörün gözleminden geçen kriter eşlikli bir süreçtir. İlk adım başvuran ülkenin UNESCO'ya üye olmasıdır. Buna ilaveten faaliyetlerin gerçekleştirileceği üye ülkenin bu faaliyetlerle ulaşacağı olağan sonuçlardır. Bir diğer kriter başvuruda bulunan ülkelerin listelenmesinde adil ve eşit davranılmasıdır. Örneğin, faaliyetlere başvuran ülkeler arasında en az 1 Afrika ülkesi bulunmalıdır. Bütün bu adımlar yalnızca başvurunun onaylanmasında geçerlidir.

Başvuruların kabul edilmesinin akabinde genel direktör tarafından sayısı sınırlandırılmış “Anma ve Kutlama Yıldönümü Önerileri” arasından aşağıdaki kriterlere en uygun olanları seçilmektedir:

- Doğum ve Ölüm Yıldönümleri öncelikli olarak, kültür, doğa, sosyal, beşerî ve iletişim bilimleriyle bağlantılı, kültürlerarası diyalogu, anlayışı ve barışa katkı sağlamalıdır.
- Kriterler arasında dikkat edilen en önemli maddelerden biri devletlerin kuruluşu ve yıkılışı, rejim değişikliklerini ifade eden askeri darbelerin yıldönümlerinin ilgili listeye dahil edilmeyeceğidir.
- Anma ve Kutlama Faaliyetlerindeki bir başka unsur, aday gösterilen kişilerin ulusal ve uluslararası alanda barışa, refaha, olumlu etki yaratmış olmaları, bu şöhretleri ile halâ hatırlanmalarıdır.
- Doğum ve Ölüm Yıldönümleri istisna durumlar hariç 50-100 ve katları olmalıdır.
- İlgili ülkeler ulusal ve uluslararası çapta etkinliklerin yapılması için hükümet ve halk ile sıkı ilişkiler içinde olmalıdır. Bu doğrultuda yapılacak etkinlikler önceden planlanmalı ve olası olumsuz durumların önlenmesi için tedbir alınmalıdır.

- Önerilen kişi, kişiler en az 2 ortak ülke tarafından verilmelidir.

2.7.1. UNESCO Tarafından Dünyada Geneline İlan Edilen Anma ve Kutlama Yıldönümlerine İlişkin Bilgilendirme

UNESCO kuruluşu itibariyle taraflardan bağımsız; barış, refah ve kültürlerarası iletişimi dikkate almaktadır. Bu amaç doğrultusunda evrensel çapta öneme sahip olan kişiler ve olaylar, Anma ve Kutlama Faaliyetleri kapsamında 2 yıl aralıkla üye devletlerarasında verilen öneriler arasından seçilmekte ve ilan edilmektedir. Her ülke en fazla 2 öneri verebilmektedir. İlave olarak Nisan 2019’ da en az iki devletin Anma ve Kutlama Faaliyetlerine ev sahipliği yapan ülkeye destek vermesi adına karar verilmiştir.

UNESCO’nun 40.cı Genel Konferansında Anma ve Kutlama Faaliyetlerine dahil edilmesi için üye ülkelerin verdiği öneriler arasından 59’u kabul edilmiştir. Kabul edilen Anma ve Kutlama Yıldönümleri aşağıdaki Tablo 9’da verilmiştir.³²

Tablo 9. UNESCO’ya Üye Ülkelerde İlan Edilen Anma ve Kutlama Programları

Anma ve Kutlama Programları	Misyonu	Öneri Veren	Destek Verenler
Abdurrahim Bey Hagverdiyev’in Doğumunun 150. Yıl D.	Oyun Yazarı ve Halk Figürü	Azerbaycan	Gürcistan, Rusya ve Türkiye
Farabi’nin Doğumunun 1150. Yıl D.	Bilim İnsanı ve Filozof	Kazakistan İran	Irak, Rusya ve Türkiye
Alexander Spendiaryan’ın Doğumunun 150. Yıl D.	Müzik Bestecisi ve Şef	Ermenistan	Gürcistan, İran ve Rusya
Amália Rodrigues’in Doğumunun 100. Yıl D.	Besteci ve Oyuncu	Portekiz	Angola, Cabo Verde, İspanya, Fransa, Brezilya
Andrew Kim Dae-Geon’un Doğumunun 200. Yıl D.	Aziz	Kore Cumhuriyeti	Fransa, Filipinler ve Vietnam
Blaze Koneski’nin Doğumunun 100. Yıl D.	Dil Bilimci ve Şair	Kuzey Makedonya	Hırvatistan ve Karadağ
Cintio Vitier’in Doğumunun 100. Yıl D.	Şair	Küba	Dominik Cumhuriyeti ve Uruguay

³² Tablodaki veriler yazar tarafından düzenlenmiştir.

Dante Alighieri'nin Vefatının 700. Yıl D.	Şair	İtalya	San Marino ve İsviçre
Eduardo Mondlane'nin Doğumunun 100. Yıl D.	Entelektüel ve İnsan Hakları Savunucusu	Mozambik	Güney Afrika, Namibya, Zambiya ve Zimbabwe
Fahriüddin Attar'ın Doğumunun 900. Yıl D.	Sufi ve Şair	İran	Afganistan, Fransa ve Suriye
Ferdynand Ruszczyk'in Doğumunun 150. Yıl D.	Ressam, Grafik Sanatçısı	Belarus ve Polonya	Litvanya ve Rusya Federasyonu
Fyodor Dostoevsky'nin Doğumunun 200. Yıl D.	Yazar	Belarus, İtalya, Meksika	Brezilya, Bulgaristan, Küba ve İsviçre
Georges Cziffra'nın Doğumunun 100. Yıl D.	Piyanist	Macaristan	Fransa, Sırbistan, Slovenya
Hanna Szenes'in Doğumunun 100. Yıl D.	Yahudi Direniş Öncüsü	Macaristan	Sırbistan, Slovenya ve Büyük Britanya
Ihsan Abbas'ın Doğumunun 100. Yıl D.	Bilim İnsanı	Ürdün	-
Ivan Bunin'in Doğumunun 150. Yıl D.	Yazar	Rusya	Fransa, Romanya ve Özbekistan
Ivan Vazov'un Vefatının 100. Yıl D.	Yazar	Bulgaristan,	Polonya, Romanya ve Rusya Federasyonu
Iohannes Amos Comenius'un Vefatının 350. Yıl D.	Bilim İnsanı	Çek Cumhuriyeti	Hollanda ve Polonya
Jovan Dučić'in Doğumunun 150. Yıl D.	Şair ve Yazar	Sırbistan	Bosna-Hersek, Macaristan
Julio Garavito Armero'nun Vefatının 100. Yıl D.	Mühendis, Matematikçi	Kolombiya	Şili ve Peru
Karol Wojtyła, Pope John Paul Iı Doğumunun 100. Yıl D.	Dini Lider	Polonya	Macaristan ve Litvanya
Ludwig Van Beethoven'ın Doğumunun 250. Yıl D.	Besteci ve Piyanist	Almanya	Avusturya ve Polonya
Marija Gimbutas'ın (Gimbutienė) Doğumunun 100. Yıl D.	Arkeolog	Litvanya	Letonya, Almanya, Pacifica Lisansüstü Enstitüsü, ABD
Abu Muslim Al-Bahlani'nin Vefatının 100. Yıl D.	Şair	Umman	Kuveyt ve Katar
Nikolay Nekrasov'un Doğumunun 200. Yıl D.	Yazar	Rusya Federasyonu	Ermenistan, Belarus, Kazakistan, Sırbistan ve Slovakya
Parashqevi Qiriazi'nin Vefatının 50. Yıl D.	Pedagog ve Entelektüel	Kuzey Makedonya	Arnavutluk, Hırvatistan, Karadağ ve Türkiye
Pavol Országh Hviezdoslav'un Vefatının 100. Yıl D.	Şair	Slovakya	Çekya ve Polonya
Rabbi Elijah Ben Solomon Zalman'ın (Vilna Gaon) Doğumunun 300. Yıl D.	Düşünür ve Yazar	Litvanya	Belarus ve Polonya,

Rafael María De Mendive'nin Doğumunun 200. Yıl D.	İdeoloji Şairi	Küba	Ekvador ve Venezuela
Sheikh Mujibur Rahman 'ın Doğumunun 100. Yıl D.	Eğitim, Bilim ve Teknoloji Öncüsü	Bangladeş	Küba, Hindistan, Japonya, Nepal ve Polonya
Slavoljub Eduard Penkala'nın Doğumunun 150. Yıl D.	Bilim İnsanı	Hırvatistan	Kuzey Makedonya ve Polonya
Zakaria Paliashvili'nin Doğumunun 150. Yıl D.	Besteci ve Öğretmen	Gürcistan	Ermenistan ve Letonya

(Kaynak: UNESCO, 2022).

UNESCO'ya üye ülkelerin 2020 yılında sunduğu öneriler Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10. 2020 Yılında İlan Edilen Anma ve Kutlama Programları

Anma ve Kutlama Programları	Misyonu	Öneri Veren	Destek Verenler
Antik Karakurum Şehrinin Kurul. 800. Yıl D.	Tarih/Mimari	Moğolistan	Almanya
Belarus Devlet Üniversitesi 'nin Kurul. 100. Yıl D.	Eğitim	Belarus	Letonya, Litvanya, Polonya
Bilge Tonyukuk Abidesinin Dikilişinin 1300. Yıl D.	Tarih	Türkiye	Azerbaycan, Kırgızistan, Moğolistan, Kazakistan
Çimkent Şehrinin Kurul. 2200. Yıl D.	Tarih/Mimari	Kazakistan	Rusya, Tacikistan,
Macellan'ın Macellan Boğazı'na Ulaşmasının 500. Yıl D.	Kültür/Tarih	Şili	Portekiz, İspanya
Millî Tarımsal Çalışma ve Araştırma Enst. Kurul. 50. Yıl D.	Tarım/Eğitim	Kongo Demokratik Cumhuriyeti	-
Mısır Millî Kütüphanesi'nin Kurul. 150. Yıl D.	Tarih/Eğitim	Mısır	-
İlk Edebi Eserin Yaz. 250. Yıl D.	Edebiyat	Fransa	Andorra ve Romanya
Paul Ricoeur Felsefi Akımının Kurul. 50. Yıl D.	Felsefe	Fransa	Andorra ve Romanya
Sarazm Antik Kentinin Kurul. 5500. Yıl D.	Kültür/Tarih	Tacikistan	İran, Kazakistan ve Kırgızistan

Serum ve Aşı Enstitüsü'nün Kurul. 100. Yıl D.	Sağlık/Eğitim	Romanya	Bulgaristan, Fransa, Rusya Federasyonu ve Sırbistan
Slovak Ulusal Tiyatrosu'nun Kurul. 100. Yıl D.	Sanat/Eğitim	Slovakya	Bulgaristan ve Çekya
Tarnovo Edebiyat Okulu'nun Kurul. 650. Yıl D.	Eğitim- Edebiyat	Bulgaristan	Romanya, Rusya ve Slovenya

2.7.2. Türkiye’de Günümüze Kadar İlan Edilen Anma ve Kutlama Programları

2020-2021 yıllarında Doğum ve Ölüm Yıldönümleri kapsamında UNESCO tarafından 37 yıldönümü kabul edilmiştir. Bunun bir kısmını (Tablo 11) şair, yazar, edebiyatçı, bir kısmını bilim insanı, bir kısmını ise tiyatro sanatçısı ve önemli müzisyenler oluşturmaktadır.

Tablo 11. UNESCO Tarafından Türkiye’de İlan Anma ve Kutlama Faaliyetleri

Anma ve Kutlama Programları	Kabul Tarihi	Yıl	Destek Veren Ülkeler
Hacı Bektaş Veli’nin Vefatının 750. Yıl D.	12-27 Kasım 2019	2021	Azerbaycan, İran, Kuzey Makedonya ve Romanya
Yunus Emre’nin Vefatının 700. Yıl D.	12-27 Kasım 2019	2021	Azerbaycan, Bosna-Hersek, Kuzey Makedonya ve Özbekistan
Âşık Veysel’in Vefatının 50. Yıl D.	9-24 Kasım 2021	2023	Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Kuzey Makedonya Macaristan, Özbekistan, Ukrayna
Süleyman Çelebi’nin Vefatının 600. Yıl D.	9-24 Kasım 2021	2022	Azerbaycan, Bosna Hersek, Gürcistan, Kuzey Makedonya, Romanya Ukrayna
Ahi Evran’ın Doğumunun 850. Yıl D.	12-27 Kasım 2019	2021	Kuzey Makedonya ve Romanya (İran ve Azerbaycan’ın Ortak Dosyası ile)
Bilge Tonyukuk Anıtı’nın Dikilişinin 1300. Yıl D.	12-27 Kasım 2019	2020	Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Moğolistan ve Özbekistan
Atebetü'l-Hakayık’ın Basılışının 100. Yıl D.	30 Ekim-14 Kasım 2017	2018	Kazakistan ve Kırgızistan
Kutadgu Bilig’in Yazılışının 950. Yıl D.	30 Ekim-14 Kasım 2017	2019	Azerbaycan ve Kazakistan
Fuad Köprülü’nün Vefatının 50. Yıl D.	3-18 Kasım 2016	2016	Azerbaycan ve Kazakistan

Hoca Ahmed Yesevi'nin Vefatının 850. Yıl D.	3-18 Kasım 2016	2016	Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan'
Halide Edip Adıvar'ın Vefatının 50. Yıl D.	5-20 Kasım 2013	2014	-
İsmail Gaspıralı'nın Vefatının 100. Yıl D.	5-20 Kasım 2013	2014	-
Matrakçı Nasuh'un Vefatının 450. Yıl D.	5-20 Kasım 2013	2014	-
Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nin Kurul.100. Yıl D.	5-20 Kasım 2013	2014	-
Buhurizade Mustafa İtrî'nin Vefatının 300. Yıl D.	25 Ekim- 10 Kasım 2011	2012	-
Yusuf Nâbî'nin Vefatının 300. Yıl D.	25 Ekim- 10 Kasım 2011	2012	-
Evliya Çelebi'nin Doğumunun 400. Yıl D.	6- 23 Ekim 2009	2011	-
Osman Hamdi Bey'in Vefatının 100. Yıl D.	6- 23 Ekim 2009	2011	-
Kaşgarlı Mahmud'un Doğumunun 1000. Yıl D.	16 Ekim- 3 Kasım 2007	2008	-
Mevlânâ Celâleddîn Doğumunun 800. Yıl D.	3- 21 Ekim 2005	2007	-
Nazım Hikmet'in Doğumunun 100. Yıl D.	15 Ekim- 3 Kasım 2001	2002	-
Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunun 700. Yıl D.	21 Ekim- 12 Kasım 1997	1999	-
Şeyh Galip'in Vefatının 200. Yıl D.	21 Ekim- 12 Kasım 1997	1999	-
Hasan Ali Yücel'in Doğumunun 100. Yıl D.	25 Ekim- 16 Kasım 1995	1997	-
Nasreddin Hoca'nın Vefatının 700. Yıl Dönüm	25 Ekim- 16 Kasım 1995	1996	-
Fuzûlî'nin Doğumunun 500. Yıl Dönümü	25 Ekim- 16 Kasım 1993	1995	-
Uluğ Bey'in Doğumunun 600. Yıl D.	16 Kasım 1993	1994	-
Yunus Emre'nin Doğumunun 750. Yıl D.	17 Ekim- 16 Kasım 1989	1991	-
Mimar Sinan'ın Vefatının 400. Yıl D.	20 Ekim- 20 Kasım 1987	1988	-
Mustafa Kemal Atatürk'ün Doğumunun 100. Yıl D.	24 Ekim- 28 Kasım 1978	1981	-

(Kaynak: UNESCO, 2022)

2.7.3. Tez Kapsamında İncelenen Anma Etkinlikleri

UNESCO'nun Anma ve Kutlama Faaliyetleri kapsamında Türkiye'nin farklı bölgelerinde çeşitli etkinlikler düzenlenmiştir.³³ Örneğin 2021 Hacı Bektaş-ı Veli Anma Yılında Türkiye çapında 19, Ahi Evran-ı Veli Anma Yılı kapsamında 30, Yunus Emre Anma Yılı dâhilinde 16 etkinlik yapıldığı tespit edilmiştir. Bu etkinliklerin içeriğini bilimsel kongreler, sempozyumlar, konserler ve çeşitli sanat faaliyetleri oluşturmaktadır. Söz konusu etkinlik ve faaliyet verilerinin toplandığı tarihler Şubat 2021 ve Şubat 2022 tarihleri ile sınırlı tutulmuştur.

2.7.3.1. Hacı Bektaş-ı Veli Anma Yılında Düzenlenen Sempozyum ve Konferanslar

UNESCO ve Hacı Bektaş-ı Veli temalı bilimsel kongrelerin (Tablo 12) sayısı 5'tir. Bunların 2'si Ankara'da, 1'i İzmir'de, 1'i Bursa'da, 1'i Zonguldak'ta gerçekleştirilmiştir.

Tablo 12. 2021 Hacı Bektaş-ı Veli Anma Yılında Türkiye'de Gerçekleştirilen Bilimsel Etkinlikler

Tarih	İl	Kurum	Tür
3 Mart 2021	Ankara	Gazi Üniversitesi	Hünkâr Hacı Bektaş Veli Ulusal Sempozyumu
30 Eylül-01 Ekim 2021	İzmir	Dokuz Eylül Üniversitesi	Türk Kültür Mirasını Mayalayanlar: Yunus Emre Hacı Bektaş Veli, Ahi Evran Uluslararası Kongresi
23 Kasım 2021	Zonguldak	Bülent Ecevit Üniversitesi	Konferans
22 Aralık 2021	Bursa	Uludağ Üniversitesi	Cemali ve Celali Tecelliler: XIII. Asırda Anadolu'da Tasavvuf Düşüncesi ve Hacı Bektaş-ı Veli Konferansı
28 Aralık 2021	Ankara	Çankaya Üniversitesi	Vefatının 750. Yıl Dönümünde Barış ve Kardeşliğin Sesi Hacı Bektaş Veli Konferansı

(Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

³³ Etkinlik verileri yazar tarafından toplanmıştır.

2.7.3.2. Hacı Bektaş-ı Veli Yılında Düzenlenen Sanatsal Faaliyetler

Anma faaliyetleri dâhilinde Hacı Bektaş-ı Veli'nin merkezde olduğu etkinlik sayısı (Tablo 13) 7'dir. Bu faaliyetler Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde birbirine yakın aralıklarla gerçekleştirilmiştir. Etkinlikler planlanırken Alevi-Bektaşî kültürünün ağır bastığı görülmektedir.

Tablo 13. Hacı Bektaş-ı Veli Yılında Düzenlenen Sanatsal Faaliyetler

Tarih	İl	Kurum	Tür
31 Şubat 2022	Bodrum	Bodrum Alevi Bektaşî Kültür Derneği	Anma konseri
20 Nisan 2022	Şanlıurfa	İl Milli Eğitim Müdürlüğü	Okullar arası şiir ve kompozisyon yarışması
31 Temmuz 2021	İzmir	Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı Karşıyaka Şubesi Cem evi	Dertli Divani Konseri
3 Ağustos 2021	Nevşehir	Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	İnsanlığın Özü, Pir Veli'nin Sözü Sempozyumu, Ehli Beyt ve Hat Levhaları Sergisi
27-29 Ağustos 2021	İstanbul	İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı	Serçeşme Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli Festivali
30 Kasım 2021	Diyarbakır	Dicle Üniversitesi Sağlık, Kültür ve Spor Daire Başkanlığı	Yunusun Sesi, Hacı Bektaş'ın Nefesi" Konseri
7 Aralık 2021	Balıkesir	Edremit Belediyesi/ Alevi Kültür Dernekleri	Deyiş Okunması, Semah Ayini Yapılması

(Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

2.7.3.3. Hacı Bektaş-ı Veli Yılı Çerçevesinde Düzenlenen Diğer Etkinlikler

Hacı Bektaş-ı Veli'nin birlik ve beraberlik düşüncesinin günümüzde az da olsa dahi hayata geçirilmesi amacıyla bilimsel olmayan, günlük hayata adapte edilmiş etkinlikler planlanmış ve uygulanmıştır (Tablo 14). Örneğin Muğla/Dalaman'daki Elçik Köyü dikkat çekerek Anma ve Kutlama Faaliyetlerine olan farkındalığını ortaya koymuştur. Adana'da gerçekleştirilen Anma Programında, COVID 19 nedeniyle hayatını kaybeden sağlık çalışanları Hacı Bektaş-ı Veli ile beraber anılmıştır. Bu 2 farklı farkındalığın taşınması anlamına gelmesi demektir. Yani Hacı Bektaş'ın "insanın değerli bir varlık olduğu" felsefesi yüzyıllar sonra tekrar hayata geçirilmiştir.

Tablo 14. Hacı Bektaş-ı Veli Yılında Türkiye’de Düzenlenen Diğer Etkinlikler

Tarih	İl	Kurum	Tür
01.02.2021	Muğla	Elçik Köyü Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği	2021 UNESCO Hacı Bektaş Veli Anma Yılı Dönümü Duyurusu ve Desteği
23 Şubat 2022	Konya	İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü, Hamidiye İmam Hatip Ortaokulu	Öğrencileri Bilgilendirme Amaçlı Etkinlikler Düzenlenmesi
29 Haziran 2021	Nevşehir	Hacıbektaş Belediyesi	Bisiklet Sürme Etkinliği
11 Temmuz 2021	Adana	Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı Adana Şubesi	UNESCO 2021 Hacı Bektaş Veli’yi Anma Yılı etkinlikleri ve Pandemi Sürecinde Hayatını Kaybeden Sağlık Çalışanlarını Anma Programı
22 Ağustos 2021	Düzce	Gölyaka Belediyesi	Aşure Dağıtımı
11.Eylül 2021	Antalya	Antalya Valiliği	Satranç Turnuvası
25 Ekim 2021	Şanlıurfa	Şanlıurfa Valiliği, Şanlıurfa Belediyesi	Anma Programı

(Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

2.7.3.4. Ahi Evran-ı Veli Anma Yılında Düzenlenen Sempozyum ve Kongreler

Ahi Evran-ı Veli Anma Yılı olan 2021’de 7 sempozyum ve panel düzenlenmiştir. Bunların 4’ü Ankara, 2’si İzmir, 1’i Kırklareli Üniversitesi-Namık Kemal Üniversitesi iş birliği ile gerçekleştirilmiştir (Tablo 15).³⁴

Tablo 15. 2021 Ahi Evran-ı Veli Yılında Türkiye’de Düzenlenen Bilimsel Etkinlikler

Tarih	İl	Kurum	Tür
10 Nisan 2021	Ankara	Gazi Üniversitesi	Ahi Evran ve Ahilik Geleneği Paneli (Çevrimiçi)
6 Mayıs 2021	Ankara	Yıldırım Bayezid Üniversitesi	Seminer (Çevrimiçi)
9 Ağustos 2021	Ankara	Ankara Ticaret Odası	Geçmişten Günümüze Başkent’te Ahilik Paneli
30 Eylül-01 Ekim 2021	İzmir	Dokuz Eylül Üniversitesi	Türk Kültür Mirasını Mayalayanlar: Yunus Emre Hacı Bektaş Veli, Ahi Evran Uluslararası Kongresi
14 Ekim 2021	Kırklareli	Kırklareli Üniversitesi	Diyar-ı Rum’dan Rumeli’ye Üç Gönül Eri Paneli

³⁴ Ege Üniversitesi Rektörlüğü, fakültelere gönderdiği bildiri ile Hacı Bektaş-ı Veli, Ahi Evran-ı Veli ve Yunus Emre Yılı dolayısıyla 2021’in verimli geçirilmesi yönünde teşvik vermiştir.

24 Ekim 2021	Ankara	Aktif Felsefe Kültür Derneği	Ahi Evran ve Ahilik, Bin Yıllık Gelenek Semineri (Çevrimiçi)
Yıl Boyu	İzmir	Ege Üniversitesi	Panel/Sempozyum

(Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

2.7.3.5. Ahi Evran-ı Veli Yılında Düzenlenen Sanatsal Faaliyetler

Ahi Evran-ı Veli Yılı sanatsal açıdan en çok Ege Bölgesinde anılmıştır. Bu faaliyetlerin en çok tekrarlayan unsuru fotoğraf ve resim yarışmaları olduğu görülmektedir (Tablo 16).

Tablo 16. Ahi Evran-ı Veli Yılında Türkiye’de Düzenlenen Sanatsal Etkinlikler

Tarih	İl	Kurum	Tür
12 Haziran 2021	Adana	Adana Valiliği	Sergi
14 Eylül 2021	Manisa	Manisa Valiliği	Ahilik Temalı Resim Yarışması
16 Eylül 2021	Tekirdağ/Çorlu	İl Millî Eğitim Müdürlüğü	Birlik Beraberlik Temalı Şiir/Kompozisyon Yarışması
18 Ekim 2021	Çanakkale	Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi	Fotoğraf Sergisi
25 Kasım 2021	Kayseri	Erciyes Üniversitesi/Kayseri Ticaret Borsası	Ahi Evran Ruhuyla Esnafım Fotoğraf Yarışması
13 Ekim 2021	Denizli	Denizli Belediyesi	Ahilik Festivali-Tiyatro- Konser-Sergi
24 Aralık 2021	İstanbul	Beşiktaş Belediyesi	Anadolu’ya Işık Saçan Erenler ve 7 Ulu Ozan Anma Konseri
31 Şubat 2022	Muğla/Bodrum	Bodrum Alevi Bektaşî Kültür Derneği	Anma konseri

(Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

2.7.3.6. Ahi Evran-ı Veli Yılında Düzenlenen Diğer Etkinlikler

Ahilik gelenek ve göreneklerinin günümüzde yaşatılmaya çalışıldığı söylenebilir. Anma Programları kapsamında en çok tekrarlanan faaliyet şed bağlama³⁵ törenidir.

³⁵ Kalfalıktan ustalığa geçişi simgeler.

Buna ek olarak yapılan etkinliklerin büyük bir kısmı Eylül ayına sıkıştırılmıştır. Bunun nedeni her yıl “13-19 Eylül arasının Ahilik Haftası” olarak kutlanması olduğu söylenebilir. Haftanın önemi münasebetiyle Mesleki ve Teknik okulları en iyi dereceyle bitiren kişilere kalfalık ya da ustalık belgesi verilmektedir.

Tablo 17. Ahi Evran-ı Veli Yılında Türkiye’de Düzenlenen Diğer Etkinlikler

Tarih	İl	Kurum	Tür
01 Şubat 2021	Muğla	Elçik Köyü Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği	2021 UNESCO Ahi Evran-ı Veli Anma Yılı Dönümü Duyurusu
10 Mayıs 2021	Ankara	ASO Teknik Koleji	Şed (Kuşak) Bağlama Töreni
24 Haziran 2021	Samsun	TED Samsun Koleji	Ahilik ve Bacıyan-ı Rum Teşkilatına Dair Bilgilendirme
2 Temmuz 2021	Çorum	Osmancık Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	Kalfalık-Ustalık Belgelerinin Verilmesi/Şed Bağlanması
09 Temmuz 2021	Kırşehir	Ahi Kültürünü Araştırma ve Eğitim Vakfı	Temsili Şed Kuşanma Töreni
4 Eylül 2021	Kırşehir	Kırşehir Valiliği/ Geleneksel Türk Okçuluk Federasyonu	Ahilik ve Türk Okçuluğu Turnuvası
10 Eylül 2021	Denizli	Buldan Belediyesi	Ahilik ve Altıneller Festivali
16 Eylül 2021	Hatay	Hatay Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği	Yılın Ustası Seçilmesi, Ahi Kaftanı Verilmesi
16 Eylül 2021	Balıkesir	İbrahim Bodur Mesleki ve Eğitim Merkezi	Kalfalık- Usta Belgelerinin Dağıtımı
13-19 Eylül 2021	Kırşehir	Kırşehir Valiliği-Kırşehir Belediyesi- Kırşehir Esnaf Odası	Ahi Evran Anma Yılı- Ahi Evran İzinde Esnaf Buluşması
13-19 Eylül 2021	Tekirdağ	Ticaret İl Müdürlüğü	Ahilik Temalı Tiyatro Skeci, Yılın Ahisi, Ustası ve Çırağı Ödüllerinin Takdim Edilmesi
14 Eylül 2021	Sakarya	İlçe Millî Eğitim Müdürlüğü Sosyal-Kültürel Faaliyetler Birimi ve Dijital Yönetim Birimi	Sakarya Esnaf Sanatkarlar Odası Birliği Başkanı ile Röportaj
14 Ekim 2021	Kocaeli	Anadolu Kalkınma Vakfı Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	Ahi Şerbeti Dağıtımı
8 Kasım 2021	Antalya	Antalya Valiliği	Satranç Turnuvası
17 Aralık 2021	Eskişehir	Eskişehir Ticaret Odası	Ahi Evran ve Ahilik Bilgi Şöleni

(Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

2.7.3.7. Yunus Emre Yılında Düzenlenen Bilimsel Etkinlikler

Yunus Emre Anma Faaliyetlerinde toplam 3 kongre ve sempozyum gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. Ege Bölgesi ağırlıklı olmak üzere, İzmir, Manisa önde gelmektedir. Eskişehir’de Yunus Emre Enstitüsü farklı bir yola başvurarak Yunus Emre’nin daha önce bilinmeyen şiirlerini yazdığı kitaplarını yayınlama doğrultusunda karar almıştır. Yunus Emre’nin eserlerinin Türkçe yayınlandıktan sonra İngilizce, Rusça ve Almancaya çevrilmesi planlanmaktadır (Tablo 18).

Tablo 18. 2021 Yunus Emre Anma Yılında Düzenlenen Bilimsel Etkinlikler

Tarih	İl	Kurum	Tür
23 Şubat 2021	İzmir	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi	Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu
23 Şubat 2021	Manisa	Manisa Yunus Emre Belediye Başkanlığı	Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu
30 Eylül-01 Ekim 2021	İzmir	Dokuz Eylül Üniversitesi	Türk Kültür Mirasını Mayalayanlar: Yunus Emre Hacı Bektaş Veli, Ahi Evran Uluslararası Kongresi
1 Ocak 2022	Eskişehir	Yunus Emre Enstitüsü	Yunus Emre’nin Bilinmeyen Şiirlerinin Derlenmesi ve Farklı Dillere Çevrilmesi

(Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

2.7.3.8. Yunus Emre Yılında Düzenlenen Sanatsal Faaliyetler

Eskişehir sanata ve etkinliklere önem verilen bir ildir. Görülüyor ki Yunus Emre en çok tiyatro ve müzikal sanatlarla anılmıştır (Tablo 19). Bu Yunus Emre’nin edebi kişiliğinin bir sonucu olarak görülebilir.

Tablo 19. 2021 Yunus Emre Yılında Türkiye’de Düzenlenen Sanatsal Etkinlikler

Tarih	İl/Ülke	Kurum	Tür
12 Haziran 2021	Adana	Adana Valiliği	Resim Sergisi
17 Nisan 2021	Ankara	Ankara Devlet Tiyatrosu	Bizim Yunus: Tek Kişilik Tiyatro Gösterisi
5 Temmuz 2021	Almanya	Berlin Yunus Emre Merkezi	Yunus Emre Seçkisi Müzikali (Derya Türkkân Albümü)
3 Ağustos- 14 Ağustos 2021	Trabzon	Trabzon Devlet Tiyatrosu	Yunus’la Yürürken Tiyatro Gösterisi

18 Ekim 2021	Çanakkale	Çanakkale 18 Mart Üniversitesi	Fotoğraf Sergisi
30 Kasım 2021	Diyarbakır	Dicle Üniversitesi Sağlık, Kültür ve Spor Daire Başkanlığı	Yunusun Sesi, Hacı Bektaş'ın Nefesi" Konseri
11 Aralık 2021	Samsun	Samsun Devlet Opera ve Balesi	Yunus Emre Bale Gösterisi
24 Aralık 2021	İstanbul	Beşiktaş Belediyesi	Anadolu'ya Işık Saçan Erenler ve 7 Ulu Ozan Anma Konseri
31 Şubat 2022	Muğla/Bodrum	Bodrum Alevi Bektaşî Kültür Derneği	Anma konseri

(Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

2.7.3.9. Yunus Emre Yılı Çerçevesinde Düzenlenen Diğer Etkinlikler

Eskişehir Valiliği 2021'de gerçekleştirilecek faaliyetleri tasarlamak amacıyla 2020'nin sonuna doğru bir araya gelmiştir. Yapılması planlanan faaliyetler için istişare edilmiş, beyin fırtınası yapılmıştır (Tablo 20).

Tablo 20. Yunus Emre Yılında Türkiye'de Düzenlenen Diğer Etkinlikler

Tarih	İl	Kurum	Tür
12 Kasım 2020	Eskişehir	Eskişehir Valiliği	Etkinlik Hazırlık Programı
01 Şubat 2021	Muğla	Elçik Köyü Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği	2021 UNESCO Yunus Emre Anma Yıl Dönümü Duyuru ve Desteği
8 Kasım 2021	Antalya	Antalya Valiliği	Satranç Turnuvası

(Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Çalışmada nitel araştırma yöntemi ile veri toplanması uygun görülmüştür. Nitel araştırma yöntemleri, insanın doğal yapısından doğan dolayısıyla insan doğasını temel alan bir araştırma tekniğidir. Otomatikleşmiş ve sabit düşüncelerin aksine elde edilecek bilgileri detaylı biçimde konu almayı desteklemektedir (Baltacı, 2019: 369). Verilerin toplanmasına doküman analizi tekniği ile başlanmıştır.

3.2. Araştırma Evreni ve Örneklemi

Araştırma, birtakım cevap arama amacı güden kelime gruplarıyla yapılan uzun ve sistematik süreçten geçmesi gereken bilinçli bir sanattır (Aromataris ve Riitano, 2004: 49). Pozitivistim anlayışına göre araştırmanın sağlıklı ve net sonuçlar vermesi için “ne, neden, niçin, ne zaman” gibi sorular yöneltilmesi, yöneltilecek soruların “kime” sorulacağı büyük önem taşır (Aslan, 2018: 258). Burası evren ve örneklemin konulacağı bir boşluğu oluşturur. Buna göre evren, araştırmanın yapısına başlanacak yani çalışmanın yapılacağı bölgeyi temsil eder. Örneklem ise evrenin içerisinde yer alan, ne, neden, niçin ve ne zaman sorularının uygulanacağı küçük birimleri oluşturur (Toy ve Tosun, 2007: 6). Kısaca evren bütün, örneklem ise bütün içerisindeki bir parçadır.

Bu araştırmanın evreni Kırşehir, Nevşehir ve Eskişehir illeri ile sınırlandırılmıştır. Araştırmanın Nevşehir evreninin örneklemini Hacıbektaş, Gülşehir, Ürgüp ve Merkez ilçeleri oluşturmaktadır. Katılımcıların esnaf, öğrenci, devlet memuru, kamu yöneticisi statüsünde olduğu, genç-yetişkin ve orta-yetişkin yaş grubunda yer aldıkları gözlemlenmiştir. Kırşehir evreninin örneklemini en çok Merkez ilçe olmak üzere Kaman ve Çiçekdağı ilçeleri oluşturmaktadır. Söz konusu katılımcıların statüsü öğrenci, esnaf, kamu yöneticisi, özel sektör çalışanı ve emekli olmakla birlikte çoğunluğu orta-yetişkin, ileri-yetişkin yaş grubundadır. Eskişehir evreninin örneklemini ise Sivrihisar ve Merkez ilçeleri oluşturmaktadır. Katılımcılar özel sektör

çalışanı, devlet memuru, kamu yöneticisi statüsündedir ve genç-yetişkin yaş grubunda yer almaktadır.

3.3. Veri Toplama Aracı

Literatür taraması yöntemiyle yerli ve yabancı kaynaklar derinlemesine taranmıştır. Görüşme yöntemiyle nitel veri toplamak için kullanılan ölçekler yazar tarafından oluşturulmuştur. Veri toplamanın başlangıcını oluşturan I. Bölümde yaş, cinsiyet, doğum yeri, ilgili ilde ne kadar süredir ikamet edildiği, meslek, maddi gelir, gibi demografik verileri ölçen sorular yöneltilmiştir. II. ci bölümde katılımcılara kültür ve inanç turizmi, yaşadıkları ilin turizm destinasyonlarının ve bunların potansiyeli ile ilgili sorular yöneltilmiştir. Devamında UNESCO'nun Anma ve Kutlama Faaliyetleri ve 2021 Hacı Bektaş-ı Veli, Ahi Evran ve Yunus Emre Anma Yılları ile alakalı farkındalıkları alınmıştır. 2021 Anma Yılında manevi önderlerin neden UNESCO'nun Anma ve Kutlama Faaliyetlerine alınmış olabileceği; bununla ilintili neden halâ saygı gördükleri sorularak verilen cevaplar Maxquda programı aracılığıyla kodlanarak aradaki bağlantı kurulmuştur.

İlgili bölümün devamında Anma ve Kutlama Faaliyetlerinin, illerde kültür ve inanç turizmine hareketlilik kazandırıp kazandırmadığı, kültürlerarası ilişkileri geliştirmede ne derecede etkili olabileceği ile alakalı sorular yöneltilmiştir. Eskişehir ve Nevşehir illeri haricinde Kırşehir ilinde fazladan 1 soru eklenmiştir. 12.yy.'da Mevlâna Celaleddin-i Rumi ve Ahi Evran-ı Veli arasında yaşanan anlaşmazlığın, günümüzde Kırşehir halkı tarafından nasıl değerlendirildiği ortaya çıkarılmak amacı güdülmüştür. Bu başlıkta verilen cevaplar ile kültürlerarası hoşgörü ve inanç turizmine yansıması arasında bağlantı kurulup çözümlenmeye çalışılmıştır.

3.4. Verilerin Toplanması

Tezin nitel veri toplama aşamasında literatür taramasından sonra sınırlı ve eşit sayıda (15) olmak koşuluyla Nevşehir, Kırşehir ve Eskişehir halkıyla görüşme yapılmıştır.

3.5. Veri Analizi

Veri toplama aracı olarak hazırlanan görüşme formu yazar tarafından oluşturulmuş olup uzman gözetimi altında son şeklini almıştır. Araştırmanın amacına ulaşması açısından öncelikli olarak 30 kişi üzerinde pilot araştırma yapılması uygun görülmüştür. Elde edilen sonuçlar neticesinde istenilen sonucu vermeyen eksik ya da alakasız sorular çıkarılmıştır. Pilot araştırma, veri toplamanın alt yapısını oluştururken ana çalışmanın seyrine yön verebilecek küçük ölçekteki deney niteliği taşımaktadır (In, 2017: 601).

2022 Ocak-Şubat ayları arasında uygulanan pilot araştırma, Nevşehir Hacıbektaş ilçesi, Kırşehir Merkez İlçesinde uygulanmıştır. Pilot araştırmadan elde edilen veriler ışığında, ana araştırma 2022 Mart ayında başlatılmış, 2022 Haziran ayında sonlandırılmıştır. Verilerin büyük bir kısmı internet ortamında Google Formlar ve sosyal medya aracılığıyla toplanmıştır. Diğer kısım ise katılımcılarla yüz yüze gerçekleştirilmiştir.

Katılımcılardan toplanan veriler illere ve ilgili başlıklara göre bir araya toplanmıştır. I. bölümdeki demografik verilerin analizi SPSS programı ile yapılmış ve tablo haline getirilmiştir. II. Bölümde yer alan veriler ayrı konu başlıkları altında tablolar ve grafikler halinde verilmiştir. İlgili tabloların altında Maxqda programında deşifre edilmiş kelime öbeklerine yer verilmiş ve betimsel analiz yöntemi ile yorumlanmıştır.

4. BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde alan yazın taraması tekniği kullanılarak Nevşehir, Kırşehir ve Eskişehir ilinin kültür ve inanç çekicilik unsurlarına yer verilmiştir. Ardından katılımcı grupları ile yapılan görüşme verileri Maxquda programında kodlama ve kelime bulutu tekniği ile analiz edilmiştir. Katılımcıların verdiği bilgiler etik kurallar göz önünde bulundurularak her kişi 1.Katılımcı (K1) 2.Katılımcı (K2), ... 13. Katılımcı (K13), 14.cü Katılımcı (K14), 15.ci Katılımcı (K15) olarak kodlanmıştır. Elde edilen cevaplar hikâyeleştirme ve doğrudan anlatım yolu ile aktarılmıştır.

4.1. Nevşehir İli Kültür ve İnanç Turizmi Çekicilikleri

İnsan, yapısı gereği geçmişi merak etme ve sorgulama özelliği taşıdığı için, kendisinden önce yaşayanları ve başlarından geçen olayları ilgi ile takip etmiştir. Geçmiş medeniyetlerin geride bıraktığı kültürel mirasların birer çekicilik unsuru olması bunun bir sonucu olarak görülebilir (Cooper vd., 2008: 309). Kapadokya adı ile bilinen hem kültürel hem de dini anlamda çoğu medeniyetin yaşadığı bölge bugün İç Anadolu Bölgesi'ndeki kimi şehirleri kapsıyor olsa da en çok Nevşehir ili ile öne çıkmıştır (Turchetto, 2021: 81).

Çekirdek Kapadokya olarak tanımlanan Nevşehir (Güngördü, 2022: 324) volkanik hareketlenmelerin oluşturduğu yer yüzü şekillerinin yanı sıra Hristiyanlık ve Müslümanlık dinlerine ait birçok kültürel mirasa sahiptir (Çiçek ve Ilgaz, 2015: 181). Aşağıda Nevşehir'in kültür ve inanç turizmi çekicilikleri verilmiştir.

4.1.1. Hristiyanlık Açısından Önemli Kültür ve İnanç Turizmi Çekicilikleri

Göreme Açık Hava Müzesi : Kapadokya Bölgesinde en çok turist çeken destinasyonlardan başında gelen Göreme Açık Hava Müzesi, 1984 yılında UNESCO Dünya Miras Listesine dahil edilerek koruma altına alınmıştır (Evcı ve Şahin, 2021: 148). Bölge, coğrafik niteliğinin yanı sıra Ortodoks Hristiyanların inşa ettiği mağara kiliseler ile dikkat çekmektedir. Söz konusu kiliselerin duvarları Eski Ahit (Tevrat) ve Yeni Ahit'ten (İncil) alıntılanan olaylarla süslenmiştir (Ayhan, 2020: 17).

Uzmanlara göre Göreme'deki rahip ve manastır yapılanmaları M.S 3. yy'da başlamıştır. Kayserili Basileios olarak bilinen Aziz Basil, manastır yaşamını dizayn etmiş, dünya hayatı ile irtibatını koparan keşişleri bir araya toplamaya gayret etmiş, mektuplarında, sıkça birlik ve beraberlik içerisinde olmaları gerektiğinden bahsetmiştir (Tural, 2011: 72). Arkadaşları ile birlikte Göreme'ye gelerek kayaları oymak suretiyle manastır ve kilise inşa etmeye başlamıştır. Bordino'ya (2011) göre Göreme'nin seçilmesinde birçok neden vardır. Bunlar; Aziz Petrus'un 1.ci Mektubu'nun "*Diri (Kutsal) Taş, Seçkin Halk- 2:4*", "*İhtiyarlar (Önderler) ve Gençler-5:4*" ve "*Göksel Miras-1:1*" bölümlerinde Kapadokya'da yaşayan halkı işaret etmiş olmasıdır. Diğer bir nedenin Aziz Pavlus'un Kudüs'ten Kapadokya'ya gelmesi olduğu düşünülmektedir (Temiztürk, 2016: 37).

Bilgili'ye (2014) göre yapılan çalışmalarda, Göreme'de 17 kaya ve mağara kilisesinin varlığı tespit edilmiştir. Bu kiliselerden birkaçı önem ve tanınırlığı göz önünde bulundurularak, aşağıda verilmiştir.

Uçhisar Kalesi : Tek parça halinde tamamen volkanik kayaların oluşturduğu doğal bir yapıdır. Boyutu 100 m'nin üzerinde olduğu için en büyük Peri Bacası olarak anılmaktadır. Bizans İmparatorluğu döneminde içi oyularak gözlem kulesi olarak kullanılmıştır. Sonraki dönemlerde kale olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Görsel 2. Uçhisar Kalesinin Dışarıdan Bir Görünüşü.

(Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Erişim Tarihi: 17.11.2022)

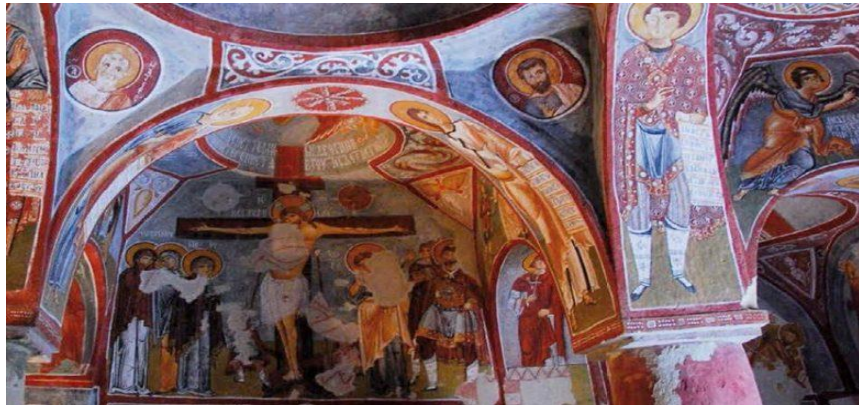
Karanlık Kilise : Yapımı M.S 11.yy'ın sonlarına tarihlenmektedir. Batı girişinde (Narteks) bulunan pencereden çok az ışık aldığı için bu şekilde adlandırıldığı bilinmektedir. Kilisenin kemerlerinde (Arkad) ve duvarlarında Tevrat'ta anlatılan olayların tasviri işlenmiştir.

Görsel 3. Karanlık Kilisenin Süslemelerinden Bir Görünüş.

(Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Erişim Tarihi: 17.11.2022)

Elmalı Kilise : Yapımı M.S 12. yy'a tarihlenmektedir. Kiliseyi önemli kılan süslemeleridir (Fresk). Birkaç defa yenilenen süslemelerde İsa Peygamber'in Kudüs'e girişi, son akşam yemeği, infaz edileceği yere götürülmesi, çarmıha gerilmesi, göğe yükselmesi ve gömülmesinin tasvirleri işlenmiştir.

Görsel 4. Elmalı Kilisesinden Duvarlarına İşlenen İsa'nın Çarmıha Gerilmesi Sahnesi.

(Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Erişim Tarihi: 17.11.2022)

Kırk Şehitler Kilisesi : Bizans İmparatorluğu’nun tek tanrılı dinlere yönelik ambargo uyguladığı dönemde, İmparator Licinius tarafından Sebasteia’da (Sivas) infaz edilen 40 inançlı askerin (Hasdemir, 2020, s. 139) anısına yapılmış bir kilisedir. Yapım tarihi, Kırk Şehitler Olayının yaşandığı M.S 4.yy’a tarihlenmektedir.³⁶

Görsel 5. Kırk Şehitler Kilisesinin Duvarına İşlenen İsa, Havarileri ve 40 Şehit Tasviri.

(Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Erişim Tarihi: 17.11.2022)

Derinkuyu Yer altı Şehri : Adını Nevşehir’in Derinkuyu ilçesinden almaktadır. Derinkuyu Yer altı Şehri Asur Ticaret Kolonileri Çağına tarihlendirilmektedir (Dolap, 2019:4). II. yy.’da Bizans İmparatorluğu baskısından kaçan ilk Hristiyanların Asurlulardan kalan odaları titizlikle genişletip yeniden inşa ettiği anlaşılmaktadır. Yapı 8 kattan oluşmakta olup 20.000 kişiyi alacak kapasiteye sahiptir (Saher ve Mıhçı, 2017: 398). İçerisinde vaftiz havuzu, Misyoner Okulu, tuvalet, banyo, erzak deposu ve şarap imalathaneleri bulunmaktadır (Kıyak ve Özcan, 2022:5).

³⁶ İnançlı 40 Askerin şehit edilmesinden sonra yapılan ilk kiliselerden biri olduğu tahmin edilmektedir. Hasdemir’den öğrenildiğine göre (2020) 40 İnançlı Asker tasviri, Kapadokya’dan Suriye’ye, oradan dünyanın her tarafındaki kiliselere yayılmıştır.

Görsel 6. Derinkuyu Yer altı Şehrinin İçerisinden Bir Görünüşü.

(Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Erişim Tarihi: 17.11.2022)

Aziz Barbara Şapeli³⁷: Yapım tarihi M.S 11.yy 'a tarihlendirilmektedir. Kilisenin yuvarlak kısımlarında (Apsis) tasvir edilmiş sahneler Karanlık Kilise 'deki gravürler ile benzerlik taşımaktadır (Kanmaz, 2021:167).

Görsel 7. Aziz Barbara Şapelinin İçerisinden Bir Görünüş.

(Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Erişim Tarihi: 17.11.2022)

³⁷ Şapel TDK'ya göre (2022) küçük kilise, aziz veya rahip için yaptırılmış ibadet odasıdır.

4.1.2. Müslümanlık Açısından Önemli Kültür ve İnanç Turizmi Çekicilikleri

Olağanüstü özellikler ile donatıldığına inanılan din ve kültür tarihi açısından önemli şahsiyetlerin türbeleri turizm adına önemli çekicilik unsuru taşımaktadır. Bu açıdan Nevşehir keramet sahibi olduğuna inanılan önemli zatların türbelerinin bulunduğu bir ildir. 12.yy'da Anadolu'nun Türkleştirilmesine katkı sağlayan Horasan Erenlerinin ve Alevi-Bektaşî kültürünün simge isimlerinin türbelerinin bulunması inançsal açıdan bölgeyi özel kılmaktadır (Çalı, 2022: 47). Aşağıda Nevşehir'de yatmakta olan manevi kişilerin türbeleri verilmiştir.

Ahmed Kuddusi Hazretleri : Anadolu Erenlerinden keramet sahibi olduğuna inanılan velidir. Doğum tarihi 1789 (h.1183) dur. Tasavvuf alanında önemli eserleri bulunmaktadır. Şiirlerini Kuddusî mahlası ile yazdığı bilinmektedir (Alıcı ve Alıcı, 2021: 298). Şeyh Ahmed, Kuddusî Baba, İbn'ül Meraşi takma adları ile anılmaktadır ve mahlasından anlaşıldığı üzere de Kahramanmaraş'tan günümüzde Niğde'nin Bor ilçesine gelmiştir. Gençlik yıllarını Kayseri, Nevşehir, Niğde ve İstanbul arasında geçirmiştir. Birkaç defa Hac vazifesini yerine getirmek için Hicaz'a gittiği aktarılmaktadır. Hz. Muhammed'e duyduğu derin muhabbet ile şiirler yazmıştır. Bunun bir sonucu olarak sürekli Hicaz'da kalmayı arzulamış ancak annesinin isteğini geri çeviremediği için Anadolu'ya geri dönmüştür (Tenik, 2011: 41-42, Kuyumcu, 1982: 22).

Ahmed Kuddusi'nin tarikat faaliyetlerinin çeşitlilik gösterdiği anlaşılmaktadır. İstanbul'da yaşadığı dönemde Nakşibendi tarikatına intisap ettiği öğrenilmektedir. Bu konuda babası İbrahim Efendi'nin Nakşibendi mürşidi olmasının etkisi de yadsınmamalıdır. İlerleyen süreçte babasından rüya alemi aracılığı ile Kadiri tarikatına yönelmesine dair manevi işaret almıştır. Tasavvuf ehline yönelik kötü muamele yapıldığını düşünen Ahmed Kuddusi Hazretleri ölüm tarihi m.1849 (h.1265) yılına kadar evinde çile hayatı yaşamıştır (Anonim, 2022).

Tasavvufta en çok etkilendiği kişinin Mevlâna Celaleddin-i Rumi olduğu aktarılmaktadır. Bunun etkisi ile şiirlerinde tekke atmosferi havasında birlik ve beraberliği sıkça vurgulamıştır. Ahmed Kuddusi'nin günümüze ulaşan 7 eseri vardır.

Bunlar Kuğdusi Baba Dîvânı, Hazînetü'l-Esrâr ve Ganîmetü'l Ebrar, Pendnâme-i Kuğdûsî, Nasaih-i Kuğdûsî, Vasiyyetnâme-i Kuğdûsî, İcâzetnâme-i Kuğdûsî ve Mektuplar'dır.

Hasan Dede : Horasan Erenlerinden olup Kapadokya'nın Türkleştirilmesinde önemli bir yeri olan Hasan Dede'nin mezarı Nevşehir'in Acıgöl ilçesindedir. Halk arasında Hasan Bey ya da Hasan Dede olarak bilinmektedir. Türbesinin mimari özellikleri, yakın civarındaki Alayhan Kervansarayı ile benzer ortak noktalar gösterdiği için zâtın Anadolu Selçuklu Döneminde yaşadığı da kanıtlanmıştır. Hasan Dede hakkında Texier Seyahatnamesinde birçok bilgiler verilmektedir. Ünlü Fransız arkeolog ve mimar Charles Texier'in 18.yy'da Anadolu'yu baştan aşağıya gezerek kaleme aldığı Seyahatnameden (Kaya, 2012, s. 247) öğrenildiğine göre, Hasan Dede'nin Kapadokya Bölgesi'nin valisi olduğu anlaşılmaktadır. I. Kılıçarslan Döneminde gerçekleşen I. Haçlı Seferinde, ordunun bir bölümüne komutanlık etmiştir. Bu savaştan başarıyla ayrıldığı için kendisine Gazi unvanı verilmiştir. Dorileon (Ereğli) Muharebesi'nde (m. 1097) çok sayıda şehit verdiği için kalan askerleri ile dağın ardına saklandığı, daha sonra bu dağa Hasan Dağı adı verildiği bilinmektedir. Anadolu Selçuklu Döneminden günümüze kadar Hasan Dede'nin Hasan Dağı'nda askerleriyle saklandığı yerde, türbeler, anıtlar yapılmış, adaklar adanmıştır. Hasan Gazi'nin anısını yaşatmak için Kapadokya ve Orta Anadolu'da kurulan birçok kasaba ve köye onun adı verilmiştir (Turan, 2013, s. 132). Günümüzde türbenin âtıl halde bırakıldığı göze çarpmaktadır.

Görsel 8. Hasan Dede Türbesinin Dışarıdan Bir Görünüşü.

(Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Erişim Tarihi: 17.11.2022)

Balım Sultan Türbesi : Hacı Bektaş-ı Veli'nin torunu Kızıl Deli ya da Kızıl Divane mahlasıyla tanınan Seyyid Ali Sultan'ın soyundan geldiği düşünülen Balım Sultan, Bektaşî tarikatının 2. Piri (Pir-i Sâni) adıyla anılmaktadır (Melikoff'tan akt. Yıldırım, 2007: 14-15). Balım Sultan döneminde Bektaşiler Osmanlı Devleti'nde önemli vazifelerle görevlendirilmiştir. Anadolu'da Bektaşî tekkeleri hızla yayılmış, Yıldırım Bayezid döneminde Balkanların Türkleştirilmesine katkı sağlamışlardır (Saygı, 2013: 74). İlerleyen dönemde devlet himayesine alınan Bektaşî Tarikatı bünyesine Taife-i Bektaşîyye adıyla anılacak olan Yeniçeri Ocağı bağlanmış, Gülbank okuma geleneği de bu dönemde başlatılmıştır (Faroqhi, 2017: 138). Balım Sultan'ın cem ibadetlerinde uygulanan 12 Hizmet ya da 12 Post Erkanının başlatıcısı olduğu da bilinmektedir (Noyan,1998: 305-311).

Balım Sultan'ın en çok bilinen eseri *Balım Sultan Erkannamesi* ya da *Kavaninî Yeniçeriyân*'dır (Koca, 2005: 21). Söz konusu eser incelendiğinde Bektaşî tarikat yapılanması baştan aşağıya değiştirilmiş³⁸, Hacı Bektaş-ı Veli dönemine istinaden farklı bir yapıya bürünmüş olduğu anlaşılmaktadır³⁹ (Yıldız, 2021: 498). Balım Sultan'ın naaşı Nevşehir'in Hacıbektaş ilçesindeki Hacı Bektaş-ı Veli Müzesi'ndeki Balım Sultan Türbesi'nde bulunmaktadır (KTB, 2022).

Görsel 9. Balım Sultan Türbesinin Dışarıdan Bir Görünüşü.

(Kaynak: Hacıbektaş Kaymakamlığı, Erişim Tarihi: 18.11.2022).

³⁸Hacı Bektaş-ı Veli'nin ölümünden sonra yitmeye yüz tutmuş Bektaşilik, Haydari tarikatı içerisinde erime tehlikesine girmiştir. Balım Sultan Bektaşiliğin kurallarını yazılı metinlere dökerek sistematik hale getirmiş, tamamıyla bir tarikat formuna dönüştürmüştür.

³⁹Örneğin Anadolu Aleviliğinde sık kullanılan “Hâkk, Muhammed, Ali” üçlemesi, Balım Sultan tarafından getirilmiştir.

4.2. Kırşehir İli İnanç ve Kültür Turizmi Çekicilikleri

Nevşehir iline yaklaşık 90 km uzaklıkta olan Kırşehir, 5000 yıla kadar uzanan tarihinin yanı sıra Selçuklu Devleti döneminden kalan kültürel mirasları ile dikkat çekmektedir. Anadolu'ya yoğun Türk göçünün yaşandığı Malazgirt Savaşı sonrası tamamen Türkleşen kentte, Ahi Evran-ı Veli, Caca Bey ve Taptuk Emre gibi ilim ve bilim insanları yaşamıştır (Baykara, 1984: 266). Tarihte Kırşehir'in adının birden fazla değişime uğradığı görülmektedir. Örneğin Hititler Su Şehri anlamına gelen *Akua Saravena*, Persler (Genel coğrafi konumu itibarıyla) *Güzel Atlar Şehri* anlamına gelen *Katpatukya*, Romalılar *Justinianapolis*, Selçuklular *Gülşehir* adını vermişlerdir (KTB, 2022).

Kırşehir de Kapadokya Bölgesindeki diğer şehirler gibi Bizans baskısından kaçan Hristiyan halka ev sahipliği yapmıştır. Kentte M.S 2. ve 4.yy'a ait olduğu düşünülen yer altı şehirleri keşfedilmiş, koruma altına alınarak turizme açılmıştır. Kırşehir'in Mucur ilçesine bağlı yer altı şehirlerinden bazıları şunlardır: Seyfe Köyü Yer altı Şehri, Pınarkaya Yeraltı Şehri, Mucur Yer altı Şehri, Kepez Yer altı Şehri, Altınyazı Yer altı Şehri, Aksaklı Yer altı Şehri (Mucur Kaymakamlığı, 2022).

4.2.1. Hristiyanlık Açısından Önemli Kültür ve İnanç Turizmi Çekicilikleri

Dulkadirli Yer altı Şehri : Kırşehir'de birden fazla yer altı şehri bulunmasına karşın hakkında en çok bilgi sahibi olunan Dulkadirli Yer altı Şehri, Dulkadirli ilçesine bağlı İnlimurat Köyünde yer almaktadır. Yapı 2000' li yılların başında ortaya çıkarılmış, M.S 2. yy'a tarihlendirilmiştir. Güncel verilere göre 8 oda ve 5 salonu olan şehrin en ilginç özelliği, kemer ve duvar oyuklarının (Niş) Anadolu Selçuklu dönemi mimarisiyle benzerlik göstermesidir (Kırşehir Valiliği, 2022).

Görsel 10. Dulkadirli Yer altı Şehrinin İçerisinden Bir Görüşünü

(Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Erişim Tarihi: 17.11.2022)

4.2.2. Müslümanlık Açısından Önemli Kültür ve İnanç Turizmi Çekicilikleri

Cacabey Medresesi ve Gözlem Evi : Tam adı Nureddin Cibril bin Caca olan Caca Bey'in II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde Muineddin Süleyman (Pervane) nın emri ile Kırşehir ve çevresinde yöneticilik yaptığı bilinmektedir. Caca Bey, Moğol istilalarına karşı başlatılan isyanlara kayıtsız kalamayıp Hatîroğlu Şerafeddin İsyanına katılmıştır. Moğol (İlhanlı) yanlısı olduğu bilinen Pervane Muineddin, Hatîroğlu İsyanının bastırılmasından sonra esir düşen Caca Bey'i affederek tekrar yanına çekmiştir. M.S 1276 yılında Memlukler ve Moğollar arasında yapılan Ayn Calut Savaşında Moğol ordusu saflarında yer alan Caca Bey Memluklere esir düşmüş, Sultan Baybars'ın ölümünden sonra serbest bırakılmıştır. Hakkında daha fazla bilgi bulunamayan Caca Bey'in 1301 yılında Haçlılar ile yapılan savaşta şehit düştüğü, naaşının Kırşehir'e getirilip burada yaptırdığı bir medreseye defnedildiği Hacı Bektaş-ı Veli Velayetnamesinden öğrenilmektedir (Balibeyoğlu, 1998: 116-117).

Caca Bey'in siyasi kuvvetinin yanı sıra edebiyat, kimya, fizik, astronomi ve matematik alanlarında uzman olduğu bilinmektedir. Kendi adına yaptırdığı onlarca medreseden biri olan Cacabey Medresesi'nde bizzat ders okutmuştur. Kaynaklara göre Caca Bey, medresenin inşasında, yıldızların hareketlerini izlemeyi kolaylaştırmak için kubbenin açık olması ve kubbenin hemen altına kuyu yapılması talimatını verdiği öğrenilmektedir (Kırşehir Valiliği, 2022).

Görsel 11. Cacabey Medresesinin Dışarıdan Bir Görünüşü.

(Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Erişim Tarihi: 17.11.2022)

Yukarıda anlatılanların dışında kaynak yetersizliği olduğu için hakkında veri toplanamayan diğer camii, kilise ve türbeler şunlardır:

Lale Camii, Alaaddin Camii, Kapucu Camii, Melik Gazi Kümbeti, Fatma Hatun Kümbeti, Üç Ayak Kilisesi ve Aflak Baba Türbesi' dir.

4.3. Eskişehir İlinin Kültür ve İnanç Turizmi Çekicilikleri

Nevşehir iline 490 km, Kırşehir iline ise 380 km uzaklıkta olan Eskişehir'in tarihi çevre kazıları ve yüzey araştırmalarına göre 12.000 yıl öncesine dayanmaktadır. İl çevresinde ilk yerleşik yaşamın Şarhöyük mevkiinde yapıldığı ortaya çıkarılmıştır (Doğru, 2005: 23). İç Anadolu Bölgesinde Ankara ve Yozgat illerinde olduğu gibi Hitit medeniyetinin izleri taşıdığı, bölgedeki en eski yerleşimin Friglere uzandığı bilinmektedir (Ramsey, 1960: 50). Eski Kral Yolu olarak bilinen Pesinnus kenti, Bizans döneminde ihya edilerek Justinianapolis adını alarak büyük bir kente dönüştürülmüştür (Çelikkanat, 1973: 65). M.Ö 6.yy'da Hellen kaynaklarında Eskişehir'in kaplıcalarından övgüyle bahsedilmiştir (Oğuzoğlu ve Emecen, 1995: 398). Emevi İslam Devleti Döneminde kentin adı Darulye ya da Edruliye olarak bilinmektedir.

Eskişehir, Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu'ya yerleşen Türkmen aşiretleri ile Bizans Devleti arasında sınır görevi görmüştür (Sarı, 2019: 4). Anadolu Selçuklu

Devletin 12. yy'da resmen yıkılması ile Eskişehir'de Germiyanogulları ve Osmanogulları Beyliklerinin mevzilendiği bölge haline gelmiştir (Karasu vd., 2010: 66).

4.3.1. Hristiyanlık Açısından Önemli Kültür ve İnanç Çekicilikleri

Gerdekkaya Mezar Anıtı : M.Ö 3. yy' a tarihlendirilen yapının kayanın içerisi oyularak inşa edildiği anlaşılmaktadır. M.S. 4. yy'da Bizans Döneminde de aktif olarak kullanılmış, genel itibariyle günümüzdeki şekli almıştır. Eskişehir Müze Müdürlüğü tarafından 1991 yılında restore edilip ziyarete açılmıştır (KTB, 2022).

Görsel 12. Gerdekkaya Mezar Anıtından Bir Görünüş.

(Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Erişim Tarihi: 18.11.2022)

Frigya Kümbet Vadisi : Frig Vadisi Afyonkarahisar ve Kütahya illerinin de içerisinde bulunduğu geniş bir alana yayılmaktadır (Kortanoğlu, 2006: 14). Kümbet Vadisi olarak bilinen bölge Eskişehir'in Kümbet Köyünü ve Türkmen Dağı'nın bir kısmını oluşturmaktadır (Polat, 2008: 11). Vadi, Frigler döneminde Konya, Ankara, Afyonkarahisar illerine doğrudan geçiş sağlaması bakımından ticaret yolu olarak kullanılmıştır (Magiec, 1950: 42). Bu güzergâh Bizans Döneminde çeşitli savaş ve isyanlarla sarsılmıştır. Hristiyanlığın ilk dönemlerinde Bizans'ın zulmünden kaçan halkın sığınağı olmuş, Emevi ve Abbasi İslam Devleti, Bizans İmparatorluğu ile çetin savaşlarını burada yaşamıştır (Toruk, 2014: 77).

Kümbet Vadisi içerisinde inançsal anlamda en dikkat çeken yapı Arslantaş Anıt (Mabet) ya da Solon'un Mezarıdır. Kitabesinde adı geçen Solon'a ithafen, Solon Mezarı adı verilen yapının Frigler'e ya da Hititlere mi ait olduğu konusunda ihtilaflar yaşanmaktadır (Şahin, 1995: 154). Hititlerin başkenti Hattuşa'daki Yazlıkaya Tapınağının oyuklarının (Niş) ve Hititlerin çağdaşı Mikenai Uygarlığına ait tapınakların oyuklarının Arslantaş Anıt Mezarına benzemesi, yapının Hititlere ait olduğuna dair dikkatleri üzerine çekmektedir (Şahin, a.g.m, s. 156).

Görsel 13. Frig Vadisi Arslantaş Anıt Mezarından Bir Görünüş
(Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Erişim Tarihi: 18.11.2022)

4.3.2. Müslümanlık Açısından Önemli Kültür ve İnanç Turizmi Çekicilikleri

Kurşunlu Camii ve Külliyesi : Eskişehir ilinin Odunpazarı ilçesinde bulunan camiinin yapım tarihi İnce'ye (2011) göre M. 1515, Acar'a (2009) göre M. 1525'dir. Anadolu'da "Kurşunlu" adını taşıyan birçok camii, üzerindeki kurşun kaplamasından dolayı bu adla anılmıştır (Biçer vd., 2017: 355). Eskişehir Kurşunlu Camii'nin benzeri Kocaeli'nin Gebze ilçesinde de bulunmaktadır (Mustafa Paşa ölümünden sonra bu caminin avlusuna defnedilecektir). Kurşunlu Camii kitabesinde yazıldığına göre kompleksin Kanuni Sultan Süleyman'ın veziri Melek Mustafa Paşa tarafından yaptırıldığı öğrenilmektedir. Kaynaklara göre Mustafa Paşa Yavuz Sultan Selim'in kızı Hanım Sultan ile evlenmiş, Mısır seferlerinde Sultan Selim'in en yakınlarından biri olmuştur (Altınsapan, 2004: 38). Kanuni döneminde Rodos Seferinde gösterdiği

üstün başarıdan dolayı önce Mısır'a vali olarak atanmış daha sonra Anadolu Beylerbeyi mevkiine kadar yükseltilmiştir. Eskişehir'deki Kurşunlu Camii'ni Mısır'dan Anadolu'ya geldikten sonra yaptırdığı düşünülmektedir (Altınsapan, a.g.e, s. 42).

Kurşunlu Camii'ni oluşturan komplekslerin içerisinde medrese, düşkünler evi, küçük boyutlarda 2 kervansaray, zaviye ve şadırvan bulunmaktadır. Yapıyı Mimar Sinan'ın tasarladığı ihtimali üzerinde durulsa da bu konu hakkında kesin bir bilgi yoktur. Külliye'deki zaviye Mevlevi tarikatına tahsis edilmiştir. Aralık 1925'te 677 sayılı kanunla “*tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması*” ile yapı tümüyle Vakıflar Genel Müdürlüğüne devredilmiştir. Günümüzde medrese bölümünün arka cephesinde Mevlevi şeyhi Hasan Dede ve aile fertlerinin mezarları görülebilmektedir (Altınsapan ve Tulum, 2016: 2-3).

Görsel 14. Kurşunlu Camiinin Kuş Bakışı Görüntüsü

(Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Erişim Tarihi: 18.11.2022)

Aziz Mahmud Hüdai Camii : İnşa tarihi m. 1591 olan camii Eskişehir'in Sivrihisar ilçesinde bulunmaktadır. Aziz Mahmud Hüdai tarafından yaptırıldığı bilinmektedir. Aziz Mahmud Hüdai, devletin bolluk ve bereket içerisinde bulunduğu Kanuni devrinde doğmuş, yetişkinlik dönemi ise çocukluk ve gençlik çağlarına nazaran tam tersi olaylarla geçmiştir. Yeniçeri isyanlarının devleti maddi, halkı manevi bunalıma sevk ettiği yıllarda, Anadolu insanının karamsarlığını hafifletmek amacıyla faydalı

vaazlar vermiş, medreselerde ders okutmuştur (Yılmaz, 1990: 52-55). Aziz Mahmud Hüdai, Celvetiyye adıyla bilinen tarikatın kurucusu, aynı zamanda kadı, şair ve ilim adamıdır. Eskişehir Aziz Mahmud Hüdai Camii II. Abdülhamid döneminde birden fazla kez restore edildiği için halk arasında “Yeni Camii” olarak da bilinmektedir.

Görsel 15. Aziz Mahmud Hüdai Camiinden Görünüşler.

(Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Erişim Tarihi: 18.11.2022)

Çalçı Köyü Camii : Kuş Evli Camii olarak da bilinen yapı Eskişehir ilinin Mihaliççık ilçesinin Çalçı Köyünde bulunmaktadır (KTB, 2022). Camiinin yapımı Saraçoğlu (2004) ve Sarar’a göre (1989) Selçuklu, İnce’ye (1989) göre ise 15.yy’a yani Osmanlı Dönemine tarihlendirmektedir. Camii ile ilgi yaşanan karmaşıklığın nedeni hakkında yürütülen bilimsel araştırmaların yok denecek kadar az olmasıdır. Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivlerindeki Hurufat Defterlerinden (Vakıflar Genel Müdürlüğü [V.G.M , 2022) elde edilen “*Mihaliççık Kazâsı’na bağlı Talca’daki karyede Bâbü’s-saâde Ağalarından Mehmed Ağa Câmii....*” bilgisine göre söz konusu yapı, Bâbü’s Saâde ağası Mehmed Ağa tarafından yaptırılmıştır (Adıgüzel, 2007: 281).

Öztuna (2005) Bâbü’s Saâde ya da “*Saadet Kapısı, Arz Kapısı*”nın ilk kez Fatih Sultan Mehmed döneminde yaptırıldığını belirtmiştir. Yabancı elçiler ya da yöneticiler padişah ile görüşeceği zaman Bâbü’s Saâde kapısı avlusuna alınarak burada bekletilmiştir (Aras, 2012: 27). Vezir, sadrazam gibi üst düzey yöneticiler dahi bu kapıdan girememiş ya da girmek için yetkilerini kullanamamıştır (Halaçoğlu, 2022:

804). Çünkü Kanunnameye göre bu kapının yetkisi yalnızca Bâbü's Saâde ağasına verilmiştir (Sertoğlu, 1986: 10-28). Çalçı Köyü Camii ve Mehmed Ağa ile ilgili kesin bilgiler bulunamamaktadır. Ancak anonim kaynaklara göre (2022) 18. yy' da İç Anadolu'da ciddi bir kıtlık yaşanmış, Mihaliççık sakinleri camiinin kubbelerini satmaya yeltenmiştir. Çalçı Köyü Camii'nde dikkat çeken bir yapı da kuş evidir. Anadolu'da bazı şehirlerdeki camii, kervansaray ve medreselerde görülebilecek bu yapı, güvercin ve kuş türlerinin yaşaması için alçıdan ya da ağaçtan yapılan bir tür barınaktır (Barışta, 2000: 61).

Adıgüzel (2007) yazdığı yüksek lisans tezinde, Eskişehir ve çevresinde 50'nin üzerinde tarihi camii tespit etmiştir. Ancak günümüze yalnızca 11'i ulaşabilmiştir. Buna göre inşası 17. yy'a tarihlenen camiiler "*Bey Köyü Câmii, Gözeler Köyü Camii, Güreş Köyü Camii, Kavak Köyü Camii Obruk Köyü Camii*"dir. Yapımı 18. yy'a tarihlenen camiiler "*Hacı Yakub Camii, Mihaliççık Cami-i Kebîr Camii, Akyaka Mahallesi Câmii, Yukarı Mahalle Camii*" dir. Yapımı 19. yy'a tarihlendirilen diğer camiiler ise "*İki (Kilise) Zafer Köyü Camii ve Kuyucak Çarşı Camii*"dir (Adıgüzel, a.g.t, 273-324).

4.4. Nevşehir İli Katılımcılarının Sosyo-Demografik Verileri

Nevşehir ilindeki halkla yapılan görüşmeye ilişkin demografik bilgiler şöyledir (Tablo 21) :

Katılımcılardan 5'i kadın 10'u erkektir. Yaş aralıkları ve kişi sayısı 22-30 3, 35-50 7, 52-61 5'dir, 11'i evli 4'ü bekârdır. 4 katılımcının aylık geliri (TL) yoktur. 3'ü 2825-3499, 2'si 4300-4999, 3'ü 5000-5499 arası ve son olarak diğer 3'ü de 5500 TL ve üzeri aylık gelire sahiptir. Katılımcıların 5'inin doğum yeri Hacıbektaş, 6'sı Merkez ilçe, 1'i Ürgüp, 1'i Gülşehir, 1'i Aksaray Merkez ilçe ve 1'i Van'dır.

Tablo 21. Nevşehir’in Katılımcılarının Sosyo-Demografik Verileri

	n %				n %		
Cinsiyet	Kadın	5	33,3	Yaş	22-30	3	20,0
	Erkek	10	66,7		35-50	7	46,7
					52-61	5	33,3
	n %				n %		
Medeni Durum	Evli	11	73,3	Gelir Durumu	Geliri Yok	4	26,7
	Bekar	4	26,7		2825-3499	3	20,0
					4300-4999	2	13,3
					5000-5499	3	20,0
					5500 üzeri	3	20,0
	n %				n %		
Doğum Yeri	Hacıbektaş	5	33,3	Doğum Yeri	Gülşehir	1	6,7
	Merkez	6	40,0		Aksaray	1	6,7
	Ürgüp	1	6,7		Van	1	6,7
	n %				n %		
Eğitim Durumu	İlkokul	2	13,3	Statü	Emekli	3	20,0
	Lise	6	40,0		Öğrenci	4	26,7
	Önlisans	1	6,7		Esnaf	3	20,0
	Lisans	4	26,7		Özel Sektör Çalışanı	2	13,3
	Y. Lisans	1	6,7		Devlet Memuru	1	6,7
	Doktora	1	6,7		Kamuda Yönetici	2	13,3

Tablo 22’de verildiği gibi, 1 kişi 8, 4 kişi 18-29 yıl, 10 kişi 30-70 yıldan beri Nevşehir’de ikamet etmektedir.

Tablo 22. Nevşehir Katılımcılarının İkamet Süresi

Değişken	n	%	
İkamet Süresi (Yıl)	8-17	1	6,7
	18-29	4	26,7
	30-70	10	66,7

4.5. Nevşehir İli Katılımcılarıyla Yapılan Görüşmeden Elde Edilen Bulgular

1-) Kültür ve İnanç Turizmi ile İlgili Ne Biliyorsunuz?

Tablo 23’de verildiği üzere “Kültür ve inanç turizmi ile ilgili ne biliyorsunuz?” sorusuna, katılımcıların verdikleri cevaplar “*Kültür turizminin amacının geçmiş*

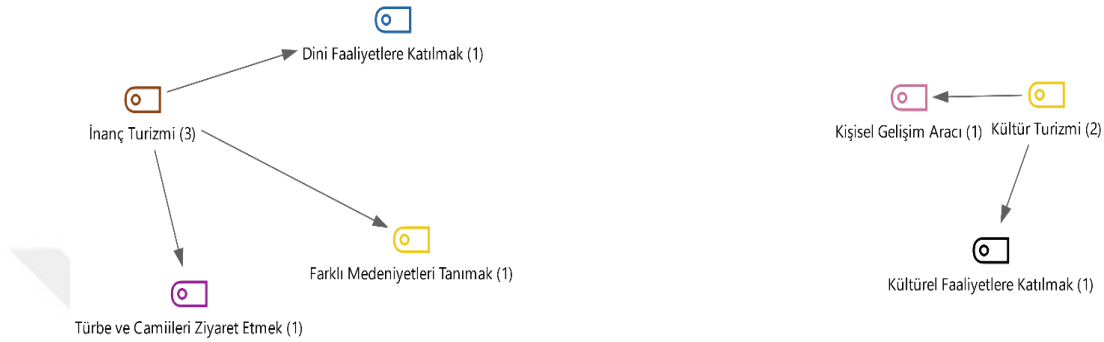
uygarlıkların yaşam biçimini, gelenek ve göreneklerini yerinde görmek; kültürlenmek“ dir. İnanç turizmi ise *“Din faktörü gözetilerek, türbe, cami, kilise gibi kutsal mekânların ziyaret edilmesi”* dir.

İlgili tablo incelendiğinde K1, K5 ve K14 hariç diğer katılımcıların kültür ve inanç turizmi ile ilgili fazla bilgilerinin olmadığı görülmektedir. K1 Hacıbektaş ilçesinde uzun süredir yaşamakta olduğundan *“İlçeye gelen turistlere rehberlik edecek düzeyde bilgi sahibi olduğunu”* belirtmektedir. K5 inanç turizminin dini mabetleri ziyaret etmek, kültür turizminin ise yeni kültürler tanıyarak kültür düzeyini arttırmak olduğunu belirtmiştir. K14 ‘te K5’e benzer cevap vermiş Kültür turizminin *“Gelenek ve görenek tanıma ve yeni yerler görmek”* , inanç turizminin *“Din merkez alınarak manevi duygunun tatmini için yapılan seyahatler”* olduğunu belirtmiştir. K3 ise *“Kültür turizminin kişisel gelişimi arttırması yönünden bir anlamı olmasına rağmen inanç turizminin gereksiz olduğunu”* düşünmektedir.

Tablo 23. Katılımcıların Kültür ve İnanç Turizmine Dair Algıları

	Cevaplar
K1	İlçemize inanç turizmi için gelenlere rehberlik yapacak kadar bilgiye sahibim.
K2	İnsanların inanç ve kültürel faaliyetleri için yaptıkları seyahattir.
K3	Kültür turizminin kişisel gelişim için önemli olduğunu düşünüyorum. İnanç turizmi bana göre tamamen saçmalık gibi geliyor.
K4	Kültür turizmini biliyorum ama inanç turizmini hiç duymadım.
K5	Türebeleri camileri ziyaret etme inanç turizmidir. Kültürlenmek, kültür düzeyini arttırmak için gezmek ise kültür turizmidir.
K6	İkisini de duymadım maalesef.
K7	İkisi de insanları kültür düzeylerini arttırıyor
K8	Farklı kültürleri, dinleri, gelenek ve görenekleri bize tanıtıyorlar.
K9	Bilgim yok.
K10	Tarih ve dinle ilgilenen turizmin türleridir.
K11	Gezmek görmek ve yeni kültürleri tanımanın yolu.
K12	Geçmişte yaşayan insanların duygularını ve düşüncelerini anlamanın güzel ve canlı bir yöntemidir.

K13	Değişik kültürleri, dinleri, fikirleri tanımak için yapıldığını sanıyorum.
K14	Kültür turizmi dünya üzerinde yaşamış geçmiş uygarlıkların gelenek ve göreneklerini yaşadığı ve yaşattığı alanlara yapılan seyahatlerdir. İnanç turizmi de daha çok din yönüyle öne çıkan turizm çeşididir.
K15	İkisini de turistik gezi olarak görüyorum.

Şekil 1. Nevşehir Katılımcılarının Kültür ve İnanç Turizmine Yönelik Algılarının Kodları

Şekil 2’deki kelime bulutunda, katılımcıların Nevşehir’in turizm farkındalığında dair verdikleri cevapların içerisinde “*Kapadokya, Hacı Bektaş Dergâhı, kurban kesmek, Ürgüp, Göreme, Gelenek-Görenekler, Hristiyanlık Hac Merkezi, Kilise, Yer altı Kiliseleri*” kelimelerinin öne çıktığı görülmektedir.

Şekil 2. Nevşehir Katılımcılarının Kültür ve İnanç Turizmine Yönelik Algılarının Kelime Bulutu

2-) Nevşehir’in turizmi ile bilginiz var mı? Sizce turistleri bu bölgeye çeken nedir?

Bu başlıkta Nevşehir turizminin çekicilikleri yerel halk gözünden tespit edilmeye çalışılmıştır (Tablo 24). Katılımcılarından alınana cevaplara göre kültür ve inanç turizmi olmak üzere 2 çeşit turizm türü tespit edilmiştir. K1,K5,K6,K7, K13 ve K14’ün verdiği cevaplara göre, Nevşehir’in inanç turizmi çekicilikleri “*Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhı ve Müzesi, Kapadokya Bölgesindeki Yeraltı Şehri*” dir⁴⁰.

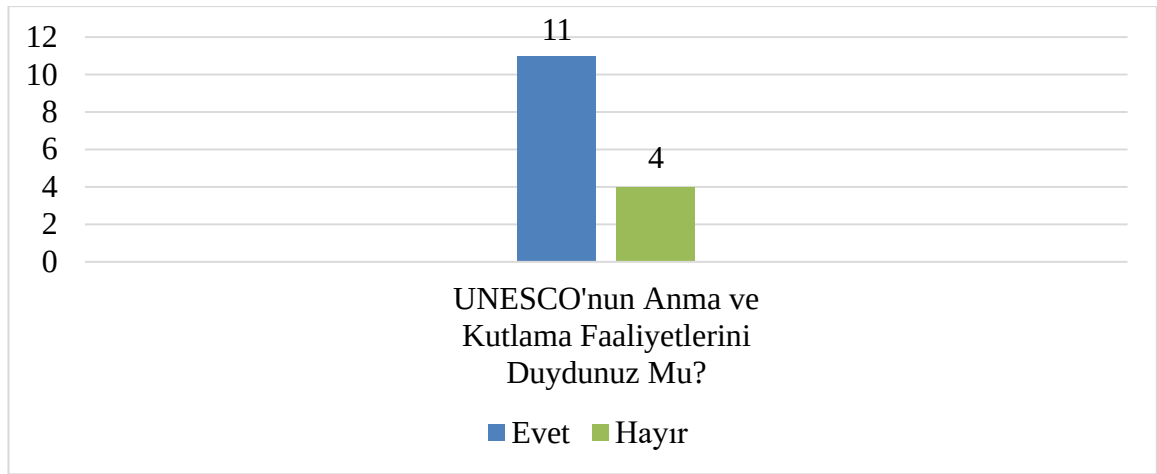
K2,K4,K8, K9 ise kültür turizminde “*Kapadokya, Avanos ve Peri Bacaları*” her mevsim turist çekmekte, “*Ürgüp ise gelenek ve görenekleri ile*” dikkat çektiğini düşünmektedir.

Tablo 24. Katılımcıların Nevşehir’in Turizm Potansiyellerine Dair Algıları

Cevaplar	
K1	İnanç turizmi için Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhı öne çıkmaktadır. Doğal yapılar için ise diğer ilçeleri öneririm.
K2	Kapadokya bölgesi kültür turizmi açısından zengindir. Peri Bacaları da bölgeye turist çeken önemli
K3	Doğal güzelliklerimiz tabii ki. Peri Bacalarının ve diğer doğal güzelliklerin, ülkemizde gereken değeri bilinmiyor.
K4	Oldukça fazla. Kapadokya bölgesine geliyorlar çoğunlukla.
K5	Evet, Hünkâr’ın dergahına geliyorlar.
K6	Evet, turistler çoğunlukla Kapadokya Ürgüp’e falan geliyorlar ama normal zamanda Hacı Bektaş Dergahına kurban kesmeye geliyorlar.
K7	Evet, kiliseleri, yer altı şehirleri ile yabancı turistler tarafından ziyaret ediliyor.
K8	Esnaflık yaptığım için çok fazla bilgiye sahibim. Yerli ve yabancı turistler Peri Bacalarını görmeye gelirler.
K9	Ürgüp gelenek ve göreneğiyle dikkat çekiyor.
K10	Evet, adını duyurduğu için merak edip geliyorlar.
K11	Evet, Nevşehir turistik bölge. Geçmişten beri turist çekiyor.
K12	Oldukça fazla. Nevşehir’e gelen herkes buraya hayran oluyor. Tarih ve kültür kokan bir şehir.

⁴⁰ Nevşehir İl Kültür Turizm Müdürlüğü’nün verilerine göre (2022) ilde en çok ziyaret edilen inanç destinasyonu Hacı Bektaş-ı Veli Müzesi⁴⁰’dir. Yıl boyunca 650.262 turist ağırlamıştır. En çok ziyaretçi alan 2. inanç destinasyonu ise 298.117 kişi ile Derinkuyu Yeraltı Şehri’dir.

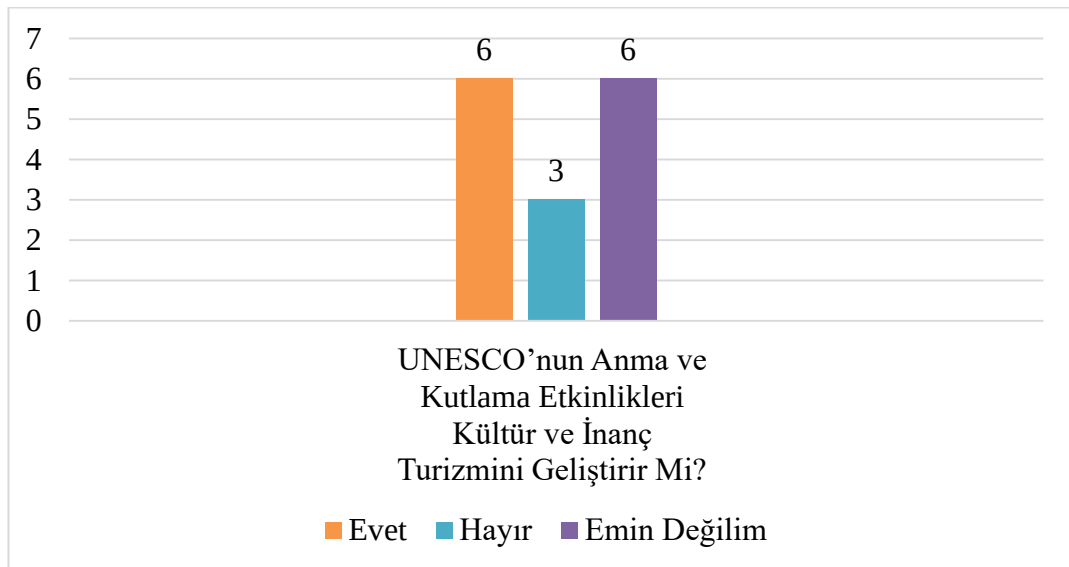
2. UNESCO Anma ve Kutlama Faaliyetlerini duydunuz mu?

Grafik 1. Nevşehir Katılımcılarının Anma ve Kutlama Faaliyetlerine Dair Farkındalıkları

Grafik 1'e göre araştırmaya katılan 15 kişiden 11'i UNESCO'nun Anma ve Kutlama Faaliyetlerini duyduğunu, 4 kişi duymadığını belirtmiştir.

4. Sizce UNESCO'nun anma ve kutlama etkinlikleri kültür ve inanç turizmini geliştirir mi?

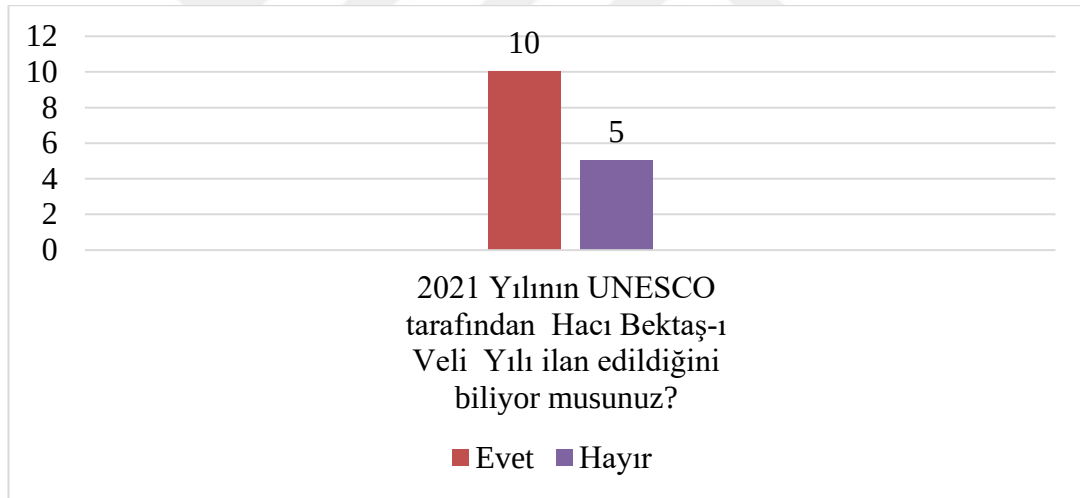

Grafik 2. Katılımcılara Göre Anma ve Kutlama Faaliyetlerinin Kültür ve İnanç Turizmine Faydası

UNESCO Anma ve Kutlama Faaliyetlerinin amacı toplumların tarihinde iz bırakmış önemli şahsiyetlerin ulusal ve uluslararası alanda tanıtımını yapmaktır. Grafik 2'ye göre, katılımcıların 6'sı anma ve kutlama faaliyetlerinin amacına hizmet ettiğini belirtmektedir, 3'ü buna katılmadığını, 6'sı ise kararsız kaldığını belirtmiştir.

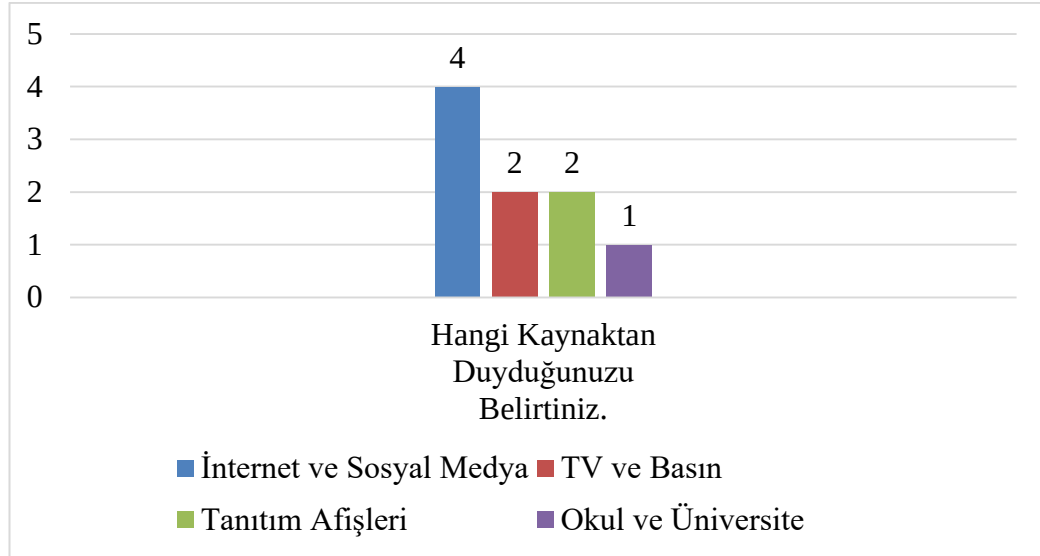
5. 2021 Yılı'nın UNESCO tarafından Hacı Bektaş-ı Veli Yılı ilan edildiğini biliyor musunuz? (Eğer biliyorsanız hangi kaynaktan öğrendiğinizi belirtiniz.)

UNESCO 2021 Hacı Bektaş-ı Veli Yılı farkındalığı Grafik 3'te verilmiştir. Katılımcılardan 10'u duyduğunu, 5'i duymadığını belirtmiştir. UNESCO Anma ve Kutlama Faaliyetlerine olan farkındalıkla karşılaştırıldığında, (11 kişi duymuş, 4 kişi duymamıştır.) Hacı Bektaş-ı Veli Yılı'nın bu kişilerden 1 katılımcı tarafından duyulmadığı görülmektedir.

Grafik 3. Katılımcıların 2021 Hacı Bektaş-ı Veli Yılına Dair Farkındalıkları

Grafik 4'e göre katılımcılardan 4'ü UNESCO Hacı Bektaş-ı Veli Yılı'nı İnternet kaynaklarından ve sosyal medyadan duyduğunu ifade etmiştir. 2'si karasal ve ulusal TV kanalları, gazetelerden duyduğunu belirtmiştir. 2'si Hacıbektaş ilçesindeki UNESCO'yu tanıtıcı afişlerden duyduğunu, 1'i bu bilgiyi akademi hayatından edindiğini belirtmiştir.

Grafik 4. Katılımcıların Hacı Bektaş-ı Veli Yılı'nı Duyduğu Kaynaklar

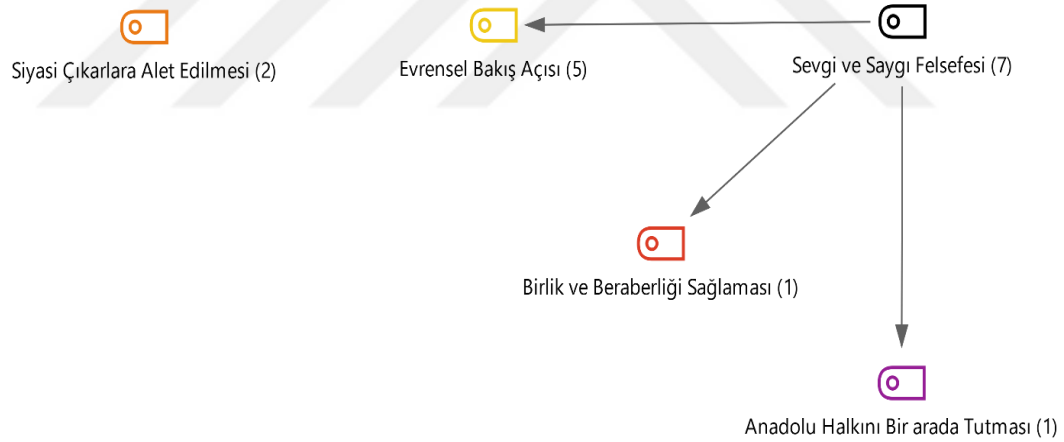
6-) Hacı Bektaş-ı Veli ile ilgili ne biliyorsunuz? UNESCO'nun 2021 yılını Hacı Bektaş-ı Veli Yılı ilan etmesindeki neden sizce nedir?

Tablo 25'e göre katılımcılardan K4,K5,K6,K7,K8, K12 ve K14, Hacı Bektaş-ı Veli'nin "*Birlik ve beraberliği vurgulayan, Anadolu halkını bir arada tutan, sevgi ve anlayış felsefesine sahip*" biri olduğunu, K1, K2 Hacı Bektaş-ı Veli'nin "*Siyasi çıkarlara alet edildiğini*" düşünmektedir. K3, K9, K10 ve K15 ise bu konuda bilgilerinin olmadığını belirtmiştir.

Tablo 25. Katılımcıların 2021 Hacı Bektaş-ı Veli Yılı İlanına Dair Algıları

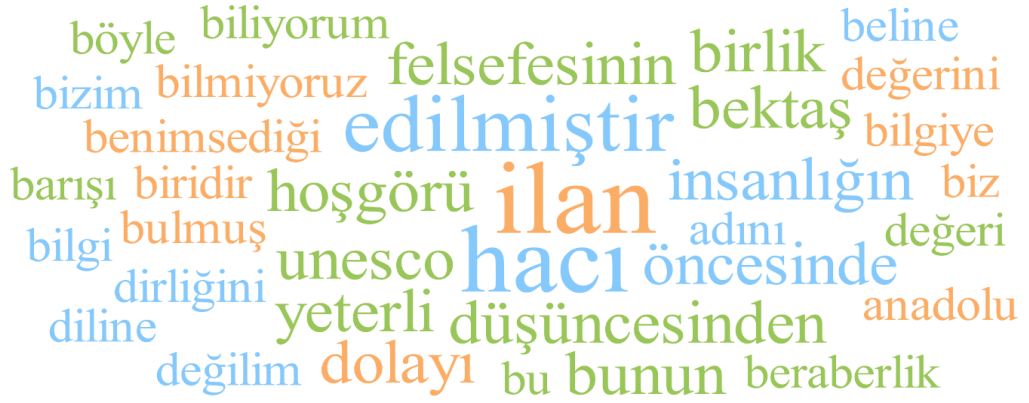
Cevaplar	
K1	Siyasi nedenler olduğunu düşünüyorum.
K2	Hacı Bektâş-ı Veli ile ilgili bilgiye sahibim ama UNESCO'nun neden böyle bir yıl ilan etti anlamadım
K3	Çok bilgi sahibi değilim
K4	Hünkârın evrensel düşüncesinden dolayı olabilir
K5	Bizim pirimizdir. İnsanlığın lütfudur. Bunun için ilan edilmiştir
K6	Hoşgörü ve saygının vücut bulmuş halidir. İnsanlığın hasret kaldığı barışı simgelediği için ilan etmişlerdir

K7	Hacı Bektâş velinin felsefesinin dünya çapında ses getirdiğini biliyorum. Bunun için ilan edilmiştir.
K8	Hacı Bektaş Türk kültüründe bir üne sahiptir. Yüzyıllar öncesinde benimsediği birlik ve beraberlik düşüncesinden dolayı ilan edilmiştir.
K9	Yeterli bilgim yok.
K10	Yeterli bilgim yok
K11	Kısmen bilgim var. Eline beline diline sahip ol felsefesinin öncüsüdür
K12	Manevi değeri yüksek biridir. Biz değerini bilmiyoruz ama başkaları adını duyurmak için çalışıyor
K13	Hacı Bektaş'ın tarihteki yeri ve önemi dolayısıyla ilan edilmiş olabilir
K14	Hacı Bektaş-ı Veli Anadolu'nun birlik ve dirliğini korumak maksadıyla sevgi ve hoşgörü temelli bir politika izlemiştir. Onun 750 sene öncesinde güttüğü bu politikanın günümüzde işlenmesinin sağlanması için UNESCO tarafından Hacı Bektâş yılı ilan edilmiştir
K15	Bilgim yok

Şekil 5. Katılımcıların 2021 Hacı Bektaş-ı Veli Yılına Dair Farkındalıkların Kodları

Şekil 6'da katılımcıların 2021 Hacı Bektaş-ı Veli Yılı ilan edilmesine dair farkındalıkları kelime bulutu ile verilmiştir. Öne çıkan kelimeler içerisinde “*Birlik, beraberlik, benimsemek, insanlık, felsefe, hoşgörü, evrensel, politik, Türk, düşüncesi, barış, bilge ve Pir*” görülmektedir.

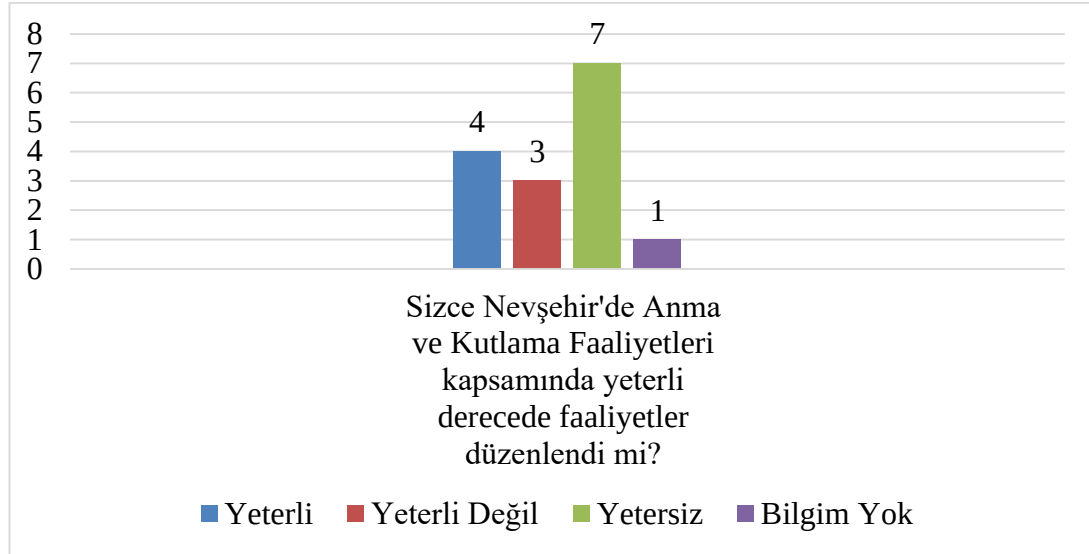

Şekil 6. Katılımcıların 2021 Hacı Bektaş-ı Veli Yılına Dair Farkındalıkların Kelime Bulutu

7. Sizce Nevşehir'de Anma ve Kutlama Faaliyetleri kapsamında yeterli derecede faaliyetler düzenlendi mi?

“2021’de Cumhurbaşkanlığı tarafından 2021/3 numaralı genelge ile Türkiye’nin her yerinde, 2021 Hacı Bektaş-ı Veli Yılı münasebetiyle etkinlikler düzenlenmesi için imkânlar sağlanmıştır.”⁴¹ Grafik 5’ e göre, katılımcıların 4’ü etkinliklerin yeterli derecede tertip edildiğini ve amacına ulaştığını belirtmekte iken 3’ü kısmen yeterli görmektedir. Yani etkinliklere gerekli özenin gösterilmediğini düşünmektedir. Katılımcılardan 7’si kesinlikle yetersiz görmekte, etkinliklerin daha genele yayılmasının gerektiğini belirtmektedir. Onlara göre Anma ve Kutlama Etkinlikleri yalnızca Hacıbektaş İlçesi ile sınırlı kalmıştır. Katılımcılardan 1’i ise bilgisinin olmadığını belirtmiştir.

⁴¹ 11 Şubat 2021 tarihli, 31393 Sayılı Resmî Gazete’de yayınlanan Genelgeden alınmıştır.

Grafik 5. Hacı Bektaş-ı Veli Yılında Düzenlenen Etkinliklerin Yeterlik Düzeyi

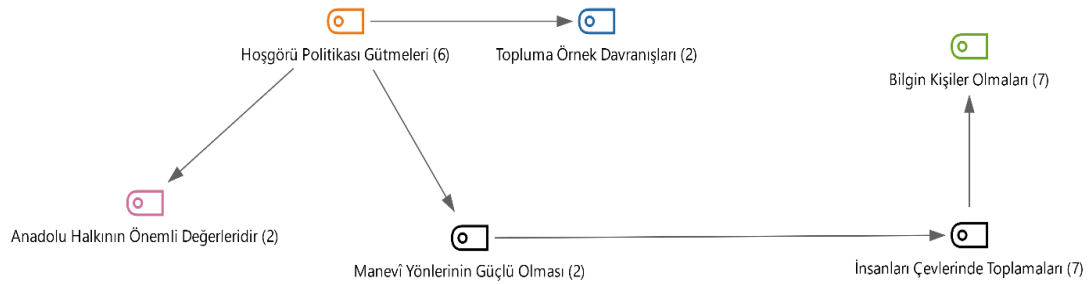
8-) Sizce Hacı Bektaş-ı Veli, Ahi Evran-ı Veli ve Yunus Emre neden halâ uluslararası alanda saygı görmektedir?

Tablo 26’ da görüldüğü üzere, K1, K5, K6, K10, K11, K13 ve K15; Hacı Bektaş-ı Veli, Ahi Evran-ı Veli ve Yunus Emre’nin “*Bilge kişiler olduklarını, çevrelerindeki insanları etkiledikleri*” , K4,K7,K8,K9,K12,K14; “*Sevgi, saygı ve hoşgörülü*” oldukları için uluslararası çapta saygıyla anıldığını düşünmektedir. K2 ise Yunus Emre’nin diğerlerine göre daha fazla tanındığını düşünerek “ *Hacı Bektaş-ı Veli ve Ahi Evran yeteri kadar tanıtılmıyor*” cevabını vermiştir. K3 ise bilgi sahibi olmadığını belirtmiştir.

Tablo 26. Katılımcıların Hacı Bektaş-ı Veli, Ahi Evran-ı Veli ve Yunus Emre’nin Kişiliğine Dair Algıları

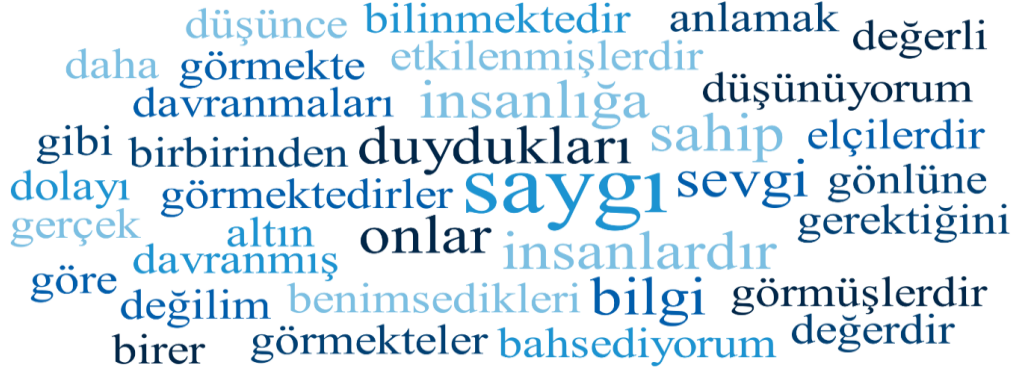
Cevaplar	
K1	Bilgi ve öğretilerini gerçek bir temele oturttukları için Türk halkı tarafından yüzyıllardır kabul görmüşlerdir.
K2	Yunus Emre’nin diğerlerine göre daha fazla saygı görmekte olduğu bilinmektedir. Hacı Bektaş-ı Veli ve Ahi Evran tanınmamakta ya da tanıtılmak istenmemektedir.
K3	Bilgi sahibi değilim

K4	Onlar manevi elçilerdir olduğundan unutulmuyorlar.
K5	Bence düşünce tarzlarından dolayı saygı görmektedirler. Yani tüm insanlığa duydukları sevgi, saygı ve hassasiyetten bahsediyorum.
K6	Hepsi Hünkâr Hacı Bektaş’a yakın insanlardır. O’ndan etkilenmişlerdir illa ki. Hepsinin güzel yüreklere sahip olduğunu düşünüyorum.
K7	İnsanlara saygı ve sevgi duydukları için saygı görüyorlar
K8	Hepsi de karşısındakilere saygıyla davranmış ve insanlığa da böyle davranmaları gerektiğini öğütlemişlerdir.
K9	Kendileri önemli şahsiyetlerdir.
K10	Onlar birer değerdir. Ne olursa olsun sahip çıkılması gerekiyor.
K11	Birbirinden değerli insanlardır. Onları anlamak gerekiyor.
K12	Hacı Bektaş’ın çağdaşlarıdır hepsi de. En az Hacı Bektâş kadar saygı görmekteler.
K13	İnsanların gönlüne taht kurmuşlardır.
K14	Yukarıda yazdığım gibi. Uluslararası bir hoşgörü politikası benimsedikleri için.
K15	Tarihin sayfalarına altın harfle yazıldıkları için.

Şekil 7. Katılımcıların Hacı Bektaş-ı Veli, Ahi Evran-ı Veli ve Yunus Emre’nin Kişiliğine Dair Algıları

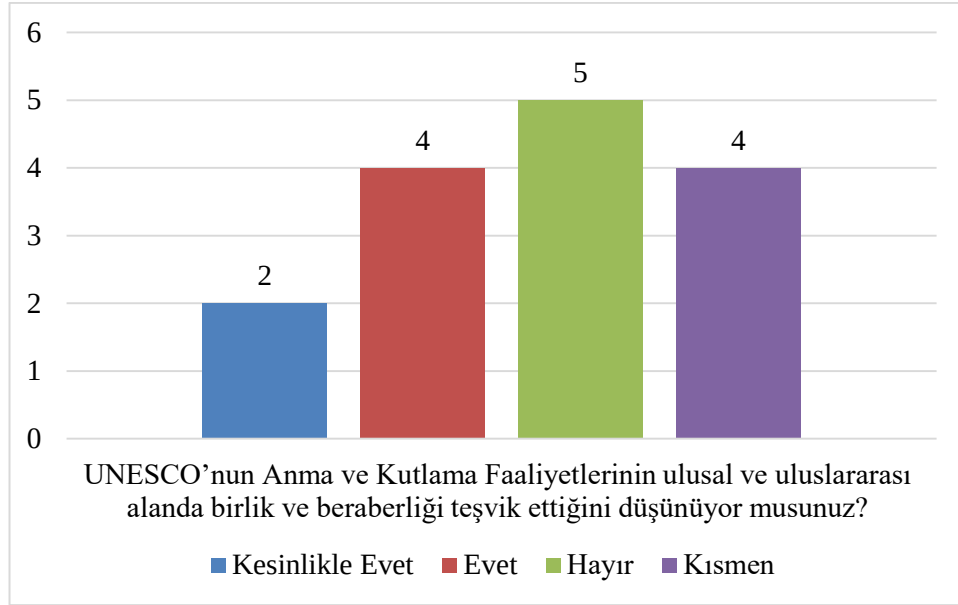
Şekil 8’ de 2021 yılında anma ve kutlama faaliyetlerine dâhil edilen kişilere dair katılımcı görüşlerinin kelime bulutu verilmiştir. Kelime bulutunda öne çıkan kelimeler “Birlik-beraberlik, Dirlik, Anadolu Halkı, Efsane, Dünya Görüşleri, Benimsemek, Felsefeleri ” dir.

Şekil 8. Katılımcıların Hacı Bektaş-ı Veli, Ahi Evran-ı Veli ve Yunus Emre'nin Kişiliğine Dair Algıların Kelime Bulutu

9-) UNESCO'nun Anma ve Kutlama Programlarının ulusal ve uluslararası alanda birlik ve beraberliği teşvik ettiğini düşünüyor musunuz?

Hacı Bektaş-ı Veli, Ahi Evran ve Yunus Emre gibi birliğin, beraberliğin ve barışın temsilcisi olan şahsiyetlerin adına düzenlenen 2021 Anma ve Kutlama Faaliyetleri, 6 katılımcıya göre günümüzde birlik ve beraberliği insanlara hatırlatacak potansiyele sahiptir. Diğer 5 katılımcı ise bu görüşe katılmamaktadır. Kalan 4 katılımcıya göre kısmî düzeyde etkinlikler düzenlenmiştir. Manevi önderlerin felsefeleri anlaşılmaya ve uygulanmaya çalışılmamıştır

Grafik 6. Anma ve Kutlama Etkinliklerinin Birlik ve Beraberliğe Olan Etkisine Dair Katılımcıların Tutumu

4.6. Kırşehir İli Katılımcılarının Sosyo-Demografik Verileri

Kırşehir ilinden toplam 15 kişi ile görüşülmüştür. Tablo 27' ye göre katılımcıların 4'ü kadın 11'i erkektir ve 11'i evli 4'ü bekârdır. Yaş aralıkları 22-30 4, 35-50 5, 52-61 6'dır. Geliri olmayan (TL) 4, 4300-4999 TL arası 2, 5000-5499 arası 5, 5500 ve üzeri ise 4'tür.

Katılımcıların 8 kişi Kırşehir Merkez İlçe, 2'si Çiçekdağı, 2'si Kaman, 1'i Aksaray-Ortaköy İlçesi, 2'si Ankara doğumludur. İkamet süreleri 2 ve 22 yıl arası olan katılımcıların 3'ü Ankara ve Aksaray doğumlu olup kısa süredir Kırşehir'de yaşamaktadır. Diğer 3 katılımcının yaşları 18 ila 22 arasında değişmektedir. Söz konusu ilde 33-45 ve 55-72 yıl arasındaki katılımcılar ise Kırşehir Merkez İlçe, Kaman, Çiçekdağı ilçelerinde doğmuştur.

Tablo 27. Kırşehir Katılımcılarının Demografik Verileri

	n		%		n		%
Cinsiyet	Kadın	4	26,7	Yaş	22-30	4	26,7
	Erkek	11	73,3		35-50	5	33,3
					52-61	6	40,0

	n %				n %		
Medeni Durum	Evli	11	73,3	Gelir Durumu	Geliri Yok	4	26,7
	Bekar	4	26,7		4300-4999	2	13,3
					5000-5499	5	33,3
			5500 üzeri		4	26,7	
	n %				n %		
Doğum Yeri	Merkez	8	53,3	İkamet Süresi	2-22	6	40
	Çiçekdağı	2	13,3		33-54	4	26,7
	Kaman	2	13,3		55-72	5	33,3
	Ortaköy	1	6,7				
	Ankara	2	13,3				
	n %				n %		
Eğitim Durumu	İlkokul	2	13,3	Statü	Emekli	3	20,0
	Lise	6	40,0		Öğrenci	4	26,7
	Önlisans	1	6,7		Esnaf	3	20,0
	Lisans	4	26,7		Özel Sektör Çalışanı	2	13,3
	Y.Lisans	1	6,7		Devlet Memuru	1	6,7
					Kamuda Yönetici	2	13,3

4.7. Kırşehir İli Katılımcılarıyla Yapılan Görüşmeden Elde Edilen Bulgular ve Yorum

1-) Kültür ve İnanç Turizmi ile ilgili ne biliyorsunuz?

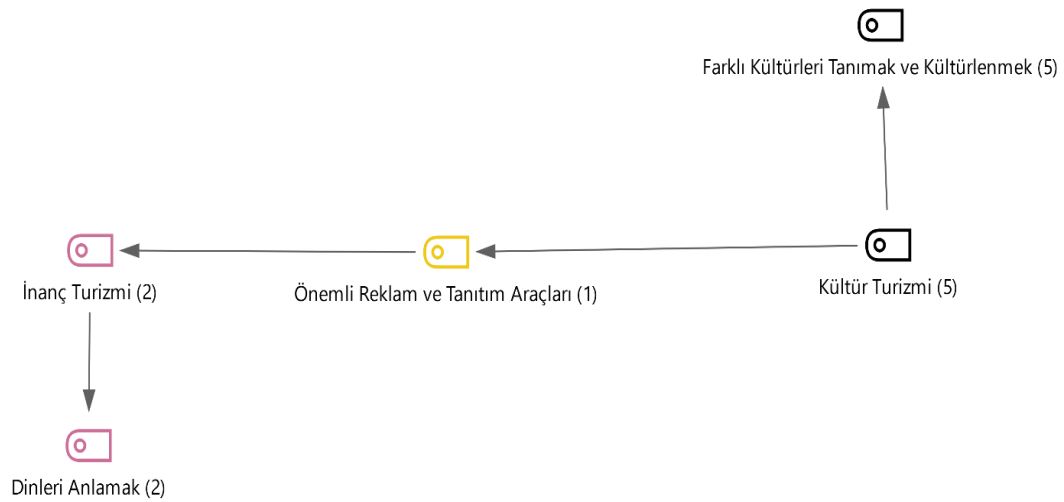
Kırşehir’de görüşülen K1,K2,K7,K8 numaralı katılımcıların verdiği cevaplara göre (Tablo 28) kültür turizmi “Yaşantılarını dizayn eden, günümüze kadar gelmiş milletlerin yaşamını yerinde, canlı görmektir.” K4’e ise bu kapsamda “Kırşehir Abdallık Geleneğini⁴²” ön plana çıkarmıştır. K2 inanç turizmi için “Dinleri ve kültürü anlama çabası” cevabını vermiş iken K8’e göre “İnsanların dikkatini çeken kilise, cami, kale gibi yerlere gitmeleri.” inanç turizminin amacıdır. K3 ilgili turizm türlerine sosyal medyada rastlamıştır. K5,K6, K9,K11, K12,K13,K14 herhangi bir bilgilerinin

⁴² Sarıkaya ve Seyfeli’nin (2004) araştırmalarına göre Abdallar, 12.yy.’da Horasan’dan İran’a göç etmiş, barınma ve iklim şartları nedeniyle Anadolu’ya, bugünkü Kırşehir/Bağbaşı, Kaman, Mucur ilçelerine göç etmişlerdir.

olmadığını belirtmiştir. K15 ise genelleme yaparak her iki turizmin de reklam ve tanıtım aracı olarak önemine değinmiştir.

Tablo 28. Kırşehir Katılımcılarının Kültür ve İnanç Turizmine Yönelik Algıları

Cevaplar	
K1	Yeterli bilgiye sahibim. Mesleğim gereği okuyorum ve çevremdeki insanlara bilinçlenmeleri için anlatıyorum.
K2	Kültür turizminin amacı yaşantıların görülmesi ve anlanması çabasıdır. İnanç turizmi dinleri ve kültürü anlama çabasıdır.
K3	Birkaç kez sosyal medyadaki seyahat sayfalarında rastlamıştım. Onun dışında fazla bilgim yok.
K4	Abdalılık geleneğini düşünürsek, kültür turizminin önemi anlaşılır. İnanç turizmi ile ilgili çok az bilgiye sahibim.
K5	İnanç turizmini ilk defa duydum ancak o da en az kültür turizmi kadar önemlidir eminim.
K6	Sadece adlarını duydum.
K7	İnsanların kültürlenmek için yaptıklarını biliyorum.
K8	İnsanların dikkatini çeken kilise cami kale gibi yerlere gitmeleridir.
K9	İnternette okuduklarımdan başka fazla bilgim yok.
K10	Kültürü geliştirdiğini sanıyorum. İnanç turizmini ilk kez duydum.
K11	Bilmiyorum.
K12	İlk defa duydum.
K13	Fazla bilgim yok.
K14	Bilgim yok.
K15	Turizmin içerisinde önemli bir parçayı oluşturmaktadırlar. Özellikle tanıtım açısından kullanılmaya müsaittir.

Şekil 9. Kırşehir Katılımcılarının Kültür ve İnanç Turizmine Yönelik Algıların Kodları

Şekil 10 incelendiğinde katılımcıların kültür ve inanç turizmine dair algılarında öne çıkan kelimeler “*Abdallık, Camii, Kale, Bilinçlenmek, Kültürlenmek, Dinleri Anlamak, Gelenek ve Görenek, Bilgi Yok, Tanıtım.*” dır.

Şekil 10. Kırşehir Katılımcılarının Kültür ve İnanç Turizmine Yönelik Algıların Kelime Bulutu

2-) Kırşehir'in turizmi ile bilginiz var mı? Sizce turistleri bu bölgeye çeken nedir?

Katılımcıların Kırşehir'in turistik merkezlerine ilişkin cevapları Tablo 29'da verilmiştir. K1 ve K4 ilin termal turizm, inanç turizmi ve kültür turizmi ile ön plana çıktığını, K2, K4, K8, K11, K12, K14 Kırşehir'in geçmişten bu yana Ahi Evran-ı Veli

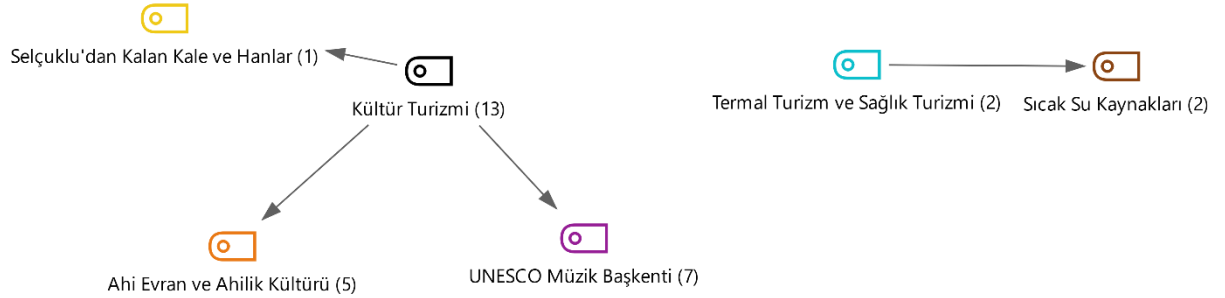
ve Ahilik ile tanındığını belirtmişlerdir. Ayrıca son zamanlarda Abdal ve Teber kavramlarının sıkça duyulması ile başta Muharrem Ertaş, Çekiç Ali, Hacı Taşan ve Neşet Ertaş gibi aşıklar ile tanındığını ve anıldığını hatırlatmışlardır. İlgili katılımcıların bu görüşlerine ek olarak K5,K6,K7,K10,K13,K14 ve K15 ‘in bu görüşü destekleyen cevaplar verdiği görülmektedir.

Tablo 29. Katılımcıların Kırşehir’in Turizm Potansiyeline Yönelik Algı ve Farkındalıkları

Cevaplar	
K1	Selçuklu eserleri tarih kültür termal inanç turizmi.
K2	Kırşehir önceden beri abdallık geleneğiyle biliniyordu. Ahi Evran’ın yaşadığı yer olmasından dolayı.
K3	Memleketim güzeldir her tarafı tarihtir.
K4	Tarihî eserleri, kaplıcaları.
K5	Müziği ve müzisyenleri ile tanınıyor çok.
K6	Neşet Ertaş.
K7	Kamanlı olduğum için daha çok bozlaklarıyla tanınıyor diyebilirim. Galiba bu da kültür turizmine giriyor.
K8	Son zamanlarda dünya genelinde ahilik ile tanındı. Dolayısıyla kültür turizmi açısından zengin olduğunu düşünüyorum.
K9	Kırşehir’in fazla gezilecek bir yeri yok.
K10	Neşet Ertaş’ı ile ünlüdür.
K11	Önce Ahilikle sonra Neşet Ertaş ile tanınıyor.
K12	Ahiliğiyle ünlü bir şehrimiz var.
K13	Özellikle sanatçıları yani Abdal geleneği ile ün saldı. UNESCO müzik kültür başkenti seçildi.
K14	İnsanları sıcakkanlıdır. Önce Ahi Evran, Selçuklunun bıraktığı cami ve medreseleriyle ünlüdür. Tabi ki Neşet Ertaş faktörünü de unutmamak gerek.
K15	Muharrem Ertaş, Çekiç Ali, Hacı Taşan, Neşet Ertaş ve diğer sanatçılar ile ünlüdür.

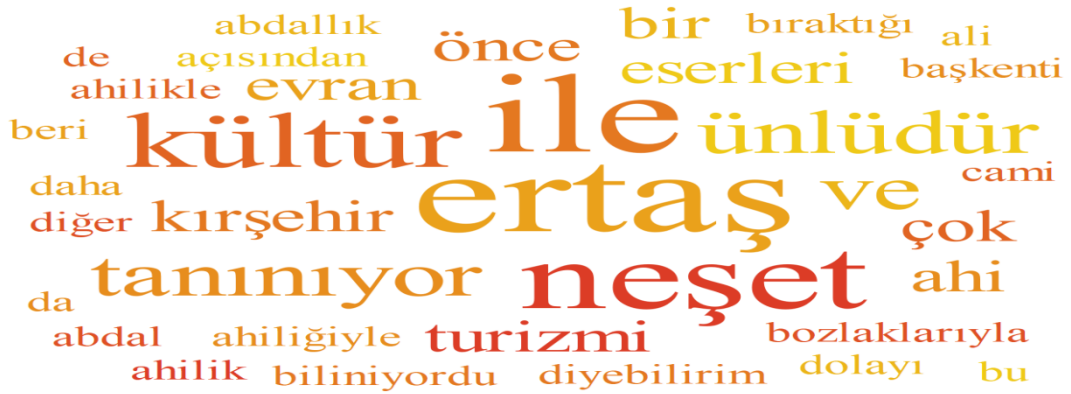
Şekil 11’ e göre katılımcıların en çok “*Kültür Turizmi, Termal Turizm ve Sağlık Turizmi*” ne yönelik bilgilerinin olduğu görülmektedir. Kültür Turizmi kodu “*Selçukludan Kalan Kale ve Hanlar, Ahi Evran ve Ahilik Kültürü ve UNESCO Müzik*

Başkenti” alt kodları ile eşleştirilmiştir. Termal Turizm ve Sağlık Turizmi kodu ise *“Sıcak Su Kaynakları”* alt kodu ile eşleştirilmiştir.

Şekil 11. Katılımcıların Kırşehir’in Turizm Potansiyeline Yönelik Farkındalıkları

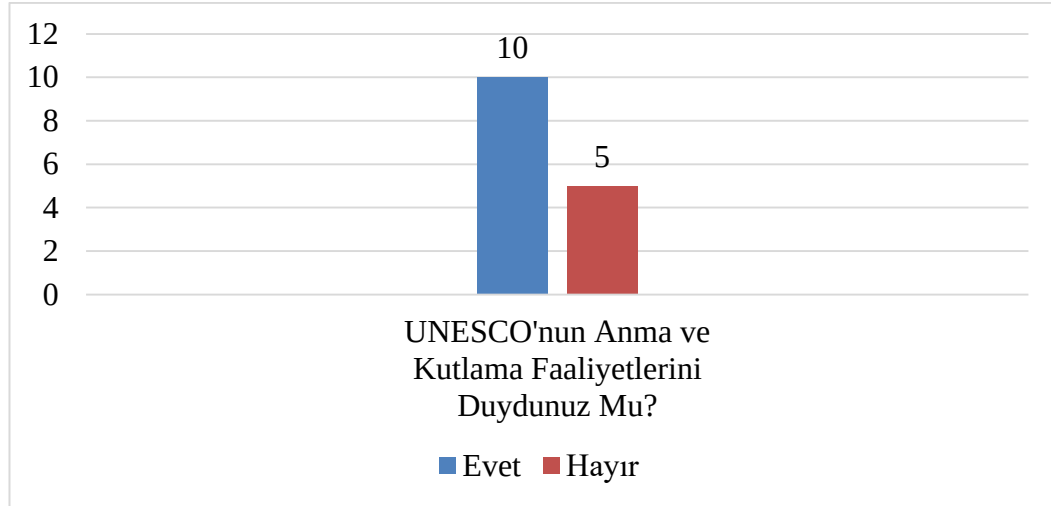
Şekil 12 incelendiğinde öne çıkan kelimelerin *“Neşet Ertaş, Muharrem Ertaş, Müzik Başkenti, Müzik, Abdallık, Ahilik Geleneği, Çekiç Ali, Bozlak, Müzik, Selçuklu, Tarih, Kültür”* olduğu görülmektedir.

Şekil 12. Katılımcıların Kırşehir’in Turizm Potansiyeline Dair Algılarının Kelime Bulutu

3-) UNESCO Anma ve Kutlama Programlarını duydunuz mu?

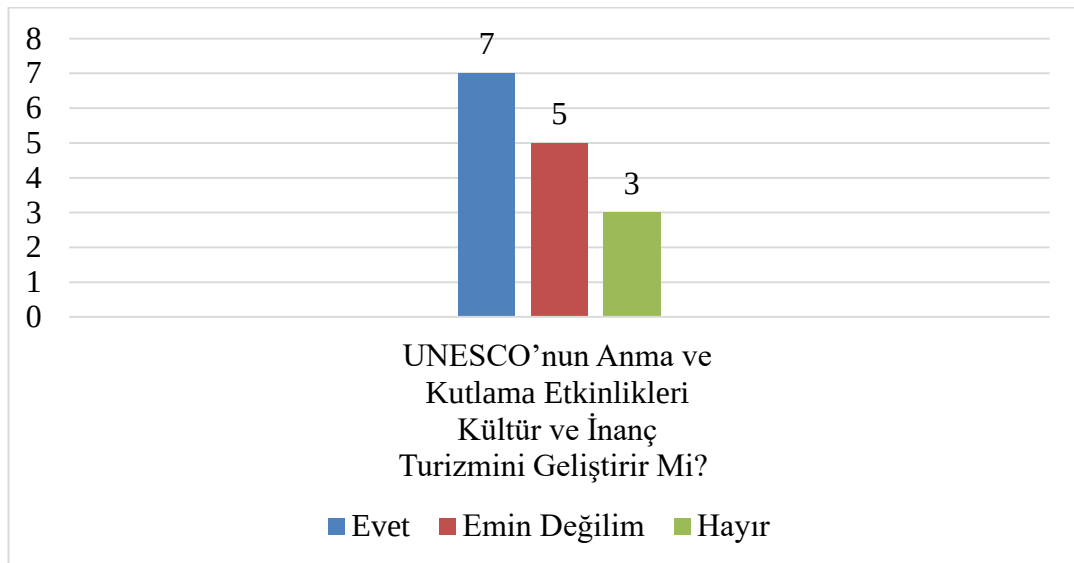
Grafik 6’da gösterildiği üzere 15 katılımcının 10’u Anma ve Kutlama Programlarına ilişkin farkındalığa sahiptir. 5 kişi ise böyle bir programı duymadığını belirtmiştir.

Grafik 7. Kırşehir Katılımcılarının Anma ve Kutlama Faaliyetlerine Dair Farkındalıkları

4-) UNESCO'nun anma ve kutlama etkinlikleri kültür ve inanç turizmini geliştirir mi?

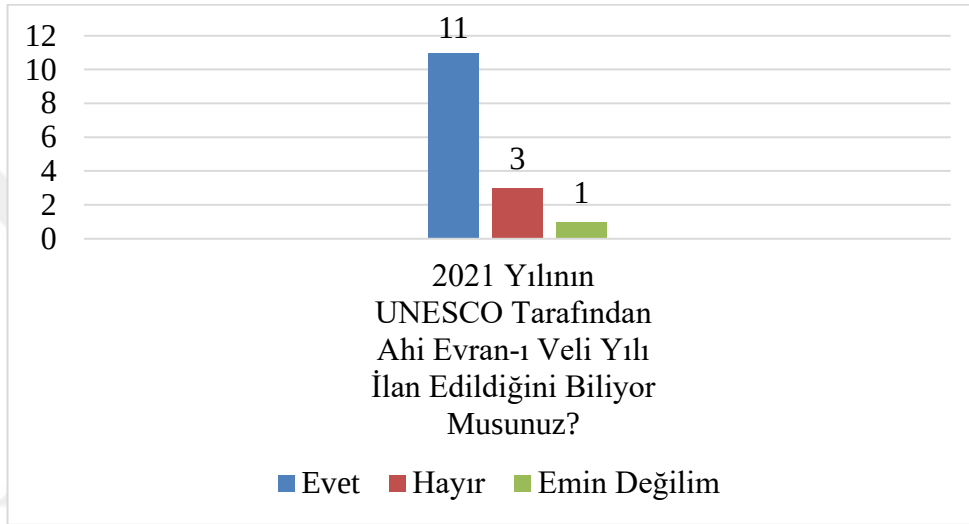
Anma ve Kutlama Faaliyetlerinin faydasına dair elde edilen cevaplar oluşturulan Grafik 7' ye göre, katılımcılardan 5'inin kararsız kaldığı görülmektedir. 7 kişi inanç ve kültür turizmini geliştirir demesine karşın, 3 kişi de geliştirmeyeceğini belirtmiştir.

Grafik 8. Katılımcılara Göre Anma ve Kutlama Faaliyetlerinin Kültür ve İnanç Turizmine Faydası

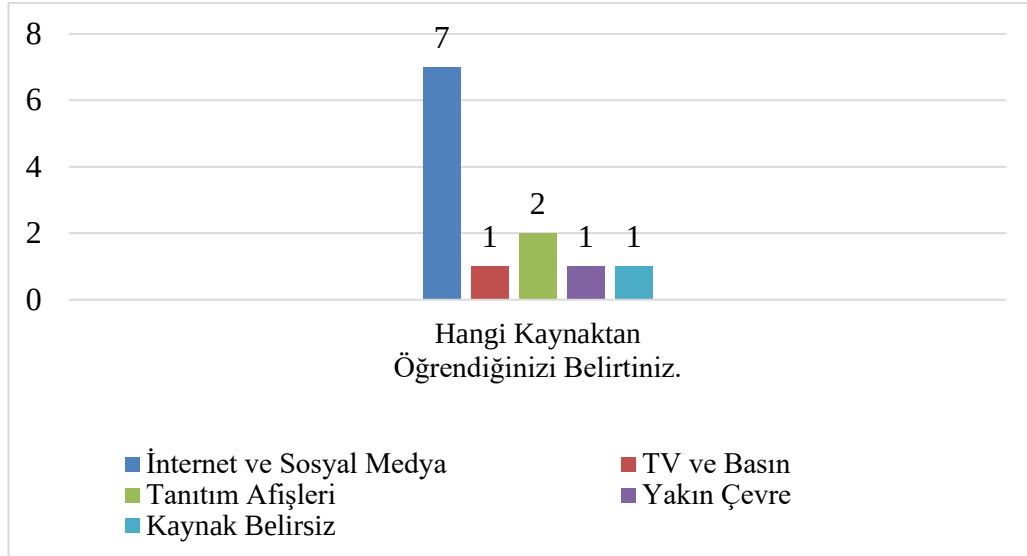
5-) 2021 Yılı'nın UNESCO tarafından Ahi Evran-ı Veli yılı ilan edildiğini biliyor musunuz? (Eğer biliyorsanız hangi kaynaktan öğrendiğinizi belirtiniz.)

Kırşehir, 2019'da UNESCO tarafından Türkiye'de "Müzik Alanında Yaratıcı Şehirler" kategorisine alınmıştır. Grafik 8' de verilenler ışığında, katılımcıların 11'i 2021'in Ahi Evran-ı Veli Yılı ilan edildiğini bilmekte, 3'ü duymadığını, 1'i ise duymuş olabileceğini ancak emin olmadığını belirtmiştir.

Grafik 9. Katılımcıların 2021 Ahi Evran-ı Veli Yılına Dair Farkındalıkları

Sosyal medya uygulamalarında, illeri, bölgeleri ya da kültürleri tanıtan yerel ya da uluslararası kimi kullanıcı hesapları vardır. Grafik 9'da verilen bilgilere göre 2021 Ahi Evran-ı Veli yılını 7 kişi, internet kaynağındaki haber siteleri, Kırşehir'in temsili sosyal medya hesapları aracılığıyla duyduğunu belirtmiştir. 1 kişi televizyon, gazete vb. basın-yayın organları aracılığıyla öğrenmiştir. 2 kişi Kırşehir Belediyesi'nin bilgilendirme tabelalarına (ilan tahtası) etkinliklere ilişkin afiş, broşür asması ile öğrendiğini, 1 kişi esnaf olup, ticarethaneler çevresinde duyduğunu belirtmiştir. Kalan 1 kişi ise, duyup duymadığına emin olmayıp, aynı zamanda ne aracılığıyla öğrendiğine de karar veremeyen katılımcıdır.

Grafik 10. Katılımcıların Ahi Evran-ı Veli Yılı'nı Duyduğu Kaynaklar

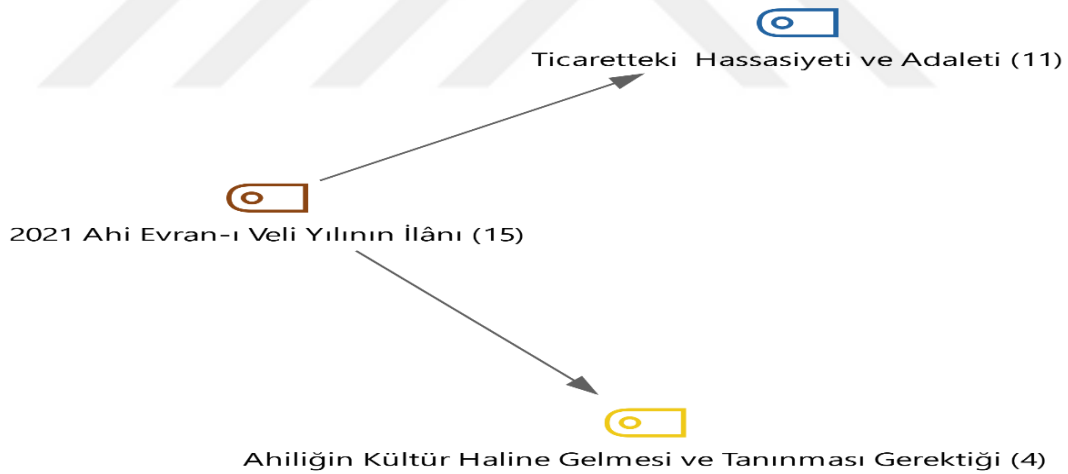
6-) Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik ile ilgili ne biliyorsunuz? UNESCO'nun 2021 yılını Ahi Evran-ı Veli Yılı ilan etmesindeki neden sizce nedir?

Tablo 30 'da verilen bilgilere göre K1,K2,K3,K4,K6,K7,K10,K11,K12,K13,K15 Ahi Evran-ı Veli'nin "*Bilgin, Alışverişlerde Adaletli ve Hassas Olmaya Teşvik Ettiğini*" belirtmişlerdir. Başka bir açıdan Ahi Evran'ın "*Ticaret Ahlakını ve Bilincini*" ön plana çıkarmışlardır. K5,K8,K9,K14 Ahiliğin "*Kültür, Ahi Evran'ı ise bu kültürün kurucusu*" olduğunu vurgulamışlardır.

Tablo 30. Katılımcıların 2021 Ahi Evran-ı Veli Yılı'na Dair Farkındalıkları

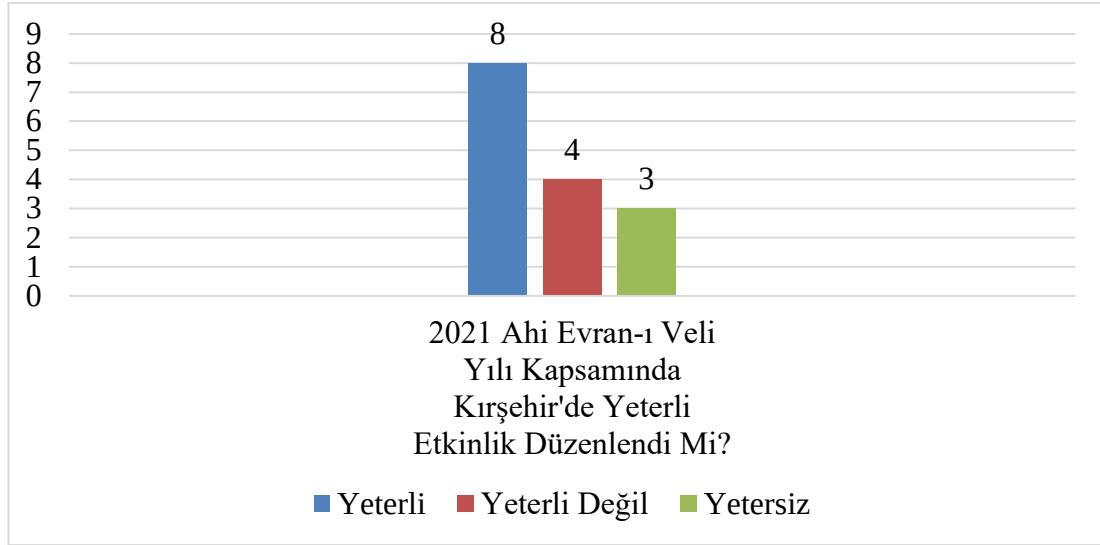
Cevaplar	
K1	Okul bitirme tezim ahilik kardeslik dayanışma ve meslek ticaret ahlakini geliştirme.
K2	Ahi Evran bizim pirimizdir. Alışverişte dürüst olmayı eli açık olmayı öğretmiştir bize.
K3	Esnaf ve loncaların piridir. Bundan olabilir.
K4	Günümüzdeki esnaflar birliğinin kurucusu olduğunu biliyorum yalnızca. Fikrim yok.
K5	Ahilik bir kültür bence. Bu kültürü tanıtmak için yapılmıştır.

K6	Ahi Evran, loncasına üye olanlara dürüst esnaf olmalarını şart koşturmuştur. Bugünün esnaflarına örnek olması gerekçesiyle ilan edilmiştir diye düşünüyorum.
K7	Esnafların piri. Güvenirliği ve barışseverliğinin şöhretiyle olabilir.
K8	Osmanlı imparatorluğunun kurulmasına öncülük etmesi ve Ahilik teşkilatının kurulması.
K9	Saygı duyulması işler yaptıkları için ilan edilmiş olabilir bence.
K10	Ahi Evran ahiliği kurmuştur. Önce esnafları sonra bütün Türkleri birleştirmiştir. Adaletli ve liyakatli olduğu için.
K11	Ahi Evran esnaf loncasını kurdu bütün dünya biliyor.
K12	Esnaflar birliğinin kurucusu.
K13	Ahilik bir esnaf teşkilatıdır. Teşkilatı tanıtmak için ilan etmiş olabilirler.
K14	Ahilik kutsal bir gelenektir bir kültürdür. Yaşatılması gereken bir ahlaktır. Bu kültürün bütün dünyaya örnek olması için ilan etmişlerdir.
K15	Ahi Evran ticari zekâsı olan biridir. Bence bu etkili olmuştur.

Şekil 13. Katılımcıların 2021 Ahi Evran-ı Veli Yılına Dair Farkındalıkların Kodları

Şekil 14’de gösterildiği üzere, katılımcıların ifadelerinden elde edilen kelime bulutunda 2021’in Ahi Evran-ı Veli Yılı ilan edilmesinde öne çıkan kelimeler şöyledir: “*Dürüstlük, Liyakat, Esnaflığın Kurucusu, Ahilerin Piri, Barışsever, Ahlaklı, Dünya Barışı, Kardeşlik, Lonca, Meslek, Ticaret ve Zekâ*” kelimeleri öne çıkmaktadır.

Grafik 11. Ahi Evran-ı Veli Yılında Düzenlenen Etkinliklerin Yeterlik Düzeyi

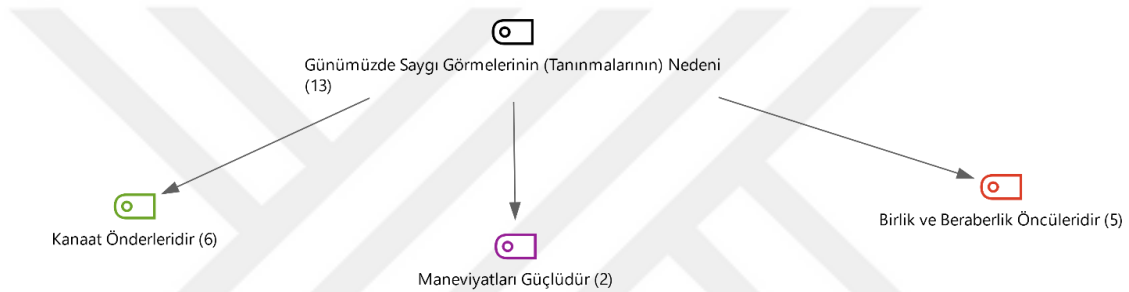
8-) Sizce Hacı Bektaş-ı Veli, Ahi Evran-ı Veli ve Yunus Emre neden halâ uluslararası alanda saygı görmektedir?

Tablo 31 incelendiğinde katılımcılardan K1, K4, K5, K9, K10, K15 Hacı Bektaş-ı Veli, Ahi Evran ve Yunus Emre için “*Adaletli, dürüst, saygıyla anılan, sevgiyi öğütleyen, bilge kişiler*” olduğunu söylemiştir. K2, K3, K6, K7, K14 “*Birlik ve beraberliğe öncülük ettiklerini, Anadolu’da halâ sevildiklerini*” belirtmiştir. K11 ve K12 “*Maneviyatları güçlü, kendini gerçekleştirmiş insanlardır*” cevabını vermiştir.

Tablo 31. Kırşehir Katılımcılarının Hacı Bektaş-ı Veli, Ahi Evran-ı Veli ve Yunus Emre’nin Kişiliğine Dair Algıları

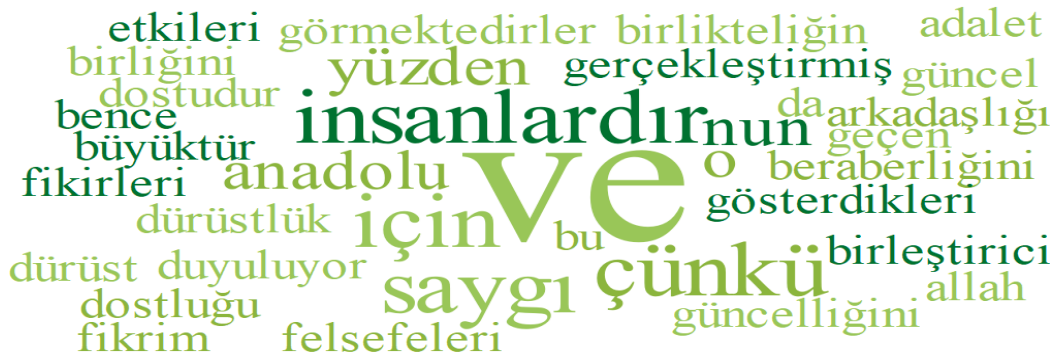
Cevaplar	
K1	Çünkü onlarda sevgi adalet dürüstlük yardım var.
K2	Yüz yıllar önce ki fikirleri, sözleri, kurdukları teşkilâtları hâlen güncelliğini korumaktadır ve Osmanlı İmparatorluğunun kurulmasında etkileri büyüktür.
K3	Kıymetli ve birleştirici insanlardır.
K4	Çünkü sözü geçen insanlardır da o yüzden.
K5	Dürüst ve namuslu insan olduklarından unutulmayacaklardır.
K6	Anadolu’nun birliğini ve beraberliğini korudukları için.

K7	Birlikteliğin öncüleridir.
K8	Bilmiyorum.
K9	Saygı gösterdikleri için saygı görmektedirler.
K10	Güzel insanlardır onlar arkadaşlığı ve dostluğu öne çıkarmışlar hiçbir zaman unutulmayacaklar.
K11	Bu insanlar Allah dostudur. Sevilirler ve sayılılar.
K12	Kendini gerçekleştirmiş kişiler oldukları için.
K13	Fikrim yok.
K14	Anadolu'nun mihenk taşlarıdır çünkü.
K15	Bence yaşam felsefeleri hala güncel o yüzden saygı duyuluyor.

Şekil 15. Katılımcıların Hacı Bektaş-ı Veli, Ahi Evran-ı Veli ve Yunus Emre'nin Kişiliğine Dair Algıları

Şekil 16' da gösterildiği gibi “İyi insanlar, Saygı Duymaları, Anadolu'ya adalet getirmeleri, Birlik ve Beraberliği Sağlamaları, Birleştirici güç olmaları, Güncel kalmaları, Namuslu olmaları” kelimeleri öne çıkmaktadır.

Şekil 16. Katılımcıların Hacı Bektaş-ı Veli, Ahi Evran-ı Veli ve Yunus Emre'nin Kişiliğine Dair Algıların Kelime Bulutu

9-) Mevlâna Celaleddin-i Rumi ile ilgili düşünceleriniz nelerdir? Sizce Anadolu'daki birlik ve beraberliği sağlamada Ahi Evran-ı Veli ile rolü nedir?

Verilen cevapları analiz etmeden önce, bu soru başlığının Kırşehir'deki katılımcılara yönlendirilmesinde birkaç neden olduğunu söylemek gerekir. Bayram'a göre (2001, s. 23) Ahi Evran ve Mevlana'nın arasında cereyan eden siyasi kriz ile Ahiler ve Mevleviler arasında gerginlik başlamış, bunun neticesinde de Şems-i Tebrizi ve Mevlana'nın oğlu öldürülmüştür, Ahi Pirleri ise Moğollar tarafından katledilmiştir. Kırşehir ve Konya illerinde 12.ci yy. da yaşanan problemlerin kalıcı olacağı söylenemez. Ancak Ahi Evran-ı Veli'nin UNESCO Anma ve Kutlama Faaliyetlerine alınmasına paralel olarak, 21.yy. Kırşehir halkı nezdinde Mevlâna profilini bağdaştırma gereği duyulmuş ve katılımcıların fikirleri alınmıştır.

Tablo 32' de gösterildiği üzere K1, K2, K5,K14 Mevlâna ve Ahi Evran arasındaki yaşandığı düşünülen çekişmenin farkındadırlar. Ancak K2 Mevlana'nın Anadolu'daki birlik ve bütünlüğünü bozduğunu düşünmektedir. K1'e göre ise Mevlâna Moğolların baskısına uğradığını bunun için Ahi Evran ile sorun yaşadığını, K5 ise böyle bir olayın yaşandığını bildiğini, ancak detayını anımsayamadığını belirtmiştir. K3, K6, K7, K9,K10,K12 ve K15 ise Mevlâna ve Ahi Evran'a saygı duyduklarını, aralarında geçen olayların, birlik ve bütünlüğe zarar vermediğinin altını çizmiştir. Geriye kalan katılımcıların ise konuya dair bilgilerinin olmadığı anlaşılmaktadır.

Tablo 32. Kırşehir Katılımcılarının Mevlâna Celaleddin-i Rumi'ye Yönelik Algıları

Cevaplar	
K1	Mevlâna da gönül insanı fakat Moğollar rahat bırakmamış.
K2	Mevlâna Moğol yanlısıdır, Ahi Evran Türk'tür. Dili Türkçe olan devletin kurulmasına öncülük ederek Anadolu da birlik ve beraberliği sağlamıştır.
K3	Mevlâna büyük bir insandır saygı duyarım. Konya'ya her gittiğimde türbesini ziyaret ederim.
K4	Tarihle aram iyi değil onun için bir görüş belirtemeyeceğim.
K5	Mevlana'nın Ahi Evran ile çekişmelerini bir yerde okumuştum ama emin değilim. Yine de saygı duyuyorum.

K6	Ahi Evran ve Mevlâna birbirinden farklı kulvarlardadır. İkisi de birbirinden ayrı kıymetli değerimizdir.
K7	İnsan olduktan sonra gerisi önemli değil. İnsanlığa insan gibi yaşamalarını çağrıştırmışlardır.
K8	İkisinin de evliya olduğunu biliyorum.
K9	Mevlana'yı severim saygı duyarım. Ahi Evran ile yakın olduklarını biliyorum.
K10	Tabi ikisi de milletin ortak değeridir. Ahi Evran olmasaydı bugün esnaflar birleşemezdi.
K11	Çok bir şey bilmiyorum.
K12	İyi insanlardır.
K13	Konya'da türbesine gitmiştim sadece.
K14	Ahi Evran ve Mevlana'nın arasında iyi şeyler yaşanmadığını biliyorum. Yine de düşüncesini seviyorum.
K15	Mevlâna da Ahi Evran da Türk milletini yücelten ve koruyan kişilerdir.

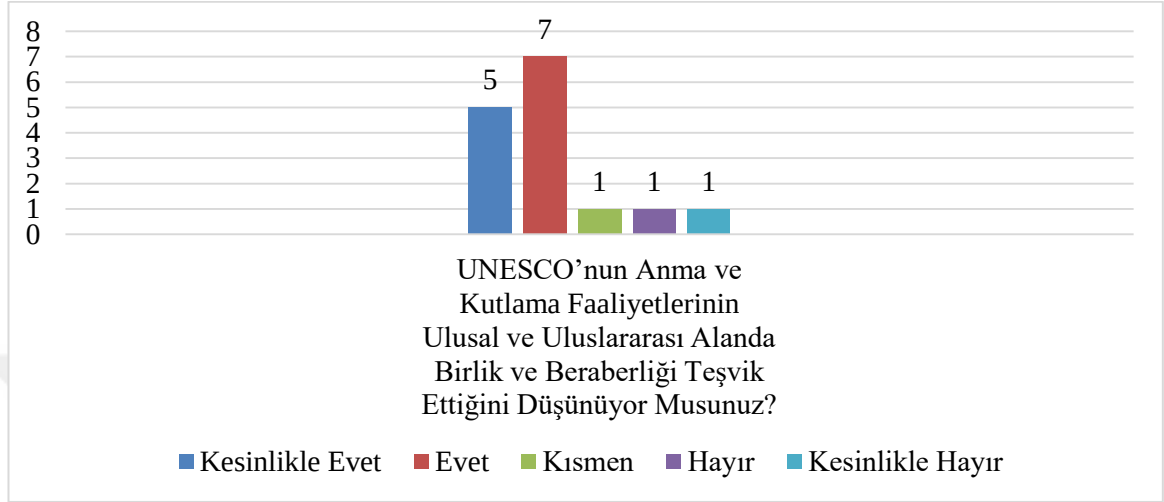
Şekil 17'de verildiği gibi Mevlâna ile Ahi Evran arasındaki olaylara dair katılımcıların bahsettiği kelimelerin “Birbirinden ayrılmamalı, Anadolu Birlik ve Beraberliği, Evliyalar, Dostluk, Moğol Etkisi” olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 17. Katılımcıların Mevlâna Celaleddin-i Rumi'ye Yönelik Algıları

10-) UNESCO'nun Anma ve Kutlama Programlarının ulusal ve uluslararası alanda birlik ve beraberliği teşvik ettiğini düşünüyor musunuz?

Anma ve Kutlama Programlarının barış ve anlayışa etkisi Grafik 11’ de verilmiştir. Buna göre 15 katılımcının 12’si birlik ve beraberliği destekleyici, olumlu bir etkinlik olduğunu belirtmiş, 1’i emin olamamakla birlikte diğer 2 katılımcı bu hipoteze karşı çıkmıştır.

Grafik 12. Anma ve Kutlama Faaliyetlerinin Birlik ve Beraberliğe Olan Etkisi

4.8. Eskişehir İli Katılımcılarının Sosyo-Demografik Verileri

Tablo 33’ e göre katılımcıların 9’u kadın 6’sı erkek, 8’i evli 7’si bekdir. İlgili kişilerin 7’si 22-30, 4’ü 35-50, 4’ü 52-61 yaş arasında iken; 3’ü ilköğretim, 3’ü lise, 3’ü ön lisans, 5’i lisans ve 1’i yüksek lisans mezunu, 2’si emekli, 2’si öğrenci, 1’i esnaf, 3’ü ev hanımı, 4 ‘ü özel sektör çalışanı, 2’si devlet memuru, 1’i de kamuda yöneticidir. Gelir düzeyleri ise şöyledir; 2825-3499 TL arası 1, 4300-4999 TL arası 4, 5000-5499 TL arası 3, 5500 TL ve üzeri ise 3’dür. Geliri olmayan kişi sayısı ise 4’dür.

Tablo 33. Eskişehir Katılımcılarının Demografik Verileri

	N	%		n	%		
Cinsiyet	Kadın	9	60,0	Yaş	22-30	7	46,7
	Erkek	6	40,0		35-50	4	26,7
					52-61	4	26,7
	N	%		n	%		
Medeni Durum	Evli	8	53,3	Gelir Durumu (TL)	Geliri yok	4	26,7
	Bekar	7	46,7		2825-3499	1	6,7
					4300-4999	4	26,7
					5000-5499	3	20,0
					5500 üzeri	3	20,0

	n	%		n	%		
Doğum Yeri	Merkez	2	13,3	Doğum Yeri	Konya	1	6,7
	Sivrihisar	6	40,0		Ankara	1	6,7
	Yozgat	2	13,3		Mersin	1	6,7
	Aksaray	1	6,7		İstanbul	1	6,7
	n	%		N	%		
Eğitim Durumu	İlkokul	3	20,0	Statü	Emekli	2	13,3
	Lise	3	20,0		Öğrenci	2	13,3
	Önlisans	3	20,0		Esnaf	1	6,7
	Lisans	5	33,3		Ev Hanımı	3	20,0
	Y. Lisans	1	6,7		Özel Sektör Çalışanı	4	26,7
					Devlet Memuru	2	13,3
					Kamuda Yönetici	1	6,7

Tablo 34’te belirtildiği üzere Eskişehir ilinde 8-22 yıl arasında ikamet etmekte olan katılımcılardan 2’si Aksaray, 1’i Mersin, 1’i Ankara, 1’i Yozgat, 1’i Konya, 1’i İstanbul 1’i Merkez ilçe doğumludur. 24-26 yıl arasındaki kişilerden 3’ü Merkez İlçe 1’i Sivrihisar doğumludur. 30-55 yıl arası katılımcıların ise 2 ‘si Merkez ve 1’i Sivrihisar ilçesi olup Eskişehir’de doğup büyümüşlerdir.

Tablo 34. Eskişehir Katılımcılarının İkamet Süresi

Değişken	n	%	
İkamet Süresi (Yıl)	8-22	8	6,7
	24-26	4	26,7
	30-70	3	66,7

4.9. Eskişehir Katılımcılarıyla Yapılan Görüşmeden Elde Edilen Bulgular ve Yorum

1-) Kültür ve İnanç Turizmi ile ilgili ne biliyorsunuz?

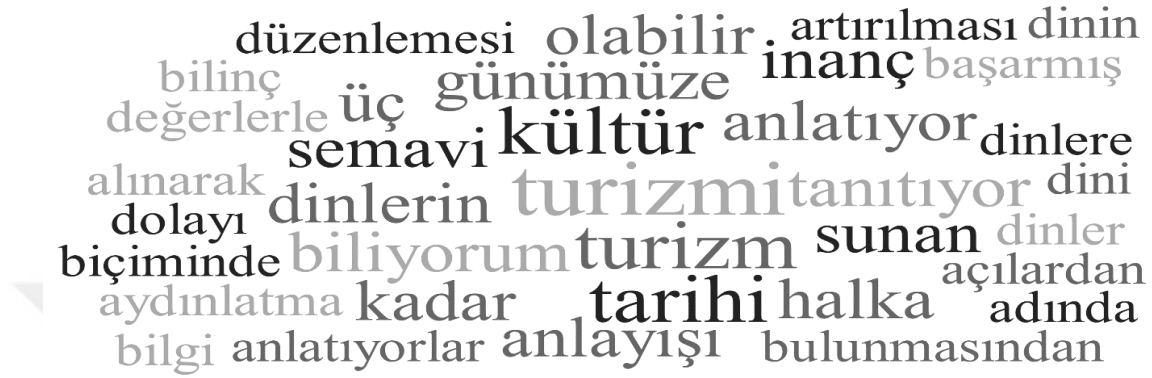
Tablo 35’ e göre K1, K4, K5, K6 K14, K15 inanç turizminin “*Semavi dinlere ait turistik destinasyonları ziyaret etmek*” olduğunu belirtirmiştir. K8,K10,K11, K13 kültür turizmini “*Tarih farkındalığı kazandırma ve kültürlenme*” faaliyeti olarak tanımlamış, K12 “*Yalnızca turizm çeşidi*” olduğunu bilmektedir. K2, K3, K7, K9’ un her iki turizm çeşidi ile ilgili bilgisi yoktur.

Tablo 35. Eskişehir Katılımcılarının Kültür ve İnanç Turizmine Yönelik Algıları

Cevaplar	
K1	İnanç turizmi projesi ile, üç semavi dinin (Müslümanlık-Hıristiyanlık-Musevilik) günümüze kadar ulaşan önemli ziyaret merkezlerinin çevre düzenlemesi, aydınlatma, ulaşım vb gibi açılardan ele alınarak iyileştirilmesi ve tanıtımının yapılarak ziyaretçi sayısının artırılması hedeflenmektedir.
K2	Herhangi bir bilgim yok.
K3	Çok bir bilgim yok.
K4	Kültür turizmi: Kültür, sanat vb. konuları, turistik bir ürün biçiminde halka sunan bir turizm anlayışı. İnanç turizmi: Üç semavi dinlere (Müslümanlık, Hıristiyanlık, Musevilik) hitap eden yapıların ziyaretini halka sunan bir turizm anlayışı.
K5	Dinlerin ve toplulukların günümüze kadar ulaşan korunmayı başarmış ya da iyileştirilmiş yapıtların tanıtımı.
K6	Pek bilgim yok fakat tahminim inanç turizmi dini değerlerle tarihin harmanı olabilir.
K7	Uygarlıkların geçmişini tanıtıyor.
K8	Tarihe dair bilgi verdiğini biliyorum.
K9	Fazla bilgim yok.
K10	İnsanlara bilinç kazandırıyor.
K11	İkisi de tarihi geçmişi anlatıyor.
K12	Turizm çeşidi olduğunu biliyorum.
K13	Adında kültür bulunmasından dolayı tarihi yerleri tanıtıyor olabilir diye düşünüyorum.
K14	Dinler tarihini anlatıyor.
K15	Kültürleri tarihi ve dinlerin hoşgörüsünü anlatıyorlar.

Şekil 18. Eskişehir Katılımcılarının Kültür ve İnanç Turizmine Yönelik Algıların Kodları

Eskişehir katılımcılarına göre kültür ve inanç turizminin ifadelerinden elde edilen kelime bulutu Şekil 19’ da verilmiştir. Öne çıkan kelimeler şunlardır: “*Geçmiş günümüze getirme, Kültürleri tanıma, Semavi dinleri tanıma, Bilinç kazanma, Çevre farkındalığı, Hoşgörü edinme, Yeni yerler tanıma, Uygarlıkları tanıma*” dır.

Şekil 19. Eskişehir Katılımcılarının Kültür ve İnanç Turizmine Yönelik Algıların Kelime Bulutu

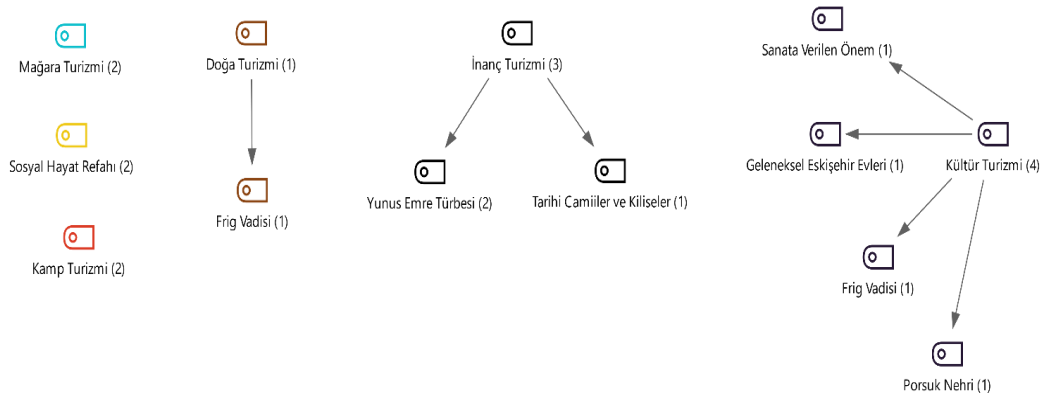
2-) Eskişehir'in turizmi ile bilginiz var mı? Sizce turistleri bu bölgeye çeken nedir?

Katılımcıların Eskişehir'in turizm potansiyeline dair farkındalıkları çeşitlilik göstermektedir. Tablo 36’ da gösterilen verilere göre, K1 “*Porsuk Nehri’nde yapılan gondol sefer tarifeleri*” insanların aklında Venedik profilini canlandırıdığını düşünmektedir. K4, K5, K7 kültür turizmi için “*Eskişehir’in tarihi evleri, sanat ve sanatçıları, Frig Vadisi*” ni öne çıkarmıştır. K10, K11 mağara, kamp, K6 doğa turizmi açısından zengin olduğunu belirtmiştir. K2, K14, K15’in belirttiğine göre Eskişehir’in inanç turizminde “*Cami, kilise ve Yunus Emre Türbesi*” turist çekmektedir. K3 ve K8 Eskişehir’in “*öğrenciler tarafından tercih edildiğini*” söyleyerek ekonomik refaha dikkat çekmektedir.

Tablo 36. Katılımcıların Eskişehir’in Turizm Potansiyeline Dair Algıları

Cevaplar	
K1	Eskişehir turizmi bana göre az bir kitleye hitap ediyor. Porsuk Çayından dolayı İtalya’ya benzetilmesi kültür turizminin bir sonucu olabilir düşünüyorum.

K2	Eskişehir tarihi kültürel ve inanç bakımından çeşitlilik göstermektedir tarihi camiler ve kiliseler bulunmaktadır.
K3	Evet var öğrenci şehri olması ve insanların sıcakkanlı olması. Uygun fiyatlar ve gezilecek tarihi yerler.
K4	Tarihi yapıları ve sanatsal faaliyetleri.
K5	Eskişehir'in eskiyi korumaya çalışması yenilikçi olması ve sanata değer vermesi.
K6	Eskişehir'in pek turistik bir bölge olduğunu düşünmüyorum, Frig Vadisi ilk aklıma gelen nokta sadece.
K7	Tarihi geçmişi ile dikkat çekiyor.
K8	Evet daha çok sosyal yaşantısı dikkat çekiyor.
K9	Yok, bilmiyorum.
K10	Çok mağara var. Bu mağaraların turizme kazandırılması gerekiyor. Eskişehir'in turizmini canlandıracaktır.
K11	Evet. En çok öğrenci şehri olmasıyla tanınsa da mağara, kamp turizmiyle çekiyor.
K12	Çok bir şey bilmiyorum.
K13	Maalesef herhangi bir görüş belirtmeyeceğim.
K14	Evet, Yunus Emre tabii ki.
K15	Evet. Camileri var. Yunus Emre Türbesi Sivrihisar'dadır.

Şekil 20. Katılımcıların Eskişehir'in Turizm Potansiyeline Dair Algılarının Kodları

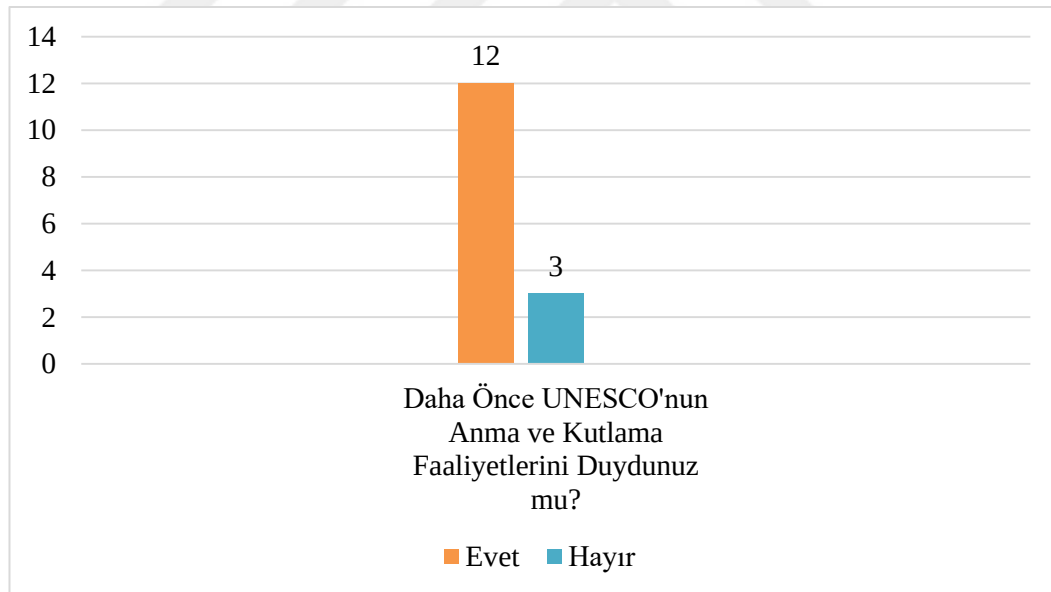
Katılımcılara göre Eskişehir turizmindeki çekicilikler Şekil 21' de gösterilmiştir. Öne çıkan kelimeler şunlar olmuştur: “*Tarihi, Mağaralar, Kiliseler, Camiler, Öğrenci şehri Yunus Emre, Kamp turizmi, Sosyalleşme imkânı, Yerel halkın tutumu.*” dur.

Şekil 21. Katılımcıların Eskişehir'in Turizm Potansiyeline Dair Algılarının Kelime Bulutu

3-) UNESCO Anma ve Kutlama Faaliyetlerini duydunuz mu?

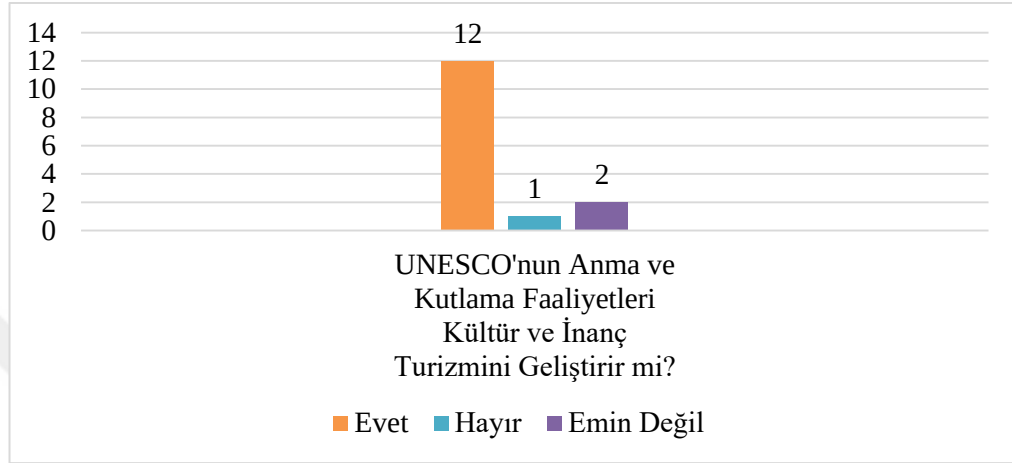
Grafik 12' deki verilere göre katılımcılardan 12'si UNESCO'nun Anma ve Kutlama Faaliyetlerini duyduğunu, 3'ü ise duymadığını belirtmiştir.

Grafik 13. Eskişehir Katılımcılarının Anma ve Kutlama Faaliyetlerine Dair Farkındalıkları

4-) UNESCO'nun anma ve kutlama etkinlikleri kültür ve inanç turizmini geliştirir mi?

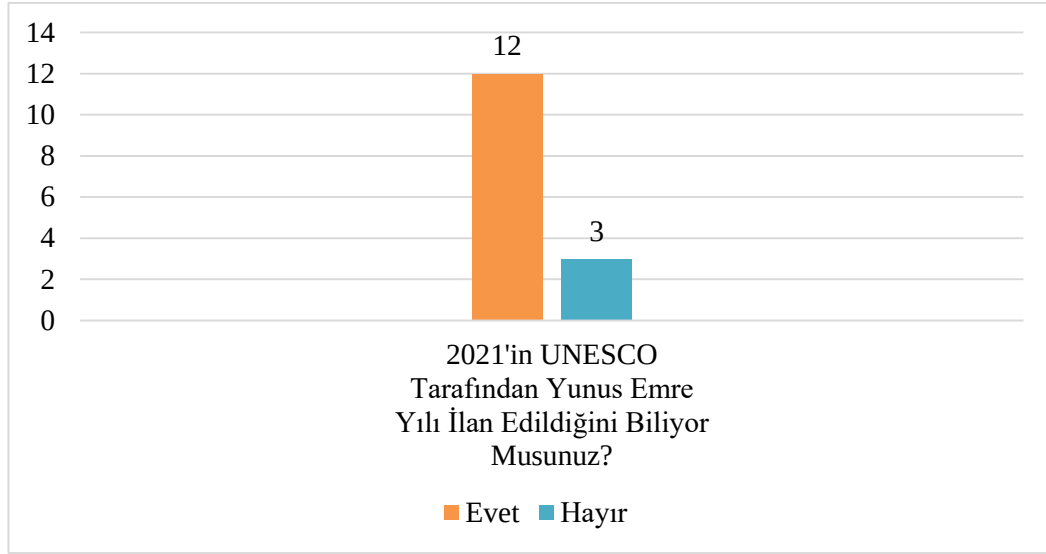
Grafik 13 'e göre UNESCO'nun Anma ve Kutlama Faaliyetlerinin kültür ve inanç turizmini geliştirme potansiyelinin olduğunu düşünen 12 katılımcı vardır. Emin olmayıp çekimser kalan 2, herhangi bir yöntemle geliştirilemeyeceğini düşünen 1 kişi olduğu görülmektedir.

Grafik 14. Katılımcılara Göre Anma ve Kutlama Faaliyetlerinin Kültür ve İnanç Turizmine Faydası

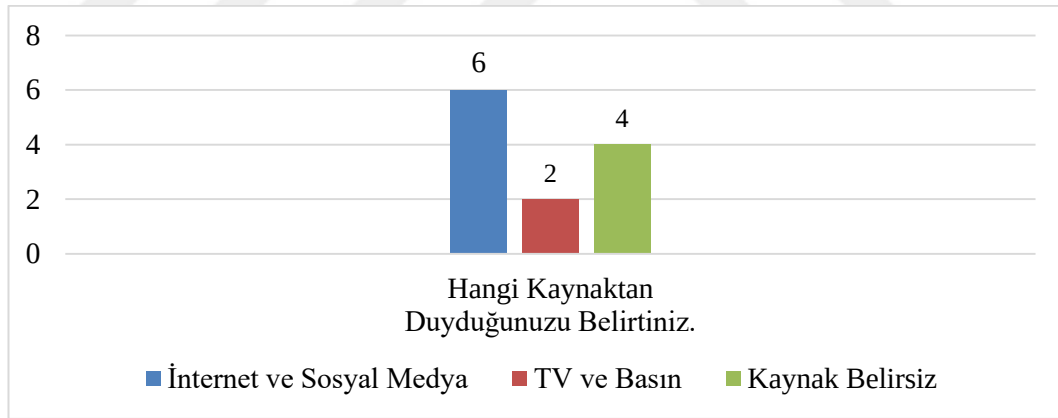
5-) 2021 Yılı'nın UNESCO tarafından Yunus Emre yılı ilan edildiğini biliyor musunuz? (Eğer biliyorsanız hangi kaynaktan öğrendiğinizi belirtiniz.)

Katılımcıların 12'si 2021'in Yunus Emre Yılı ilan edildiğini duymuş (Grafik 14), 3'ü ise duymadığını belirtmiştir. Anma ve Kutlama Faaliyetlerinin farkındalığı ve Yunus Emre Yılı'nın farkındalık düzeyleri arasında eşitlik olduğu görülmektedir.

Grafik 15. Katılımcıların 2021 Yunus Emre Yılına Dair Farkındalıkları

Grafik 15’ te verilenlere göre 2021 Yunus Emre Yılı’nı internet kaynakları ve sosyal medyadan duyan 6, televizyon kanalları, gazete gibi basım-yayın organları aracılığıyla duyan 2, duyduğunu ancak kaynağını hatırlamayan 4 katılımcı vardır.

Grafik 16. Katılımcıların Yunus Emre Yılı’nı Duyduğu Kaynaklar

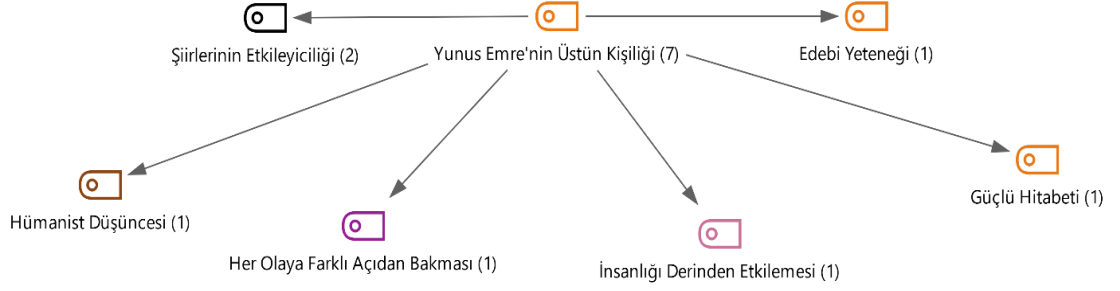
6-) Yunus Emre ile ilgili ne biliyorsunuz? UNESCO’nun 2021 yılını Yunus Emre Yılı ilan etmesindeki neden sizce nedir?

Katılımcıların Tablo 37’ de verdiği cevaplar, Yunus Emre’nin “Yaratılanı Severiz, Yaratan’dan Ötörü” düşüncesinin ne derece tesirli olduğunu göz önüne sermektedir.

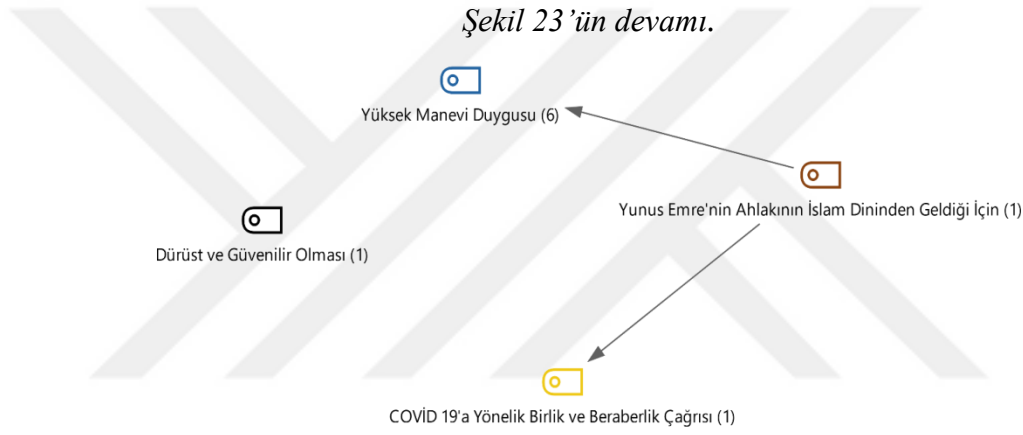
K1 Yunus Emre'nin güvenilir dürüst yanının, K2 Yunus Emre ile bağlantılı olarak İslam dininin hoşgörüsüne işaret etmek istendiğini, K3,K8,K9,K10,K11,K12'ye göre Yunus Emre'nin bilişsel ve sanatsal yönünün üst düzey olmasının UNESCO'nun dikkatini çektiğini düşünmektedir. K4, K7, K13,K14 ve K15, Yunus Emre'nin "hümanist" düşüncesinin insanları hala etkilediğini düşünerek Anma ve Kutlama Faaliyetlerine alındığını düşünmektedir.

Tablo 37. Katılımcıların 2021 Yunus Emre Yılına Dair Farkındalıkları

Cevaplar	
K1	Yunus Emre aşkıdan kendini dağlara vurmuş, dağlardan odun toplamış hizmet ettiği dergâha yamuk odun bile getirmemiş.
K2	İslam dininin kültür çeşitliliği insanlara sevgi hoşgörü.
K3	Şiirlerini biliyorum, çok kapsamlı bir bilgim yok.
K4	Özellikle pandemi döneminde değerini daha iyi anladığımız birlik ve beraberlik duygusunu temsil ettikleri için.
K5	Bilmiyordum.
K6	Yunus Emre'nin hümanist yanını ve evrenselliğini biliyorum, hangi kültüre hangi dine mensup olursa olsun dünyadaki herkese hitap edebildiğini düşünüyorum.
K7	Büyük bir şair. Birlik ve beraberliği sağlamıştır.
K8	İlahi yazdığını biliyorum. İnsanları etkilediği için.
K9	İlahilerini biliyorum.
K10	Yunus emre büyük şairdir.
K11	Büyük bir insandır. Onun şiirleri hala geçerli.
K12	Yazdıklarıyla tanınıyor.
K13	Gönül elçisidir her canlıyı sever.
K14	Allah aşkıyla gezen biri, birliği beraberliği önemseydiği için.
K15	Eskişehir'de yaşadığını biliyorum ve her kesimden saygı gördüğü için.

Şekil 22. Katılımcıların 2021 Ahi Evran-ı Veli Yılına Dair Farkındalıkların Kodları

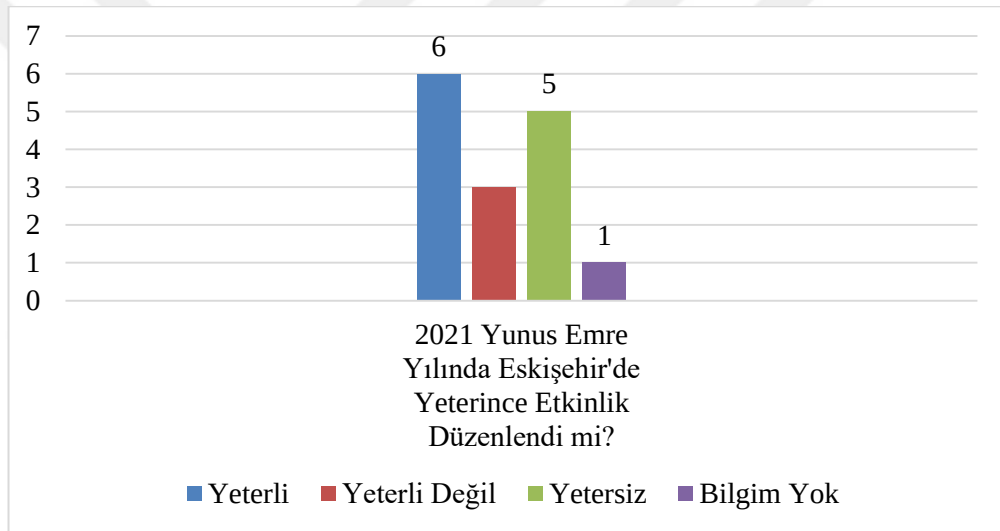
Eskişehir katılımcılarından elde edilen 2021'in Yunus Emre Yılı ilan edilmesinin nedeni Şekil 24' te verilmiştir. “Birlik, Beraberlik, Allah aşkı, Dergâh, Gönül elçisi, Hümanist, Barış elçisi, Sevgi şairi” kelimeleri göze çarpmaktadır.

Şekil 23. Katılımcıların 2021 Yunus Emre Yılına Dair Farkındalıkların Kelime Bulutu

7-) Sizce Eskişehir’de Anma ve Kutlama Faaliyetleri kapsamında yeterli derecede faaliyetler düzenlendi mi?

Eskişehir her ne kadar kültürel ve sanatsal faaliyetleri ile öne çıksa da Grafik 16’ da verildiği üzere 5 katılımcı Anma ve Kutlama Faaliyetlerine ilişkin Yunus Emre temalı etkinlik ve programların yetersizliğine dikkat çekmiştir. Bunun tersi olarak 6 katılımcı bu tür faaliyetlerin yeterli seviyede yapıldığını, Yunus Emre Yılı’nın gerektiği gibi duyurulduğu ve tanıtıldığını düşünmektedir. 3 katılımcı anma programlarının yapıldığını ancak iyileştirilmesi gerektiğine inanmaktadır. 1 katılımcının ise etkinliklere ilişkin bilgisi yoktur.

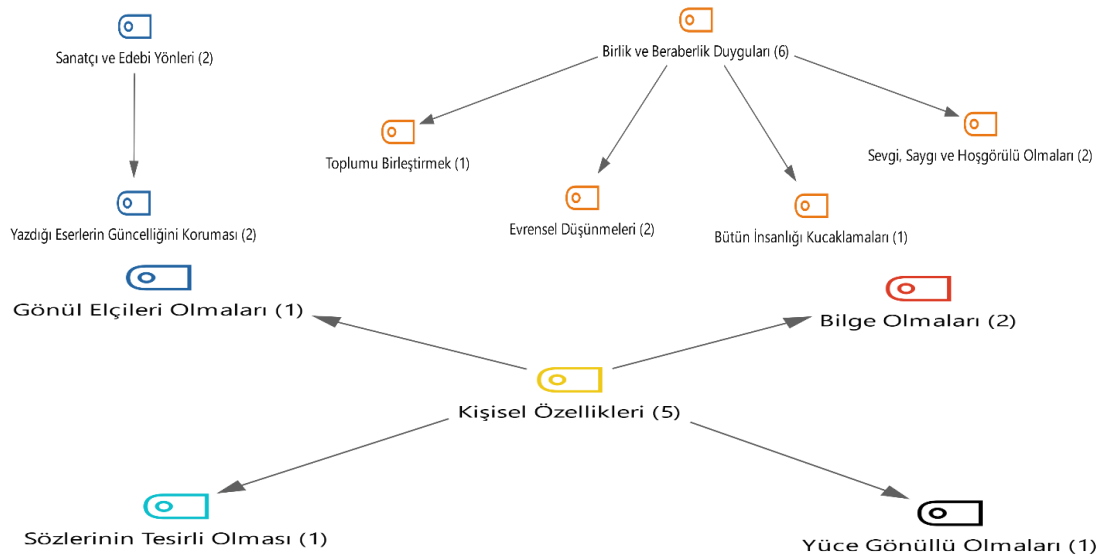
Grafik 17. Yunus Emre Yılında Düzenlenen Etkinliklerin Yeterlik Düzeyi

8-) Sizce Hacı Bektaş-ı Veli, Ahi Evran-ı Veli ve Yunus Emre neden halâ ulusal ve uluslararası alanda saygı görmektedir?

Tablo 38’ e göre K1,K8,K9,K10,K11 ilgili kişilerin “*Yüce ruhlu, lider karakterli, insanları etkilediklerini*” belirtmişlerdir. K2,K4,K6,K12,K13,K14 “*Tüm insanları benimsediklerini, Birlik ve Beraberliği temsil ettikleri*” için saygı gördüklerini söylemiştir. K3 ve K5 “*Sanatçı*” kişiliklerinin önemini irdilemiştir.

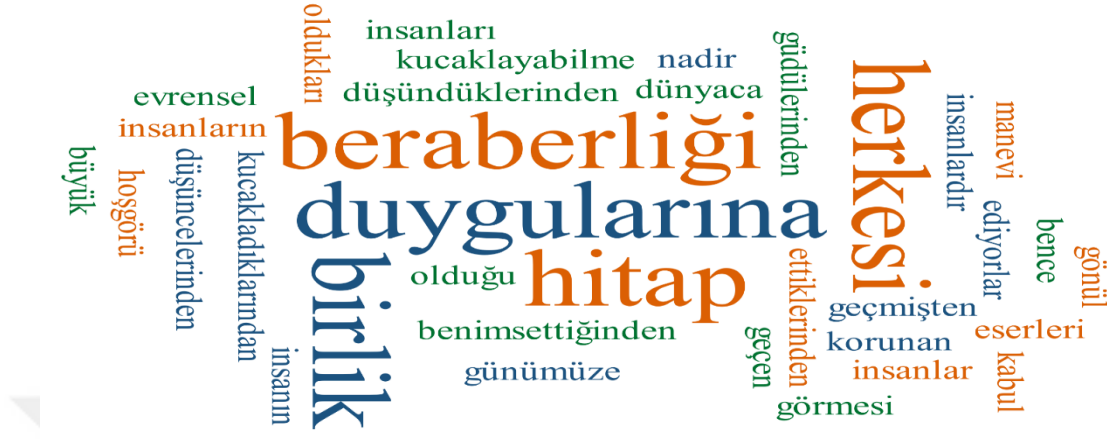
Tablo 38. Eskişehir Katılımcılarının Hacı Bektaş-ı Veli, Ahi Evran-ı Veli ve Yunus Emre'nin Kişiliğine Dair Algıları

Cevaplar	
K1	Bilge oldukları için.
K2	Sevgi ve hoşgörü birlik ve beraberliği tüm insanlara benimsettiğinden.
K3	Eserleri dünyaca kabul görmesi.
K4	Birlik ve beraberliği temsil ettikleri için.
K5	Geçmişten günümüze korunan nadir sanatçılardan olması.
K6	Önyargısız herkesi kucaklayabilme güdülerinden dolayı bence.
K7	Yunus Emre'nin yazdığı şiirlerin etkileyiciliği yüksektir. Hacı Bektaş-ı Veli ve Ahi Evran ise büyük sanatçı ve bilim adamlarıdır.
K8	Büyük insanlar olduğundan.
K9	Sözü geçen insanlardır.
K10	Gönül insanları olduğu için unutulmuyorlar.
K11	İnsanların manevi duygularına hitap ettiklerinden.
K12	Herkesi kucakladıklarından dolayı.
K13	Düşüncelerinden.
K14	Evrensel düşündüklerinden.
K15	Çünkü insanın duygularına hitap ediyorlar.

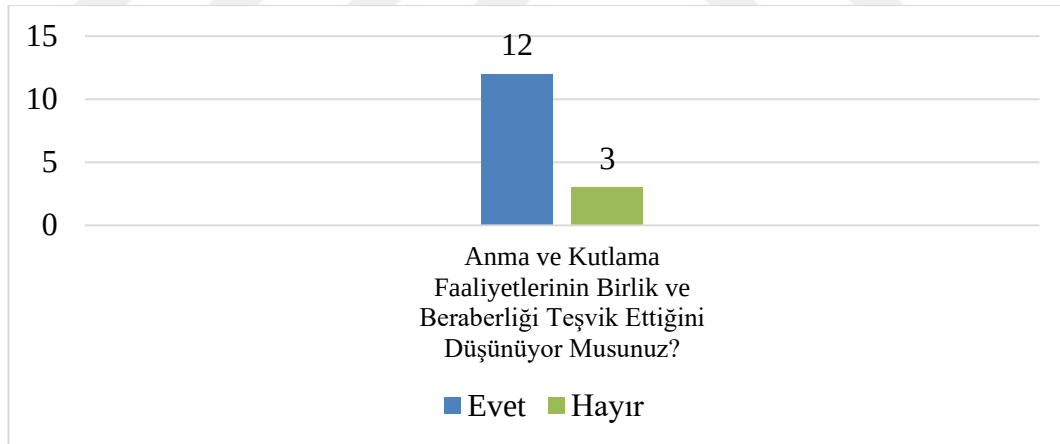
Şekil 24. Katılımcıların Hacı Bektaş-ı Veli, Ahi Evran-ı Veli ve Yunus Emre'nin Kişiliğine Dair Algıları

Şekil 26’ da gösterildiği üzere öne çıkan kelimeler “Birlik-Beraberlik, Duygulara hitap etme, İnsanları benimseme, Evrensel düşünme, Hoşgörü sahipleri, İnsanları kucaklama, Sevgi duymaları” dır.

Şekil 25. Katılımcıların Hacı Bektaş-ı Veli, Ahi Evran-ı Veli ve Yunus Emre'nin Kişiliğine Dair Algıların Kelime Bulutu

9-) UNESCO'nun Anma ve Kutlama Faaliyetlerinin ulusal ve uluslararası alanda birlik ve beraberliği teşvik ettiğini düşünüyor musunuz?

Grafik 18. Anma ve Kutlama Faaliyetlerinin Birlik ve Beraberliğe Olan Etkisi

UNESCO'nun Anma ve Kutlama Faaliyetlerinin birlik ve beraberliği geliştireceğini düşünen 12, geliştirmeyeceğine dair tutumu olan 3 kişi vardır (Grafik 17).

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Turizm en eski hizmet sektörlerinden biridir. Zaman içerisinde gelişen teknoloji ile birlikte insanların beklentileri değişmiş, turizm kendi içerisinde dallara ayrıldığı için kesin bir tanımı yapılamamıştır. Günümüz turizm anlayışı kimi çevrelerce deniz-kum-güneş üçlüsünden ibaret görülmektedir ki bu, turizmi yılın 3-4 ayına sığdırmaktan ileri gitmemekle birlikte, istihdam sağlama, süreklilik yaratma gibi geleceğe yönelik uzun vadeli yatırımların önüne set koymaktadır. Değişen tüketici istek ve arzuları turizmi dar kalıbından çıkarmaya zorlamış ve ortaya alternatif turizm denilen paralel bir turizm sektörü oluşturulmuştur. Böylelikle yılın her döneminde turizmden fayda sağlanmak amaçlanmıştır.

Turizm ekonomik faydalarının yanı sıra toplum temelli ve inanç temelli olmak üzere dünyanın farklı yerlerinden insanları bir araya getiren bir birleştirici unsurdur Semavi dinlerin ve batını dinlerin kutsal saydıkları mekanları, yılın belirli zamanlarında veya bunun dışında kalan başka zamanlarda ziyaret etmek, ruhani doyum noktasına ulaşmaya çalışmak gibi nedenlerle yapılan turizm hareketleri inanç turizmi alanına girmektedir. Dünyada yalnız olmadığına ve manevi bir destek içerisinde olduğuna karar kılan insanlar bir şükür ve vefa göstergesi olarak ibadet eder, ritüeller düzenler, adak adar, kutsal olduğuna inandıkları önemli inanç merkezlerini ziyaret ederler. Bütün bunlar varlığını sürdüren inançların temelini oluşturan ayrılmaz bir bütündür.

Belirli bir inancı benimsemiş insanlar, inançlarının kutsal kabul ettiği inanç merkezlerini ziyaret etmek arzusundadır. Bu ziyaretlerin amacı kimi zaman burada yaşanan doğa üstü durumların etkisiyle ortaya çıkan ruhani tatminin doruk zirvesine ulaşmak iken, kimi zaman da merak duygusuyla ortaya çıkan bir gezme dürtüsünü tatmin etmektir. Bu tür faaliyetler bireysel ya da kitlesel yapılmaktadır. Manevi huzurun ön planda tutulması kaydı ile belirlenen zamanlar içerisinde hareket etmek koşuluyla yapılan bu ziyaretler de inanç turizmi kapsamında değerlendirilmektedir.

İnanç turizmine katılan turistler, bilinçli ya da bilinçsiz bir biçimde kültürel etkileşime girerler. Bunun yanında kültür etkileşiminin gerçekleşmesinde çeşitli yollar vardır. Somut kültürel miraslar üzerinden değerlendirdiğimizde; dini ve kültürel semboller

taşıyan mermer heykeller, resimler, yöresel dansların, kültürel etkileşimin bir parçası olduğu söylenebilir. Somut olmayan kültürel değerler açısından bakıldığında ise olumlu anlamda bir halkın, bilimin, sanatın, durumun gidişatına yön veren kişiler kültürlerarası etkileşimin gerçekleşmesinde önemli bir unsur olarak görülebilir.

Buna istinaden Gökbulut ve Yeniasır (2022) yaptıkları araştırmada Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti [K.K.T.C] halkının inanç turizmine olan farkındalığının son derece yüksek olduğunu ortaya çıkarmıştır. Katılımcılar yalnızca İslam kültürüne ait yapılara değil, kilise ve manastırlara da yönelik farkındalığa sahiptir. Bu araştırmada K.K.T.C halkının farklı kültürlerle ait inanç ve kültür merkezleri tanıtılarak turist çekilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Türkiye geçmişten günümüze değin farklı devlet ve kültürlerle ev sahipliği yapmıştır. Maveranunehir denen, bugünkü Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan ülkelerinin Semerkant, Buhara, Horasan gibi ilim merkezlerini içine alan bölgede yaşamakta olan tasavvuf ehli insanlar Anadolu dahil olmak üzere dünyaya ilim ve irfan yaymak için harekete geçmişlerdir. Yapılan bu akınlar çok geçmeden meyvelerini vermiştir. Anadolu'da tasavvuf hızla yayılmaya başlamıştır. Bu hızın ana karakterlerinden biri olan Hacı Bektaş-ı Veli, Nevşehir'de Bektaşilik tarikatını kurmuş, kendisinin vefatından sonra fikirleri bir yaşam felsefesi haline gelmiştir. Bir ekol olarak Anadolu ve Orta Asya'ya kadar yayılmıştır.

Hacı Bektaş-ı Veli rivayetlere göre Ahmed Yesevi'nin manevi işareti ile halkı irşat etmek üzere Horasan'dan Anadolu'ya gelmiştir. Sulucakarahöyük olarak bilinen Nevşehir ve Kırşehir illerini içinde bulunduran alana yerleşmiştir. Burada faaliyetlerine başlamış, ünü kısa süre içerisinde Balkanlar'a kadar uzanmıştır. Bu şöhreti kazanması birlik ve beraberlik üzerine yazdığı eserler ve yaptığı sohbetler ile gerçekleşmiştir. Ehl-i Beyt ahlakı ve 12 İmam inancını Türk kültürü ile birleştirerek insanlara hoşgörü, saygı ve sevgi ölçütleri ile sunmuştur. Yüzyıllar önce yaşamış olmasına karşın dini, mezhebi, dili, ırkı ne olursa olsun bütün insanları eşit görerek hepsine aynı muamelede bulunmuştur. Hacı Bektaş sadece insanlara değil hayvanlara karşı da sevgi ile yaklaşmakta ve öğütlemektedir. Günümüzde yağlı boya tablolarında bir elinde aslan diğeri ceylan ile tasvir edilmektedir. Besin zincirinde av ve avcı

konumundaki iki farklı canlının kucağında sessizce durması Hacı Bektaş'ın birleştirici gücü ve Hacı Bektaş-ı Veli'nin iç dünyasının bir tür dışavurumudur.

Anadolu Erenlerinden bir diğeri Ahi Evran-ı Veli'nin yaşamı Güney Azerbaycan'da şimdiki İran'da başlamış, Kırşehir'de devam etmiş ve yine burada vefat etmiştir. Faaliyetlerini önce yaşadığı Kırşehir ile sınırlı tutmuş, daha sonra fikirleri geniş kitlelere ulaşip benimsenmeye başlayınca bütün Anadolu'ya yayılmıştır. Ahilik adında, ana teması barış ve birliktelik olan esnaf loncası kurmuştur. Ahi Evran, günümüzde yalnızca Ahi teşkilatı ile özdeşleşse de O'nun amacı birlik içerisinde sıkı sıkıya bağlı bir halk meydana getirmektir. İnsanlar arasında ikiliğe karşı çıkmış, önce esnaflar arasında birliği sağlamayı kararlaştırmıştır. Sıkıntılı günlerde psikolojik olduğu kadar yiyecek-içecek ihtiyaçlarına gereksinim duyan Anadolu halkına büyük bir fayda sağlamış, yokluk içerisindeki halka karşı kötü düşünceleri olan esnafları bertaraf etmiştir: "Marifet şudur, zira ki murdarı su ile yıkarlar, temiz olur ve temiz suyla abdest alıp beş vakit namaz kılarlar ve hakikat topraktır, meni suyundan geçip, Mina'nın yanında yetmiş iki milletle bir et kendini." (Şen, 2012, s. 622).

Tasavvuf ana bilim dalı çerçevesinde yapılan çalışmalar Ahi Evran ile Hacı Bektaş-ı Veli arasındaki dostluğun ne derecede olduğunu ortaya koymaktadır. Rivayetlere göre Ahi Evran-ı Veli, en yakın arkadaşı Hacı Bektaş'a özlem duyduğu bir an, ejderhaya binerek Sulucakarahöyük'e, Hacı Bektaş-ı Veli ise Ahi Evran'ı görmek istediğinde güvercin donuna girerek Kırşehir'e gitmiştir. Bu iki hak ehli kişinin dostlukları, kurdukları tarikatların kurallarına da yansımıştır. Hacı Bektaş-ı Veli'nin Makalat eseri Ahiler arasında popüler olmuş, kitap olarak talebelere okutulmuştur.

Ahi Evran-ı Veli'nin bir başka çağdaşı Mevlâna Celaleddin-i Rumi'dir. Asıl adı Celaleddin, takma adı Mevlâna (Hocaların hocası), yaşadığı yer ise Rumi yani Rum toprakları olarak bilinen Anadolu'dur. Mevleviyye adıyla kurduğu tarikat gün geçtikçe hem halk hem de devlet boyutunda oldukça güçlenmiştir. Kaynaklarda İlhanlılar olarak da bilinen Moğollar Anadolu'yu yağmaladığında Mevlâna Celaleddin'in Moğollara karşı tavrı aldığı geçmektedir. Bazı kaynaklarda geçtiğine göre ise Mevlâna, siyasi otoritesinin sarsılmaması için Moğol saflarında yer almıştır. Ahiler ve Bektaşiler Moğollarla mücadele ederken Mevlevilerin bu mücadeleye

katılmamasından rahatsız olan Ahi Evran-ı Veli, Mevlâna ile ciddi boyutlara ulaşan sözlü hatta fiziksel münakaşa yaşamıştır. Ancak ikili arasında yaşanan hadiseler söz gelimi efsaneden ibaret kalmıştır. Gerek günümüz kültürel ve siyasi koşulları, gerekse akademi camiasının atalet halinde olması bu konuyu derinlemesine araştırmaya izin vermemektedir. Bu araştırmada kültürlerarası ilişkiler kapsamında Ahi Evran ve Mevlana Celaleddin arasındaki ilişkinin halk nezdindeki yansıması da öğrenilmeye çalışılmıştır.

Dünyaya gözlerini Sivrihisar'da açtığı bilinen Yunus Emre, şiirlerinde çokça 72 milletten, dirlikten, birlik ve beraberlikten söz etmiştir. Tarihte Yunus, Bizim Yunus, Emre'm gibi mahlaslarla şiir yazan 7'den fazla Yunus Emre olduğu bilinmekte ise de gerçek Yunus'un 12. yy'da yani Anadolu Selçuklunun yıkılış döneminde yaşadığı bilinmektedir. Yunus Emre'nin Hacı Bektaş-ı Veli ile karşılaştığı ancak kendisine sunulan manevi himmeti anlamadığı için Taptuk Emre'ye gönderildiği anlatılmaktadır. Yunus, kimi rivayetlere göre 7 ya da 70 sene Taptuk Emre Dergahına hizmette bulunmuştur. Isınmak ve ekmek yapmak için dergâha ağaç dalı toplamaya gönderildiği, her ağaç dalının düz olması için titizlikle hareket ettiği rivayet edilmiştir. Yunus'un bu davranışı bugün dahi övgülere mazhar olmakta ve dürüstlük simgesi olarak kullanılmaktadır.

Yunus Emre edebi bir dille sabretmenin önemini vurgulayarak maddi manevi bütün sıkıntıların aşılabileceğini öğütlemiştir. Anadolu'daki siyasi çekişmeler sonucu parçalanmakta olan halkı birleştirmenin yollarını aramıştır. Allah aşkı ile yazdığı şiirlerinin ünü tüm dünyaya yayılmıştır. Şiirlerinde sık sık dünya halklarından bahsetmekte, dünya barışının ancak kültürler ve milletlerarası anlayış ile gerçekleşeceğini vurgulamaktadır. Yunus'a göre her canlı değerlidir çünkü hepsi Allah'tan bir parçadır. Buna müteakip şiirlerinde doğaya olan hayranlığını, canlılara duyduğu sevgiyi işlemektedir.

UNESCO II. Dünya Savaşından sonra (1945) kurulan, "United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization" kelimelerinin baş harfinin kısaltılmasıyla oluşmuş, uluslararası alanda kültür ve sanat niteliklerini koruma ve yaşatma amacıyla hareket eden bir örgüttür. Kurulduğu ilk yıllarda üye ülke sayısı 27 iken, 2011 yılının

ortalarında Filistin Devleti'nin de dahil edilmesi ile 154'e yükselmiştir. İnsan yaşamına ve yaşadıklarına saygı düsturu ile hareket eden örgüt, somut ve somut olmayan kültürel miras listeleri oluşturarak kimi yapıları, kişileri ve kültürleri koruma altına almaktadır. Bu yüzden Anma ve Kutlama Yıldönümleri dahil 7 program 1 sosyal aktivite düzenlemektedir.

Anma ve Kutlama Yıldönümlerinin amacı bir toplumu derinden etkileyen, başta doğa, sosyal ve beşerî bilimler alanında çığır açmış, kültürel anlamda adeta devrim yapan tarihi kişilerin tanıtılmasıdır. Bir diğer amacı kültürlerarası iletişimi geliştirme ve sürdürme çabasıdır. 2021 Yılı Hacı Bektaş-ı Veli'nin 750.ci Ölüm Yıldönümü, Ahi Evran-ı Veli'nin 850.ci Doğum Yıldönümü ve Yunus Emre'nin 700.cü Ölüm Yıldönümü olması nedeniyle bu kişiler Anma ve Kutlama Yıldönümü programına dahil edilmişlerdir.

Literatürde Somut Kültürel Miras ya da SOKÜM anahtar kelimeleri kullanılarak farklı disiplinlerde birçok çalışmaya rastlanmaktadır. Anma ve Kutlama Faaliyetleri kapsamında yapılan çalışmaların çok az sayıda olduğu görülmüştür. Halbuki Hacı Bektaş-ı Veli, Ahi Evran-ı Veli ve Yunus Emre gibi Türk-İslam kültürünün öne çıkan karakterlerinin doğum ve ölüm yıldönümleri vesilesi ile UNESCO tarafından uluslararası camiada anılması ülkemiz açısından gurur duyulmasıdır. Yukarıda zikredilen kişilerin asırlar öncesinde güttükleri dünya barışı politikası bugün dış ülkeler tarafından benimsenmiş gibi görünse de tarihe bakıldığında durumun yansıtıldığı gibi olmadığı kolaylıkla anlaşılabılır. Türkiye Cumhuriyeti vd. Türk devletlerinin de ortak paydası olan bu kişilerin Anma Yıldönümlerinin halk tarafından benimsenmesi gerekmektedir. Anma etkinlikleri ise UNESCO'nun ulusal ve uluslararası bildirilerine ihtiyaç duyulmadan da yapılabilir.

Anma ve Kutlama Faaliyetleri farklı kültürleri birbirine yaklaştırmasının dışında, söz konusu ülkelerin öne çıkan şahsiyetler vasıtasıyla tanınırlık düzeyini arttırmaktadır. Örneğin Hacı Bektaş-ı Veli ve Ahi Evran-ı Veli hakkında anlatılan efsanelerin karşı tarafa uygun biçimde aksettirildiğinde ülkemize yönelik dikkatlerin artacağı düşünülmektedir. Yunus Emre'nin tanınırlık düzeyinin diğerlerine göre daha yüksek olduğu söylenebilir. Örneğin 1990 yılında UNESCO ve Birleşmiş Milletler merkez

binasına farklı dillerde “Gelin tanış olalım, işi kolay kılalım, sevelim sevilelim, dünya kimseye kalmaz.” sözü yazılmıştır. Demirören Haber Ajansının 2010 yılındaki haberine göre ise BM Eski Genel Sekreteri Ban Ki Moon, 50’li yıllarda Türkiye’nin Güney Kore’ye yaptığı askeri yardımdan bahsederek “13’üncü yüzyıl şairiniz Yunus Emre şöyle diyor, 'Kimseyi hor görme, asla kalp kırma, yetmiş iki milletin hepsini sev'. Bugün BM'de 192 üyeyiz ama bu şiir, inancımız olabilir.” sözlerini sarfetmiştir (Demirören Haber Ajansı [D.H.A], 2010).

Araştırmanın Nevşehir bölümünde görüşülen katılımcılardan elde edilen veriler göstermektedir ki, bölgenin kültür ve inanç turizmi çekiciliğini Kapadokya, Peri Bacaları ve Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhı oluşturmaktadır. Katılımcılar UNESCO’nun Anma ve Kutlama Faaliyetlerinin bilincindedir. Nevşehir halkının bu bilince erişmesindeki faktör Hacı Bektaş Dergâhı ve Müzesidir. 2021 Hacı Bektaş-ı Veli Yılına dair farkındalık öncelikle belediyeler tarafından düzenlenen ve sergilenen tanıtım afişleri ile sağlanmıştır. Ancak katılımcılar Nevşehir bürokratlarının siyasi baskıya uğrama çekincesinden dolayı Hacı Bektaş-ı Veli adına yeterli düzeyde programın düzenlenemediğini düşünmektedir. Yine söz konusu katılımcılara göre 2021 yılında Hacı Bektaş-ı Veli’nin anılması Alevi-Bektaşî halkın oyunu (reyini) almak için uygulanan siyasi bir hamledir. Ek olarak Hacı Bektaş-ı Veli’nin art niyetli kesimlerce siyasi propaganda aracı olarak kullanılması da Hacı Bektaş-ı Veli adına düzenlenen etkinliklerin engellenmesine neden olmuştur. Bu olumsuz tavır yalnızca Hacı Bektaş-ı Veli Anma Yılında değil Hacı Bektaş ve Alevilik temalı sanat ve programlarda da geçerlidir. Sonuç olarak Nevşehir Valiliği ve Nevşehir Belediyesi, Hacı Bektaş-ı Veli’yi anma programları düzenleme konusunda sınıfta kalmış, düzenlenen programlar ise Hacıbektaş Belediyesi’nin gayretleri ile sınırlı kalmıştır.

Kırşehir katılımcılarına göre bölgenin turistik çekiciliğini termal merkezler ve Selçuklu Devletinden kalan kültürel yapılar oluşturmaktadır. Abdallık Geleneği ve Müzik Kültürü de başka çekicilik faktörü olarak öne çıkmaktadır. Kırşehir halkı, Nevşehir katılımcılarına göre UNESCO’nun Anma ve Kutlama Faaliyetlerine ilişkin daha az bilgiye sahiptir. Bunun nedeni olarak Kırşehir’in 2019 yılında Yaratıcı Şehirler Ağının Müzik dalında UNESCO listesine girmesinin 2021 Ahi Evran-ı Veli Yılına gölgede bıraktığı düşünülmektedir. Özellikle Neşet Ertaş’ın geride bıraktığı kültür

mirasın, Ahi Evran-ı Veli Yılı'nın gerektiği gibi tanıtılması hususunda engellemiş olabileceği ön görülmektedir. Kırşehir'de yapılan bu araştırmada veri toplama aşamasının bir kısmı yüz yüze gerçekleştiğinden, kentte halkın toplu olarak yaşadığı bölgelerde Ahi Evran-ı Veli Yılı'na dair tanıtımların yetersiz olduğu; "UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı'na müzik alanında dâhil olması için yapılan başvurunun 2019 yılında olumlu sonuçlanmasıyla birlikte, Türkiye'de UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı'na Müzik alanında dahil olan ilk ve tek şehir olduk." (Kırşehir Belediyesi, 2022) broşürlerinin sıkça kullanıldığı görülmüştür.

Katılımcılardan elde edilen verilere göre UNESCO 2021 Ahi Evran-ı Veli Anma Yılı'nın yeterli düzeyde tanıtılmamasının bir başka nedeni her yıl Eylül ayında düzenlenen Ahilik Haftası ile karıştırılması ihtimali olduğudur. Benzer bir durum Kırşehir'de düzenlenen Geleneksel Ahi Evran-ı Veli Anma programları için de geçerlidir. Sonuç olarak Kırşehir Valiliği ve Kırşehir Belediyesinin 2021 Ahi Evran-ı Veli Anma Yılı'nın halk düzeyinde tanıtılmasına gayret ettiği ancak insanların zihninde gerektiği gibi bir algının oluşmadığı ortaya çıkarılmıştır.

Eskişehir ili katılımcılarına göre bölgede en dikkat çekici turizm türü kültür turizmidir. Eskişehir'in Kültür ve Sanat Başkenti sıfatını alması ve düzenli olarak etkinlikler düzenlenmesi ilin kültür turizmi açısından çekici olmasında önemli bir faktör olarak görülmüştür. Eskişehir'de kültür turizminin daha aktif yönetilebilmesi için Porsuk Çayı'nın öne çıkarılması önerilmektedir. Çevre düzenlemesinin Venedik'e benzetilerek dikkatlerin bölgeye çekilmesi halinde turist potansiyelinin artacağı düşünülmektedir. Katılımcılara göre kentteki bir başka çekicilik unsuru mağara ve kamp turizmidir. K.T.B'den (2022) elde edilen bilgilere göre Eskişehir'de 28 mağara aktif olarak kullanılmaktadır. Ancak gerek katılımcıların düşünceleri gerekse kamuoyundaki Eskişehir imajı incelendiğinde, sosyo-kültürel ve ekonomik refahın öğrenci şehri gibi tanımlarla öne çıktığı görülmektedir.

Eskişehir katılımcılarının Anma ve Kutlama Faaliyetlerine ilişkin farkındalıkları Kırşehir iline göre yüksek, Nevşehir iline göre düşüktür. Aynı şekilde 2021 Yunus Emre Yılı farkındalığı Nevşehir'e göre düşük, Kırşehir'e göre yüksektir. Halkın farkındalığının oluşmasında sosyal medya ve internet haber siteleri etkili olmuştur.

Eskişehir'in kültür ve sanat faaliyetlerinde etkin güçte olması Yunus Emre Anma Yılı farkındalığını da etkilemiş olabileceği düşünülmektedir. Ancak gerçek Yunus Emre karakterinin yeteri kadar tanınmadığı da ortadadır. Katılımcılar Yunus Emre'yi en çok şiirleri ve hümanist düşüncesi ile tanımaktadır. Fakat Yunus Emre'nin yalnızca bir şair ya da edebiyatçı olmadığı göz önünde bulundurulmalıdır. Çünkü Yunus yalnızca derviş ya da hayvanlar ve çiçeklerle konuşan biri değildir. Eserlerinde yer verdiği bu teknik ile birlik ve beraberlik mesajını direkt olarak insanların bilinçaltına göndermektedir. Yunus aynı zamanda bir psikologdur denilebilir. Sonuç olarak Eskişehir'de kültür turizminin yanı sıra inanç turizmi geliştirmek için yalnızca Yunus Emre'nin farklı yönleri ön plana çıkarılmalıdır. Anma ve Kutlama Faaliyetleri Eskişehir için önemli bir fırsattır. Buna müteakip Tatlı ve Avcı (2022) yaptıkları araştırma sonucunda katılımcıların Yunus Emre'yi yeteri kadar tanımadıklarını ortaya çıkarmışlardır. Çalışmanın devamında katılımcıların Yunus Emre'yi diğer tasavvufi karakterler ile karıştırdıklarını ya da basmakalıp bilgilerle öğrenilen cevaplar ile Yunus'u anlattıklarını belirtmişlerdir.

Nevşehir, Kırşehir ve Eskişehir illerinde yürütülen araştırmada birkaç ortak nokta tespit edilmiştir. Birinci olarak Hacı Bektaş, Ahi Evran ve Yunus Emre Yılında Türkiye'de düzenlenen ve tarafımızca toplanan anma programları en fazla konser, sergi söyleşi ve sempozyumlardan ibarettir. İlkokul ve lise düzeylerinde satranç, şiir yarışması vb. klasik etkinlikler düzenlendiği, valilik ve belediyelerin ise kendi bünyeleri içerisinde Anma Yılı temalı konuşmalar yaptığı görülmüştür. İkinci ortak nokta Hacı Bektaş-ı Veli vd. Anma Yılında, kimi üst düzey siyasi görevlilerin himayelerinde kullanılan argümanlar tanıtımı sekteye uğratmış olabilir. Yani 2021 Anma Yılı'nın tanıtımı siyasi partilerin gölgesinde kalmıştır denilebilir. Üçüncü ortak nokta söz konusu manevi önderlerin kişilikleri ve yaşamları hakkında aynı hikayelerin anlatılması, halihazırda da bunları ezberlemiş halkın, Hacı Bektaş vd. Anma Yılına dair dikkatlerini çekmemiş olması da muhtemeldir.

Bu araştırmanın amacı UNESCO'nun 2021 Hacı Bektaş-ı Veli, Ahi Evran-ı Veli ve Yunus Emre Anma Yılı'nın başta Nevşehir, Kırşehir ve Eskişehir illerinin kültür ve inanç turizmine katkısını ortaya çıkarmaktır. UNESCO'nun sunduğu uluslararası iş birliği ve tanınırlık düzeyi fırsatı, Valilik ve Belediyelerce doğru kullanıldığında

olumlu sonuçlar verecektir. Ancak bu kazanımın kolay elde edilemeyeceği göz önünde bulundurulmalıdır. Yerel halkın da bu konuyu bir anda anlaması beklenmemelidir. Çünkü halk kültür turizminin amacını ve yöntemini anlamış olsa da inanç turizmine yönelik çok az bilgiye sahiptir. En kötüsü ise inanç turizminin tarikat ya da çeşitli dinlerin yaptığı bir tür ayin olduğunu düşünenlere de rastlanmış olmasıdır. Örneğin Deniz ve Avcı (2022) Adana örnekleminde yaptıkları araştırmada, halkın zihninde oluşan inanç turizminin direkt din ile ilişkilendirildiğini ortaya çıkarmışlardır. Çam ve Çılgınoğlu (2020) Kastamonu örnekleminde yaptıkları araştırmada ise katılımcıların Şeyh Şaban-ı Veli, Ahi Evran-ı Veli, Hacı Bektaş-ı Veli ve Hacı Bayram-ı Veli'nin türbelerini ziyaret ettiklerinde, bulundukları ortamın manevi iklimi ile zihnen rahatladıklarını tespit etmişlerdir. Yapılan bu çalışmaların ışığında inanç turizminin ne olduğu, algılanan ve aslında gerçek olanı ortaya çıkararak olası yanlış anlamaları ortadan kaldırmak gerekmektedir. Kültür, turizm ve inanç üçgeni ile kültürlerarası ilişkilerin düzeltilmesi, inanç turizmi destinasyonlarının tanıtılması açısından hayati önem taşıyan bu sorunların çözülmesi, ilgili mercilerin halk nezdindeki inanç turizmi ön yargısını kırmaları gerekmektedir.

Çalışmanın sonucunda, kültür ve inanç turizminin geliştirilmesi, UNESCO Anma ve Kutlama Faaliyetlerinin aktif olarak kullanılabilmesi şunlar önerilmektedir:

- Nevşehir için en aktif inanç turizmi çekiciliği olan Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhı ve Müzesinin bulunduğu Hacıbektaş ilçesinde gerekli çevre düzenlemeleri yapılmalıdır. Alt yapı çalışmaları nihayete erdirilip, müzeye giden yolların iyileştirilmesi gerekmektedir. Çünkü bir turizm destinasyonunu turist gözünde çekici kılan en önemli unsur çevre düzenlemesidir (Türkay ve Kahraman, 2017: 40).
- Hacı Bektaş-ı Veli'nin birlik ve beraberlik felsefesi baz alınarak, Alevi-Bektaşî deyişlerinde geçen birliktelik çağrılarının aslına uygun melodi ve ritimde kâr veya siyasi gaye güdülmeksizin icra edilmesine izin verilmelidir. Günümüzde hayatta olan Alevi ozanları, Bektaşî dervişleri ve Alevi dedeleri ile görüşülmelidir. Hacı Bektaş-ı Veli Anma Yılı kapsamında düşünceleri alınarak yol izlenmelidir. Bunun için Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhı dedeleri uygun bir örnek olabilir.

- Bundan sonra yapılacak benzer çalışmalarda Anma ve Kutlama Programlarına dahil edilen kişilerin hayatı ve onların hakkında anlatılan hikâye ve efsanelerin geçmişle bağdaştırılması tavsiye edilmektedir. Örneğin 2023 Aşık Veysel Yılı ilan edilmiştir. Aşık Veysel'in edebi hayatının yanı sıra genlerinde taşıdığı gelenek ve göreneğin geçmiş ve günümüzdeki etkisini ortaya koyarak ilerlemek, Anma ve Kutlama Programlarının amacının anlaşılmasında daha etkili olacaktır.
- Sosyal medyanın gücü hiçbir zaman yadsınmamalıdır. Özellikle Z ve alfa kuşağı olarak nitelendirilen yeni nesle, Hacı Bektaş-ı Veli, Ahi Evran-ı Veli ve Yunus Emre'nin öğretileri yalın biçimde anlatılmalıdır. Bu süreçte din ve kültür faktörünün fazla irdelenmemesi tavsiye edilir. Spitzer' in (2022) ifade ettiği gibi ergenlik çağına henüz erişmiş bireyler inançların kendisiyle değil bizzat üyelerinin kendilerine karşı takındığı tavır ile ilgilenmektedir.
- UNESCO Anma ve Kutlama Programları kapsamında düzenlenecek faaliyetler öncesinde yerel halka konu ile ilgili bilgilendirme yapılmalıdır. Organizasyon aşamasında anket çalışması veya görüşme yapılarak halkın düşünceleri alınmalıdır. Böylelikle halkın UNESCO Programlarına yönelik farkındalığı artacağı gibi yöneticilerin de karizması güçlenecektir. Bu konuda Eshboevich Khayitov'un da (2022) belirttiği üzere toplumlar, yönetimi ayakta tutan en önemli uzuvdur. Yöneticilerin halk ile ilgilenmesi toplum refahını da arttırıcı bir unsurdur.
- UNESCO'nun uluslararası çapta düzenlediği programlara dair halkın tutumu ölçülmelidir. Özellikle Anma ve Kutlama Programlarına dair az sayıda akademik çalışma yapılmıştır. Bu konunun akademik düzeyde dile getirilerek tez ve araştırma makaleleri ile desteklenmesi gerekmektedir.
- Cinsiyet ayrımcılığına bağlı olarak kadınların yaşam hakları suistimal edilmekte, çoğu kadın toplumda statüsünü dahi belirleyememektedir. Kırşehir Valiliği başta olmak üzere; Ahi Evran-ı Veli'nin eşi Fatma Bacının kurduğu Bacıyan-ı Rum teşkilatı günümüz şartları göz önünde bulundurularak tekrar kurulabilir. Bu kurumda gönüllü bütün kadınlara Ahilik temelinde olduğu gibi mesleki eğitimler verilebilir. Kadınlar

arası dayanışmanın da gerçekleşebileceği gibi Ahi Evran ve Fatma Bacının adı kamuoyunda duyurulabilir.

- Eskişehir ilinde kültür turizminin oldukça geliştiği, inanç turizminin ise yetersiz kaldığı görülmektedir. İnanç turizmi için Yunus Emre gibi bir zat başlı başına bir güç iken, Eskişehir'in inanç turizmi imajında kullanılamaması şaşırtıcıdır. Eskişehir'in Yunus Emre ile bağdaşması ve inanç turizminin geliştirilmesi için Mihalicçık ilçesindeki Yunus Emre Türbesinin çevresine yapılacak kabinlerde insan zihnini dinlendirdiği bilinen su, şelale ya da doğa sesleri (Avcı ve Deniz, 2022, s. 58) kullanılarak Yunus'un şiirleri okunabilir. Ziyaretçilerin duygusal gücünü dengelemek, dinlenmelerini sağlamak ve manevi doyumlarını yükseltmek için (Çılgınoğlu, 2018, s. 182) pratik bir yöntemdir. Ayrıca genç müzisyenlerin Yunus Emre şiirlerini besteleyerek kamuoyuna sunması da tanıtım açısından etkili bir yöntem olabilir.
- Eskişehir ilinin inanç turizmi imajının yenilenebilmesi için Mihalicçık ilçesindeki Osmanlı ve Selçuklu Devletlerinden kalan camiiler gün yüzüne çıkarılmalı ve restore edilmelidir. Yapıların yerlerinin tespit edilmesi açısından Adıgüzel'in (2007) yazdığı yüksek lisans tezi bilgilendirici bir kaynaktır.
- Hacı Bektaş-ı Veli ve Ahi Evran-ı Veli'nin menkıbelerde anlatıldığı üzere birbirlerini ziyarete gidip gelmeleri örnek alınarak Nevşehir ve Kırşehir arasında kültür rotası oluşturulabilir. Bu rotaya Kapadokya da eklenerek farklı kültürlerin dikkati çekilebilir. Menkıbelerde Yunus Emre'nin Hacı Bektaş-ı Veli ile görüşmeleri ve Taptuk Emre'ye intisap etmesi göz önüne alınarak bu rotaya Eskişehir ve Karaman eklenebilir. Profesyonel tur rehberlerinin eşliğinde rota üzerinde yaşanan hadiseler turistlere aktarılabilir. Böylece Türk kültürünün manevi mimarları, ayak bastığı topraklarda tekrar anılacak, UNESCO'nun Anma ve Kutlama Programları gerçek anlamda amacına ulaşacaktır.

UNESCO'nun Anma ve Kutlama Faaliyetlerinin Kültür ve İnanç Turizminin Geliştirilmesine Etkisi: 2021 Hacı Bektaş-ı Veli, Ahi Evran-ı Veli ve Yunus Emre Anma Yılı adlı araştırmada Nevşehir, Kırşehir ve Eskişehir illerindeki halkından edinilen bilgiler önem arz etmektedir. Araştırmanın sonucu incelendiğinde, 2021 yılında Anma ve Kutlama Programlarına dahil edilen 3 Türk büyüğünün bireysel huzur

ve evrensel barış felsefelerinin yerel halk tarafından yeteri kadar anlaşılmadığı ortaya çıkmaktadır. Bunun yanında UNESCO gibi uluslararası bir örgütün, ilgili kişileri birlik ve beraberliğin temsilcisi olarak görüp yine uluslararası alanı kapsayan Anma ve Kutlama programlarına dahil etmesine karşın, yöre halkının bu programa yönelik farkındalığının düşük olması oldukça üzücü bir durumdur.

Araştırmanın kapsamı bakımından teoloji, felsefe, hukuk, sosyoloji, psikoloji, mitoloji, Türkoloji, antropoloji ve arkeoloji alanları ile ilişkili olması bile elde edilen sonuçların önemine dikkat çekmeye yeterli olacaktır. Günümüz ekonomik koşulları, lisansüstü eğitimdeki süre kısıtlılığı araştırmanın Nevşehir vd. illerle sınırlı kalmasını gerektirmiştir. Araştırmanın alanında ilk olması sebebiyle, ilerleyen dönemlerde yapılacak çalışmalara ışık tutacağına inanılmaktadır.

KAYNAKLAR

- Acar, Ş. (2009). *Yukarı mahalle, Odunpazarı Eskişehir: Zaman, mekân, insan*. Eskişehir Ticaret Odası Yayınları.
- Açıkgöz, B.F. (2015). *Mevlânâ Celâleddîn Rûmî ve Hâcî Bektaş Velî Menâkıbnâmelerinin içerik bakımından analizi* [Yüksek Lisans Tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Adrahtas V. (2021). *The feminine in the poetry of Yunus Emre: A case study in the hierophanic dialectics of mystical Islamic experience*. Religions.
- Akça, E. ve Esen, S. (2020). Aziz Nikolas'ın hayatı ve mucizevi karakteri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(12), 114-128.
- Akça, G. (2003). Ahilik geleneği ve günümüz Fethiye esnafı. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 0(14), 209-219 .
- Akça, Y. (2016, Ağustos). Türkiye'nin kalkınma planlarında turizm politikası. *International Conference on Eurasian Economies*, Kaposvár, Macaristan.
- Aksoy, M. (2011). Türk kültüründe Alevilik. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, 0(24), 65-73.
- Altınsapan, E. (2004). *Eskişehir Kurşunlu Külliyesi*. ETO Eskişehir Ticaret Odası Dergisi, 0(118), 37-42.
- Altıntaş, H. (1986). *Tasavvuf tarihi*. Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Altun, Ö. (2019). *Türklerin ve Anadolu'nun İslamlaşmasında Yesevî hareketi ve Ahmed Yesevi'nin etkisi* [Yüksek Lisans Tezi]. İnönü Üniversitesi.
- Altıntaş, Y.S. (2013). *Çatalhöyük* [Yüksek Lisans Tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Aneas, M.A. ve Sandín, M.P. (2009). Intercultural and cross-cultural communication research: some reflections about culture and qualitative forum. *Qualitative Social Research*, 10(1), 51-70.
- Armağan, E.M. (2013). *Max Weber'in din sosyolojisi* [Yüksek Lisans Tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Aromataris, E. (2014). Systematic reviews. *American Journal of Nursing*, 5(114), 9-56.
- Arslan, M. (2013). *Eski Türk ahlak ve siyaset felsefesine Konfüçyanizmin etkisi*. Felsefe Arşivi.

- Aslan, Ş. (2018). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri: Nicel, nitel ve karma tasarımlar için bir rehber*. Eğitim Yayınevi.
- Atabey, Y. (2018). *Gazali'de din-felsefe ilişkisi* [Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Ateş, S. (1972). *Cüneyd-i Bağdâdî: Hayatı, eserleri ve mektupları*. Yeni Ufuklar Neşriyat.
- Avcı, M. ve Deniz, Y. S. (2022). Sağlık turizminde tabiat odaklı terapötik destinasyon önerisi: Kastamonu Horma Kanyonu örneği. *Uluslararası Global Turizm Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 51-62.
- Ay, Z. (2019). İslam öncesi Orta Asya tarihi coğrafyasında Bedahşan Bölgesi ve Türk tarihindeki yeri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (1)42, 153-162.
- Aydın, M. (1994). Şamanizmin eski Türk dini hayatı ile ilişkisi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, 0(28), 89-100.
- Aydın, M. (2003). Antakya ve Tarsus eksenli ilk dönem Hristiyanlığına bir bakış. *Necmeddin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(15), 5-16.
- Bakkal, A. (2003). Sünnetin kaynak değeri. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (11)11, 1-27.
- Balibeyoğlu, L. (1998). 13. yüzyılda Kırşehir Nureddin Cacabey ve Ahmet Gülşehri. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 0(6), 115-122.
- Barışta, H.Ö. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu dönemi İstanbul'undan kuşevleri*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Basat, E. (2013). Somut ve somut olmayan kültürel mirası birlikte koruyabilmek. *Millî Folklor*, (25)100, 61-71.
- Batuta, I. (2010). *Die Wunder des Morgenlandes: Reisen durch Afrika und Asien*. CH Beck.
- Bayir, E. (2007). *İnsan-ı Kâmil anlayışının metafizik boyutu* [Yüksek Lisans Tezi]. Fırat Üniversitesi.
- Baykara, T. (1984). *Anadolu yer adlarının Orta Asya'daki benzerleri üzerine bir kaynak*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Bayram, M. (1995). *Ahi Evren tasavvufi Esasları*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bayram, M. (2001). *Tarihin ışığında Nasreddin Hoca ve Ahi Evren*. Bayrak Mat. Ltd. Şti.

- Bayram, M. (2016). *Fatma Bacı ve Bacıyan-ı Rum - Anadolu Bacıları Teşkilatı*. Çizgi Kitabevi.
- BBC NEWS. (2021). <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-59049471> Erişim Tarihi: 17.12.2021.
- Bellew, H.W. (1977). *An inquiry into the ethnography of Afghanistan*, Karachi.
- Besant, W. ve Palmer, E. H. (2022). *Jerusalem, the city of Herod and Saladin*. DigiCat.
- Biçer, B. (2018). Türklerin Müslüman olması meselesine yeni bir bakış denemesi. *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 0(3), 99-137.
- Bilgin, V. (1996). *Toplumsal çözülme ve din ilişkilerine din sosyolojisi açısından kavramsal bir yaklaşım* [Yüksek Lisans Tezi]. On Dokuz Mayıs Üniversitesi.
- Bilig, A.Ö. (2008). *Uygurların iptidai düşünceleri ve felsefe notları*. Milletler Yayınları.
- Boyce, M. (1975). *A history of Zoroastrianism : The Early Period*, Leiden. Brill.
- Böwering, G. (2003). Zulme uğrayan ve ilhadla suçlanan ilk sûfiler. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12(2), 361-384.
- Budak, D. (2012). *Anadolu'da yaşamış Aziz ve Azize hayatlarının dinler tarihi açısından değerlendirilmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Necmeddin Erbakan Üniversitesi.
- Bulut, H . (2004). İlk dönem İmami kaynaklarda gaybet anlayışı. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8(2), 49-68.
- Burckhardt, T. (1982). *İslam tasavvuf doktrinine giriş*. Ribat Yayınları. (Özgün Baskı 1969).
- Büyükçelebi, H. (2019). *Anadolu Aleviliği ve Bektaşilik ilişkisi* [Yüksek Lisans Tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Cassia, M. (2019). *In Cappadocia Early Christianity in Asia Minor and Cyprus: From the Margins to the Mainstream*. Brill.
- Cebecioğlu, E. (1994). *Hacı Bayram Veli ve tasavvuf anlayışı*. Muradiye Kültür Vakfı Yayınları.
- Chavalier J. ve Cheerbrant A. (1996). *Dictionary of symbols* (Johm Buchanan) Penguin Books. (Original work published 1969).

- Chittick, W. (1997). *Varolmanın Boyutları* (Turan, K. Çev.) İnsan Yayınları. (Özgün Baskı 1983).
- Cooper, C., Fletcher, J., Fyall, A., Gilbert, D., Wanhill, S. (2005). *Tourism Principles and Practice*. Pearson Education Limited.
- Çılgınoğlu, H. (2018). Sağlık turizminin temel özellikleri, eğilimleri ve pazarın küreselleşmesi üzerine bir değerlendirme. *Journal of Turkish Studies*, 13(22), 179-192.
- Coşan, E. (1990). *Hacı Bektaş-ı Veli Makalat*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Coşanay, B. (2017). Tasavvuf düşüncesinde seyr-u sülûk üzerine bir inceleme. *Anasay*, 0(2), 199-216.
- Çalı, M. (2022). *Horasan'dan Nevşehir'e yazılı ve sözlü kaynaklara göre Horasan Erenleri* [Yüksek Lisans Tezi]. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.
- Çam, O. ve Çılgınoğlu, H. (2020). İnanç turizmi merkezi olarak Mevlâna Müzesi ile Şeyh Şaban-ı Veli Külliyesi'nin Değerlendirilmesi. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 342-357.
- Çerkez, R. S., Halaç, H. H., Gülşen, M. (2022). Mimari yapıların inanç turizmindeki öneminin Sücaaddin Veli'yi Anma Etkinlikleri üzerinden incelenmesi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 0(103), 301-322.
- Çoban, M. (2018). Değerler eğitimi ve Ahilik ilkeleri. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 87-102.
- Darmastater, J. (2012). *Avesta ve Zerdüşterin kutsal metinleri*. Avesta Yayınları.
- Davis, J. (2001). Commentary tourism research and social theory: Expanding the focus. *Tourism Geographies*, (3)2, 125-34.
- Dedekargınoğlu, H. (2011). Alevilikteki tanım ve terimler. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 0(60), 379-394.
- Demir, M. Ş. (2020). Moğol sömürüsüne karşı bir başkaldırı: Konya muhafızı Ahi Ahmedşâh. *Turkuaz Uluslararası Türk Dünyası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 150-160.
- Demir, S. ve Bingöl, O. (2017). *Yeni Ortadoğu'da aktörler dinamikler ve denge arayışları*. Barış Kitabevi.
- Demircan A. ve Yıldırım, Y. (2021). *İslam Tarihi I*. İstanbul Üniversitesi Yayınları.

- Demirci, M. (2016). Türk din musikisinde Ahmed Yesevi'nin yeri, tesiri ve önemi. *Diyanet İlmî Dergisi*, 4(52), 215-242.
- Demirli, E. (2005). *Sadreddin Konevî'de bilgi ve varlık*. İz Yayınları.
- Deniz, T. (2019). Turizm ve biyoçeşitlilik. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 323-339.
- Deniz, Y. S. ve Avcı, M. (2022). The place and importance of faith tourism in the development of intercultural relations: The case of Adana. *International Journal of Social and Humanities Sciences*, 6(2), 67-86.
- Devellioğlu, F. ve Kılıçkını N. (1972). *Osmanlıca-Türkçe sözlük*. Rafet Zaimler Kitabevi.
- Dian S. ve Narpati, B. (2022). Religious tourism development strategy in improving community economy at mount santri, bojonegara district, serang regency. *Formosa Journal of Sustainable Research*, 1(4), 583–592.
- Doğan, K. C. (2015). Ahilik Teşkilatı, Ombudsman ve etik ilişkisi. *Global Journal Of Economics And Business Studies*, 4(7), 28-36.
- Doğan, M. E. (2016). *Ebu Müslim El-Horasani ve efsanevi kişiliği* [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Doğru, H. (2005). *16. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı*. Odunpazarı Belediyesi Kültür Yayınları.
- Dolap, D. (2019). *Derinkuyu (Nevşehir) yerleşimindeki sığ yer altı kaya oyma yapıların duraylılığının incelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.
- Dönmez, H. (2018). *Muhammediye'de insan-ı kâmil düşüncesi* [Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Duman, H. (2019). Türk Mitolojisinde Ejderha. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 5(11), 482 – 493.
- Duman, T. ve Kozak, M. (2013). Türk Turizm Ürünü: Rekabet ve Farklılaştırma. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 24(1), 109-121.
- Duran, H. (2007). *Besmele tefsiri, Alevi Bektaşî klasikleri I*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ebrahimi, M. (2016, Nisan). Hafız-i Şirazi ve Yunus Emre'de İrfan Görüşü. I. *Uluslararası Hâfız-i Şirazi ve Yunus Emre'de İrfan Kongresi*. Yakın Doğu Üniversitesi, Kıbrıs.

- Ekinci, Y. (2012). *Ahilik*. Sistem Yayınevi.
- Eliade, M. (1999). *Şamanizm*. İmge Kitabevi.
- Eraslan, K. (2010). Baba İlyas-ı Horasani'ye ait halvetle ilgili manzum bir risâle. *Türkiyat Mecmuası*, 0(20), 131-194.
- Demir, M. Ş. (2020). Moğol sömürüsüne karşı bir başkaldırı: Konya muhafızı Ahi Ahmedşâh. *Turkuaz Uluslararası Türk Dünyası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 150-160.
- Ergin, N. O. (2014). *The Sufi path of annihilation: In the tradition of Mevlâna Jalaluddin Rumi and Hasan Lutfi Shushud*. Simon and Schuster.
- Erginli, Z. (2008). İbn Arabî'ye göre Hz. Âdem'de temel insan nitelikleri. *İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 0(21), 161-197.
- Erken, V. (2002). *Bir sivil örgütlenme modeli Ahilik*. Berikan Yayınları.
- Eröz, M. (2011). Türk köy sosyolojisi meseleleri Yörük- Türkmen köyleri. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, 0(6), 119-154.
- Eshboevich Khayitov, O. (2022). Socio-psychological views of eastern thinkers and scholars on management. *International Journal of Social Science Research and Review*, 5(1), 184-189.
- Etimoloji Türkçe Sözlük. (2021). *Alevi*. <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/Alevi> - 16.10.2021 Erişim Tarihi: 21.07.2021.
- Etimoloji Türkçe Sözlük. (2021). *Hünkâr*. <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/h%C3%BCnk%C3%A2r> Erişim Tarihi: 16.09.2021.
- Etimoloji Türkçe Sözlük. (2021). *İnanç*. <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/inanc> Erişim Tarihi: 19.07.2021.
- Evcı, A. ve Kuş-Sahin, C. (2021). A study on accessible tourism potentials of Göreme Open Air Museum. *European Journal of Science and Technology*, 0(21), 147-153.
- Faroqhi, S. (2017). *Anadolu'da Bektaşilik* (N. Barın, Çev.). Simurg Yayınları. (Özgün Baskı 2003)
- Farzam, R. ve Sarı, İ. (2017). Fatimiyyun: İran'ın Afgan Milisleri. *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 0(6), 267-290.
- Çelikkanat, F. (1973). *50.yılında Eskişehir*. Özgür Yayınları.

- Foorozesh, S. (2011). İmam Muhammed Gazali Tousi'nin siyasi düşüncelerindeki siyasi tavsiyelerin analizi ve yeniden okunması. *Şarkiyat Mecmuası*, (0)17, 29-56.
- Foran, J. (1992). *The Long Fall of the Safavid Dynasty: Moving beyond the standard views*. Middle East Studies.
- Fulton, M. S. (2022). *Light of the faith in Contest for Egypt: The Collapse of the Fatimid Caliphate, the Ebb of crusader influence, and the Rise of Saladin*. Brill.
- Fung, Y. L. (2009). *Çin felsefesi tarihi*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Gazali, İ. (2011). *Nurlar feneri*. (S. Ateş. Çev.) Bedir Yayınevi.
- Gökarp, H. (2005). Ahi Evran-ı Veli'nin menkıbevi kişiliği. *Ahilik Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 23-37.
- Gökbulut, B., Yeniasır, M. (2022). Views and expectations of Muslims living in northern Cyprus regarding faith tourism. *Journal of Nusantara Studies*, 7(1), 59-78.
- Gölpınarlı, A. (1958). *Velayetname*. İnkılap Kitabevi.
- Görmek, A. E. (2019). *Mevlâna ve Yunus Emre'nin aşk felsefelerinin mukayesesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Gül, G. ve Sezerel, H. (2019, Ekim). Helal turizmin yerli alan yazındaki dayanaklarının tartışılması. 20. *Ulusal Turizm Kongresi*. Anadolu Üniversitesi Turizm Fakültesi, Eskişehir.
- Günay, U. ve Horata, O. (1994). *Yunus Emre: Risâletü'n-Nushiyye*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Gündoğdu, C. (2007). *Hacı Bektaş-ı Veli öğretisi ve takipçileri hakkında metodik yeni bir yaklaşım*. Aktif Yayınevi.
- Güneş, G. ve Dülger, S.A. (2017). *Sağlık Turizmi*. Siyasal Kitabevi.
- Güngördü, F. V. (2022). Arkeoloji ve kültürel miras turizmi açısından Avanos: Topraktepe örneği . *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 0(74), 324-328.
- Gürel, R. (1992). *Razavî'nin Fütüvvetnamesi, Fütüvvet-Nâme-i Kebîr veya Miftahü 'd-Dekâik Fî Beyânî'l-Fütüvve Ve'l-Hakâik* [Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi.

- Gürgil, F. vd. (2019). Hünkâr Hacı Bektaş Velî Velayetnamesi 'nin kök değerler açısından incelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 8(1), 446-461.
- Güzel, Ö. (2016). Turistik ürün çeşitlendirmesi kapsamında yeni bir dinamik: İnanç turizmi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 2(2), 87-100.
- Haddadzadehhendou, F. (2013). *Turizm destinasyonlarının etkin yönetimi ve etkileyen faktörler: Turizm sektöründe bir araştırma* [Yüksek Lisans Tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Halaçoğlu, Y. (2002). *Klâsik dönemde Osmanlı Devlet teşkilâtı*. Yeni Türkiye Yayınları.
- Halaçoğlu, Y. (1998). *XIV-XVII. yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet teşkilatı ve sosyal yapı*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Halman, T. S. (1995). The poetry of Yunus Emre: Turkish Sufi poet by Grace Martin Smith. *Review of Middle East Studies*, 29(1), 120-121.
- Hasanzade, T. (2014). *XVIII-XIX. yüzyılda Afşarlar ve Kaçarlar devrinin görkemli Azerbaycan Türkleri*. Elm ve Tahsil Neşriyatı.
- Hoggart, R. (1978). *An idea and its servants: UNESCO from within*. Transaction Publishers.
- Hoover, J. (2007). *Chapter Two: God's wise purpose, perpetual activity and self-sufficiency. in Ibn Taymiyya's theodicy of perpetual optimism*. Brill.
- In, J. (2017). Introduction of a pilot study. *Korean Journal Of Anesthesiology*, 70(6), 601-605.
- Ioannis, A. (1997). *Modern Türkiye'de Alevi- Bektaşî kimlik ve Yunanistan'daki sorunun siyasi genişletimleri* [Doktora Tezi]. İyon Üniversitesi.
- Işık, H. (2000). Fahreddin Razi'nin çeşitli dinler ile ilgili bilgi ve görüşleri. *Dini Araştırmalar Dergisi*, (3)7, 161-204.
- Işık, Y. (2003). Budizm. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16(16), 169-81.
- Çiçek, R. ve Ilgaz, A. (2015). Destinasyonların pazarlanmasında imaj ve markanın rolü: Nevşehir örneği . *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 0(48), 171-183.
- İnan, A. (1971). *Divan-ı Lügat-it Türk'te Şamanizm'e ait kelimeler*. Türk Kültürü.

- İnce, K. (1996). Eskişehir ve çevresinde Osmanlılar zamanında yapılmış ancak bugün ayakta olmayan mimari eserlerin listesi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (0)6, 117-123.
- İnce, K. (2011). *Eskişehir Kurşunlu Külliyesi*. Bilgin Kültür Sanat Dağıtım Yayın Basım Ltd. Şti.
- İslam Ansiklopedisi. (1991). *Babailik*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/baba--tasavvuf> Erişim Tarihi: 30.08.2021.
- İslam Ansiklopedisi. (1997). *Hatim et Tai*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hatim-et-tai> Erişim Tarihi: 30.08.2021.
- İslam Ansiklopedisi. (2012). <https://islamansiklopedisi.org.tr/tevhid> Erişim Tarihi: 16.10.2021.
- İslam Ansiklopedisi. (2012). *Vefaiyye Tarikatı*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/vefaiyye--ebul-vefa-bagdadi> Erişim Tarihi: 27.07.2021.
- Jamal, F. (2020). *Ebû Müslim Horasanî'nin Türk, Fars ve Afgan toplumlarında algılanış biçimi* [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Jarring, G. (1943). *Bugünkü Afganistan'daki Türk cemaatleri hakkında*. Ahmet İhsan Matbaası.
- Jiang, Y., Tian, G., Wu, Y., Mo, B. (2022). Impacts of geopolitical risks and economic policy uncertainty on Chinese tourism-listed company stock. *International Journal of Finance & Economics*, 27(1), 320-333.
- Jimura T. (2011). The impact of world heritage site designation on local communities- A case study of Ogimachi, Japan. *Tour Managament*, 32(2), 288-296.
- Johnstone, R. (2006). *Religion in society: A sociology of religion*. Routledge.
- Kahraman, A. (2017). Cumhuriyet dönemi ilmi halleri: Fıkıh ve toplumsal ihtiyaç bakımından bir değerlendirme. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 12(24), 147-172.
- Kamusoturki Online Sözlük. (2021). <https://www.kamusiturki.com/civ%C3%A2n-merd> Erişim Tarihi: 29.08.2021.
- Karadeniz, Y. (2012). *İran Tarihi (1700-1925)*. Selenge Yayınları.
- Karaoğlu, H. (2007). Anadolu Türklerinde Kurban: Alevîler Örneği. *Dini Araştırmalar Dergisi*, 9(27), 133-150.

- Karasu, C., Sakarya, T.M., Berber, O. (2010). *Osman Gazi ilkler ve Karacahisar. Odunpazarı Belediyesi Kültür Yayınları.*
- Kardaş, S. (2018). *Ali Nihanî'nin manzum Hacı Bektaş-ı Veli Velayetnamesi.* Grafiker Yayınları.
- Kardeş, N. ve Kınır, S. (2017). Türkiye'de yükselen bir turizm çeşidi: Helal turizm. *Yönetim Ekonomi Edebiyat İslami ve Politik Bilimler Dergisi*, 2(1), 32-46.
- Kaval, M. (2013). Yunus Emre ve Mevlâna'nın eserlerinde insan ve tekâmülü. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 101-112.
- Kaya Hasdemir, H. (2020). Sebastian'ın kırk şehidi. *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 44(1), 137-150.
- Kaya, M. (2012). Charles Texier'in seyahatnamesine göre 19. yüzyılda Anadolu'nun sosyal, kültürel ve ekonomik durumu. *Gazi Türkiyat*, 1(10), 245-262.
- Kaynak, İ. ve Sezgin, M. (2014). İnanç turizmi kapsamında dinlerde seyahat. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 10(1), 349-360.
- Kayaoğlu, İ. (1989). Mevlana'nın çağdaşı derviş tarikatları: Babailer, Kalenderiler ve Diğerleri. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (0)311, 47-156
- Kehribar, M.S. (1974). *Tasavvufun incelikleri.* Salah Bilici Kitabevi.
- Keleş, M. (2019). *Bir din felsefesi problemi olarak din-kültür ilişkisi* [Yüksek Lisans Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Keleş, N. (2017). Büveyhîler devrinde Bağdat'ta asayiş: Ayyârlar, Şâtırlar, Dâ'irler ve hırsızlar. *International Periodical for The Languages Literature and History of Turkish or Turkic*, 12(9), 55-88.
- Kervankıran, İ. ve Eryılmaz, A.G. (2017). İnanç turizmine yönelik ziyaretçi algılarının demografik farklılıklar açısından incelenmesi: Konya Mevlâna Müzesi örneği. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 0(59), 276-296.
- Kıyak, L. ve Özcan, U. (2022). *Yer altı şehirlerinde sürdürülebilirlik.* Gece Kitaplığı.
- Kim, S.S., Timothy, J.J., Han, H.C. (2007). Tourism and political ideologies: A case of tourism in North Korea. *Tourism Management*, 0(28), 1031-1043.
- Koca, S. (2012). Dinî İnançların ve düşüncelerin politik amaçlarda kullanılmasına dair Selçuklu devrinden ibret verici bir örnek: Babailer ayaklanması. *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 1(11), 11-38.

- Koca, Ş. (2005). *Bektâşîlik ve Bektâşî dergâhları*. Cem Vakfı Yayınları.
- Kock, I. (2011). *Ontologische Begründung von Ethik durch Einheitserfahrung im Denken Plotins und Ghazalis*. Bautz Traugott.
- Labadi, S. (2013). *UNESCO cultural heritage, and outstanding universal value: Value-based analyses of the World Heritage and Intangible Cultural Heritage Conventions*. Alta Mira Press.
- Muhaddere, N. Ö. (2000). *Konfüçyüs: Konuşmalar*. Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık.
- Konukseven, H. (2006). *Hız. Mevlânâ, Ahi Evran ve Şeyh Sadreddin-i Konevi'nin Konya Halkının Eğitimindeki Rolü* [Yüksek Lisans Tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Konur, H. (2020). Sufî ve tasavvuf kavramlarının tarihi üzerine. *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, 21(41), 104-115.
- Kortanoğlu, Eser (2006). *Helenistik ve Roma Dönemlerinde dağlık Phrygia Bölgesi kaya mezarları* [Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Köksal, M. (2007). *Ombudsman: Kamu Hakemi*. Işık Eğitim Kültür Yayınları.
- Köprülü, F. (1965). *Ahmed Yesevi*. İslam Ansiklopedisi.
- Köprülü, F. (1976). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Köse, B. (2020). İlk Abbasi Devlet kadrolarında Turan etkisi. *İran ve Turan Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 63-93.
- Kumbasar, İ. (2019). Herakleitos ve Lao Tzu'nun düşüncelerinin logos ve tao kavramları merkezinde karşılaştırılması. *Felsefe Arşivi*, 0(46), 103-125.
- Kuyumcu, F. (1982). *Kuddûsî Dîvânı*. Gaye Matbaacılık Sanayi Yayınları.
- Küçük, M. (2013). İnanç turizminde Tercan. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, 0(1), 80-100.
- Küçükoğlu, S. (2019). *Tasavvufta Fütüvvet* [Yüksek Lisans Tezi]. Atatürk Üniversitesi
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2021). *Hacı Bektaş-ı Veli İkliminde Gelişen Edebiyat*. <https://aregem.ktb.gov.tr/TR-12615/duaz-duez--duvaz.html#:~:text=Dumuz%2C%20cem%20ayinlerinde%20s%C3%B6ylenen%20ve,%C3%BCzere%20Alevi%20ulular%C4%B1n%C4%B1n%20adlar%C4%B1%20ge%C3%A7mektedir> Erişim Tarihi: 16.10.2021.

- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2021). *İnanç Turizmi*. <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-10173/inanc-turizmi.html> Erişim Tarihi: 17.07.2021.
- Kürkçüoğlu, K. (1953). Tasavvufa Dair. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(4), 23-42.
- Luggat Osmanlıca Sözlük. (2021). *Bektaş*. <https://www.luggat.com/index.php#ceviri> Erişim Tarihi: 13.08.2021.
- Luggat Osmanlıca Sözlük. (2021). *Dâr*. <https://www.luggat.com/dar/1/1- adresinden 19.08.2021> Erişim Tarihi: 13.08.2021.
- Magiec, D. (1950). *Roman rule in Asia Minor*. Princeton Legacy Library.
- Melikoff, I. (2012). *Türk- İran epik geleneği içinde Horasan teberdarı Ebû Müslim*. Elips Kitap.
- Meskeel, L. ve Brumann, C. (2015). *UNESCO and new world orders*. Political Science.
- Moscarella R., Lopez, L., Gonzalez, L. (2020). Who is interested in developing the way of Saint James ? The pilgrimage from faith to tourism. *Religions*, 11(1), 11-24.
- Mömin, S. (2013). Şamanizm ve günümüzdeki kalıntıları (Uygur Toplumundaki Tabular Üzerine). *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 79-89.
- Muhammaddin, M. (2013). Kebutuhan manusia terhadap agama. *Jurnal Ilmu Agama*: 14(1), 99-114.
- Mukaddem, A., R. (2010). Ahi Evran Veli'nin doğduğu şehir Hoy: Farsça ve Arapça kaynaklara göre. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(10), 470-477.
- Naskali, E. (2015). Zerdüş Muamması. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (0)1, 197-208.
- Nasr, S. H. (2015). *İslam'da bilim ve medeniyet*. (Nabi A., Kasım T. ve A. Önal, Çev.) İnsan Yayınları. (Özgün Baskı 2001).
- Nassani A.A. vd. (2019). The impact of tourism and finance on women empowerment. *Journal of Policy Modeling*, 41(2), 234-254.
- Nicolaescu, C. (2016). Comparable philosophical and religious ideas in the English metaphysical and Turkish sufi poetry. *Multidisciplinary Research Journal*, 12(5), 3673-3686.

- Niechciał, P. (2014). Müslüman İran'da Zerdüşî kimliğinin inşası. *Anemon*, 2(2), 273-285.
- Nişanyan Online Sözlük. (2021). <https://www.nisanyansozluk.com/?k=yi%C4%9Fit> Erişim Tarihi: 29.08.2021.
- Noss, J. B. (1949). *Man's religions*. Macmillan.
- Noyan, B. (1998). *Bütün yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik*. Ardıç Yayınları.
- Ocak, A. (2006). Türkiye Selçukluları döneminde ve sonrasında Vefai Tarikatı (Vefaiyye). *Belleten*, 70(257), 119-154.
- Ocak, A.Y. (1983). *Alevî ve Bektaşî inançlarının İslam öncesi temelleri*. Enderun Kitabevi.
- Ocak, A.Y. (2000). Babaîler isyanından Kızılbaşlığa: Anadolu'da İslâm heterodoksisinin doğuş ve gelişim tarihine kısa bir bakış. *Belleten*, 64(239), 129-160.
- Ocak, A.Y. (2011). *Babailer İsyanı: Aleviliğin tarihsel altyapısı*. Dergâh Yayınları.
- Oğuzoğlu Y. ve Emecen, F. (1995). *Eskişehir maddesi*. Türk İslam Ansiklopedisi.
- Osmanice Online Sözlük. (2021). *Feta*. <https://www.osmanice.com/osmanlica-8110-nedir-ne-demek.html> Erişim Tarihi: 29.08.2021.
- Ozak, M. (1955). *Necatül Mü'minin*. Ergin Kitabevi.
- Özbek, S. (2018). Türkiye Selçuklularının çöküşünde sebep sonuç ilişkisi: Yassıçemen'den Köseadağ'a. *Çeşm-i Cihan : Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 2-17.
- Özcan, H. (2008). Hacı Bektaş-ı Veli'nin Fatiha tefsiri. *Milli Folklor*, 20(80), 39-52.
- Özkan, H. (2003). *Aydinoğulları Beyliğinde ilmi hayat* [Yüksek Lisans Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Özköse, K. (2002). Zühd ve sufilerin zühde yükledikleri anlam, tasavvufta dünyevileşmeye tepkisel yaklaşım. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(1), 175-194.
- Özoğuzlu, O. (2021). *Kelâm İlminin Doğuşunda İran Kültürünün Etkileri* [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Öztelli, C. (1984). *Yunus Emre : Yaşamı ve bütün şiirleri*. Özgür Yayın Dağıtım.

- Parlak-Biçer, Z. Ö., Çopuroğlu, H., Hasözhan, M., Aksoy, Z. (2017). Geleneksel yapı malzemeleri üzerinden maliyet hesaplama: Mimar Sinan Kurşunlu Cami. *Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 33(2), 64-78.
- Paşayeva, V. ve Paşayev, N. (2006). Ejderha desenli Azerbaycan halıları. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 0(15), 101-122.
- Pingel, F. (2010). *UNESCO guidebook on textbook research and textbook revision*. UNESCO.
- Polat, Y. (2008). *M.Ö. IV. binyıl arasında dağlık Phrygia Bölgesi'nde yerleşim modelleri* [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Recep, A. (2013). Kelâm-ı Hazret-i Bektaşî. *Muhibban*, 1(10), 70-86.
- Rumi, Y. (1998). *The Rumi collection: An anthology of translations of Mevlâna Jalaluddin Rumi*. Shambhala.
- Saher, K. ve Mıhçı, G. (2017, Nisan). Auditory exploration of Derinkuyu underground city Cappadocia Turkey. *Invisible Places Congress*, University of Acheres, France.
- Sancaklı, S. (2010). Ahilik ahlâkının oluşumunda hadislerin etkisi. *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 1-28.
- Spitzer, M. (2022). Rituale: Kultur und psychologie, pro und kontra. *Nervenheilkunde*, 41(6), 374-380.
- Saraçoğlu, H. (2004, Mayıs). Eskişehir Kuzeydoğusundaki Kırsal Yerleşmelerin Etnik Kökenlerine Göre Dağılışı. *I. Uluslararası Dünden Bugüne Eskişehir Sempozyumu*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Sarar, İ. A. (1989). *Eskişehir ve Selçuklu devri eserleri: I. Selçuklu eserleri semineri bildirileri*. Eskişehir Valiliği Yayınları.
- Sarı, Ç. (2019). *Eskişehir'de siyasi hayat (1946-1960)* [Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Sarıkaya, M. ve Seyfeli, M. (2004). Kırşehir Abdal/Teber dili ve Azerbaycan, Özbekistan gizli dilleriyle ilgisi. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 0(15), 243-278.
- Sarmış, İ. (2017). *Tasavvuf ve İslam*. Ekin Yayınları.
- Saygı, H. (2013). *Türklerin Balkanlara geçişi ve Alevi-Bektaşî zümreler*. Cem Vakfı Yayınları.
- Saylan, B. (2017). Mevlânâ'nın göç kervanı: Mevlânâ üzerinde Feridüddin Attâr etkisi. *Akademik İslam Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 133-154.

- Schleiermacher, F. (2018). *Über die religion*. De Gruyter.
- Sertoğlu, M. (1986). *Osmanlı tarih lûgatı*. Enderun Kitabevi.
- Sopher, D.E. (1979). *The landscape of home: Myth, experience, social meaning' in the interpretation of ordinary landscapes: Geographical Essays*. Oxford University Press.
- Sunar, C. (1975). *Melamilik ve Bektaşılık*. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Süer, S. (2021). Kültürel mirasın turizm amaçlı kullanımı: Bergama ilçesi örneği. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 11(3), 479-502.
- Sürme, A, E. (2019). *Nevşehir'deki Hristiyanlık yapıları ve azizleri* [Yüksek Lisans Tezi]. Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.
- Sykes, P. (1922) *Persia*. London Publishers.
- Şahin-Doruk, Z. (2008). Lev Nikolayeviç Gumilev'in geleneksel Türk Dini ile ilgili görüşleri. *Erdem*, 0(52), 183-230.
- Şahin, Ç. (1995). Büyükaslantaş: Frigya'da bir Hitit kaya mezarı. *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, (0)1, 137-150.
- Şahin, M. (2013). Orta çağ İslâm dünyasında Ayyârlar. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 13 (2), 303-311.
- Şahin, Z. (2021, Temmuz). Bu toprakların gönül prensi Yunus Emre. *I. Uluslararası İslam Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu "Yunus Emre"*. Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kocaeli.
- Şen, A. (2012). Anadolu'da bir kardeşlik tecrübesi Ahiliğin kültür ve medeniyetimizdeki yeri. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16(1), 615-629.
- Şeriati, A. (2007). *Hac*. Fecr Yayınları.
- Taeschner, F. (2015). İslam orta çağında Futuvva (Fütüvvet Teşkilatı). *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 15(1-4), 3-32.
- Taşpınar, İ. ve Coşkun, A. G. (2007). *Bilinmeyen Öğretiler*. Kaktüs Yayınları.
- Tatcı, M. (2020). Yunus Emre. *Yunus Emre Enstitüsü Türk Dünyası Dergisi*, (0)2, 3-14.

- Tatlı, E., Avcı, M. (2022). İnanç turizminde Yunus Emre'nin Türk dünyası gençliğince bilinirliğinin değerlendirilmesi: *Kastamonu Üniversitesi Turizm Fakültesi Örneği. Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 63-78.
- Tatlıhoğlu, K. (2013, Ekim). İş Ahlakı. *III. Uluslararası Ahilik Sempozyumu*. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir.
- Tekindağ, Ş. (1966). *Büyük Türk mutasavvıfı Yunus Emre hakkında araştırmalar*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Temiztürk, H. (2016). Kapadokyalı bir kilise babası: Aziz Basil ve Hristiyanlığın şekillenmesine etkisi. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(1), 35-61.
- Tenik, A. (2011). *Ahmed Kuddûsî (İbnü'l-Meraşî)*. Ukde Yayınları.
- Timurtaş, F. K. (1972). *Yunus Emre Divanı*. Kervan Kitapçılık Basın, Sanayi ve Ticaret A.Ş.
- Togan, Z.V. (1981). *Umumi Türk tarihine giriş*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Tonbil, S.A. (2019). *Türkiye'de turizm politikası ve planlaması* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Toprak, H.K. (2008). *Ahmed Yesevi, Yesevilik ve 13.yy. Anadolu'sundaki Yeri* [Yüksek Lisans Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Toruk, F. (2014). Frig Vadisi'nde bir yerleşim: Kümbet Köyü. *Arış Dergisi*, 0(10), 72-111.
- Turan, O. (2009). *Selçuklular tarihi ve Türk-İslam medeniyeti*. Ötüken Neşriyat.
- Turan, Y. (2017). *Kişilik ve dindarlık*. Ensar Yayınları.
- Turchetto, J. (2021, Ekim). From 'Flatland' to the real world. Mapping the landscapes of Cappadocia in the digital age. *1.st TIR-FOR Symposium*. Institut d'estudis Catalans, Spain.
- Türkay, O. ve Kahraman, N. (2017). *Turizm ve Çevre*. Detay Yayıncılık.
- Türk Dil Kurumu. (2021). *İnanç*. <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 19.07.2021.
- Türk Dil Kurumu. (2021). *Misyon*. <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 17.10.2021
- Unesco, P. (1966). *What is UNESCO?* UNESCO.

- UNESCO. (2021). *Anma ve Kutlama Faaliyetleri*. <https://www.unesco.org.tr/Pages/132/149/Anma-ve-Kutlama-Y%C4%B1l-D%C3%B6n%C3%BCmleri> Erişim Tarihi: 07.11.2021.
- UNESCO. (2021). *UNESCO Hakkında*. <https://www.unesco.org.tr/Pages/99/2> Erişim Tarihi: 07.11.2021.
- Var, U. (2019). Süryani Mikhail kroniği'nde eski Türk dini ve Türklerin İslamiyet'e geçiş sebepleri. *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 68-79.
- Varnacı, U. F. ve Somuncu, M. (2011). Kültürel peyzajın korunması ve turizm ilişkisi bağlamında yerel halkın görüşleri: Ihlara Vadisi örneği. *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 3(2), 21-36 .
- Vukonić, B. (2002). Religion, tourism and economics: A convenient symbiosis. *Tourism Recreation Research*, 27(2), 59-64.
- Yavuzer, H. (2013). Hoşgörü önderi Hünkâr Hacı Bektaş Veli. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(8), 2225-2237.
- Yıldırım, R. (2007). *Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) ve Velâyetnâmesi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yıldız, H. (2021). Hacı Bektaş Velî sonrasında Bektaşîliğin oluşum ve gelişimi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 0(0), 491-510.
- Yılmaz, H. K. (1990). *Azîz Mahmûd Hüdâyî (Hayatı-eserleri-tarikatı)*. Erkam Yayın San. Aş.

EKLER

EK A**GÖRÜŞME FORMU****Katılımcı No:**

Sayın Katılımcı;

Bu görüşme, “UNESCO’nun Anma ve Kutlama Faaliyetlerinin Kültür ve İnanç Turizminin Geliştirilmesine Etkisi: 2021 Hacı Bektaş-ı Veli, Ahi Evran ve Yunus Emre Anma Yılı Örneği” hakkında bilgi edinme amaçlı yüksek lisans tez çalışması için yapılmaktadır. Buna müteakip UNESCO’nun Uluslararası Anma ve Kutlama Faaliyetleri doğrultusunda bölgedeki kültür ve inanç turizmine dair potansiyelin geliştirilmesine yönelik düşünceleriniz alınacaktır. Vereceğiniz cevaplar, çalışmanın amacına ulaşması bakımından son derece önemli olup; üçüncü şahıslarla paylaşılmayacaktır. İlginiz ve desteğiniz için teşekkür eder, saygılarımızı sunarız.

Yavuz Selim DENİZ

Dr. Öğretim Üyesi Muharrem AVCI

Yüksek Lisans Öğrencisi

Danışman

I.BÖLÜM

1-) Cinsiyetiniz: () Kadın () Erkek

2-) Yaşınız:

3-) Medeni Durumunuz: () Evli () Bekar

3-) Eğitim Durumunuz: () İlköğretim () Ortaöğretim () Lise () Önlisans

() Lisans () Yüksek Lisans () Doktora

4-) Mesleğiniz:

5-) Aylık Geliriniz:

6-) Aslen nerelisiniz? Kaç yıldır burada ikamet ediyorsunuz?

(Eskişehir/Nevşehir/Kırşehir) :

II.BÖLÜM

1-) Kültür turizmi ve inanç turizmi ile ilgili ne biliyorsunuz?

2-) (Nevşehir/Kırşehir/Eskişehir) Yaşadığınız ilin turizmi ile bilginiz var mı? Sizce turistleri bu bölgeye çeken nedir?

3-) UNESCO Anma ve Kutlama Faaliyetlerini duydunuz mu? Bu konu ile ilgili ne düşünüyorsunuz?

4-) UNESCO'nun anma ve kutlama etkinlikleri kültür ve inanç turizmini geliştirir mi?

5-) 2021 Yılı'nın UNESCO tarafından Hacı Bektaş-ı Veli, Ahi Evran-ı Veli ve Yunus Emre Yılı ilan edildiğini biliyor musunuz?

5.1. Eğer biliyorsanız bunu hangi kaynaktan öğrendiğinizi belirtiniz.

6-) Hacı Bektaş-ı Veli ile ilgili ne biliyorsunuz? UNESCO'nun 2021 yılını Hacı Bektaş-ı Veli yılı ilan etmesindeki neden sizce nedir?

6.1. Ahi Evran-ı Veli ile ilgili ne biliyorsunuz? UNESCO'nun 2021 yılını Ahi Evran-ı Veli Yılı ilan etmesindeki neden sizce nedir?

6.2. Yunus Emre ile ilgili ne biliyorsunuz? UNESCO'nun 2021 yılını Yunus Emre yılı ilan etmesindeki neden sizce nedir?

7-) Sizce (Eskişehir/Nevşehir/Kırşehir) Anma ve Kutlama Faaliyetleri kapsamında yaşadığınız ilde yeterli derecede faaliyetler düzenlendi mi?

8-) Sizce Hacı Bektaş-ı Veli, Ahi Evran-ı Veli ve Yunus Emre neden halâ uluslararası alanda saygı görmektedir?

9-) Mevlâna Celaleddin-i Rumi ile ilgili düşünceleriniz nelerdir? Sizce Anadolu'daki birlik ve beraberliği sağlamada Ahi Evran-ı Veli ile rolü nedir?

10-) UNESCO'nun Anma ve Kutlama Faaliyetlerinin ulusal ve uluslararası alanda birlik ve beraberliği teşvik ettiğini düşünüyor musunuz?

Katılımınız için teşekkür ederiz.